

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ЛЕПЕЙ МИХАЙЛО ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.12

АРЕШТ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник:

Мельник Оксана Вікторівна

кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	13
1.1. Розвиток інституту арешту майна у кримінальному процесі України.....	13
1.2. Сутність арешту майна.....	28
1.3. Підстави арешту майна.....	34
1.4. Мета арешту майна.....	46
1.5. Предмет арешту майна.....	62
1.6. Особи, на майно яких накладається арешт.....	77
Висновки до розділу 1.....	83

РОЗДІЛ 2. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО АРЕШТ МАЙНА ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ.....	87
2.1. Накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб.....	87
2.2. Прийняття рішення про арешт майна слідчим суддею, судом.....	96
2.3. Порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про арешт майна.....	120
Висновки до розділу 2.....	129

РОЗДІЛ 3. ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ.....	131
3.1. Прийняття рішення про скасування арешту майна під час досудового розслідування та судового розгляду.....	131

3.2. Порядок виконання рішення прокурора, слідчого судді, суду про скасування арешту майна.....	148
Висновки до розділу 3.....	156
ВИСНОВКИ.....	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	165
ДОДАТКИ.....	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз.	Абзац
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.
КПК 1960р.	Кримінально-процесуальний кодекс України 1960 р.
МВС	Міністерство внутрішніх справ України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НАУ	Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
п.	пункт
ст.	стаття
ч.	частина
ЦК	Цивільний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Арешт майна є одним із заходів забезпечення кримінального провадження. При його застосуванні фізичні та юридичні особи, визначені у ч. 1 ст. 170 Кримінально процесуального кодексу (далі – КПК) України, тимчасово, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавляються за ухвалою слідчого судді або суду гарантованого ч. 1 ст. 41 Конституції України права на відчуження, розпорядження та/або користування майном.

Положення ч. 2 ст. 170 КПК України про накладення арешту на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч. 2 ст. 167 цього Кодексу, викликало низку запитань як у теорії кримінального процесу, так і практичних працівників, зокрема, щодо можливості накладення арешту на об'єкти, що мають ознаки речових доказів, якщо вони не належать підозрюваному, обвинуваченому тощо.

Суперечливим є порядок вирішення питань щодо подальшої долі майна, яке вилучено під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях (тимчасово вилученого майна) та не належить підозрюваному або особам, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану підозрюваним або неосудною особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Виникає питання щодо процесуального порядку подальшого утримання у слідчого майна, яке не належить переліченим у ч. 1 ст. 170 КПК України учасникам провадження, а належить, наприклад, свідку, потерпілому, юридичній особі та утримання такого майна необхідне для проведення певних процесуальних дій (експертиз, тощо) чи забезпечення його збереження. Доводиться констатувати, що за результатами опитування про доцільність реалізації цієї пропозиції висловилися 81 % слідчих, 75 % прокурорів, 70 % суддів.

Варіантом вирішення цього питання могло б стати звернення слідчого до слідчого судді з клопотанням про отримання тимчасового доступу до такого майна, однак воно має статус тимчасово вилученого майна, а у ст. 169 КПК України чітко визначено, що таке майно повертається особі, у якої воно було вилучено, або ж на нього накладається арешт.

Таким чином, наявна необхідність у комплексному системному дослідженні теоретичних і прикладних проблем арешту майна у кримінальному процесі, з'ясування їх правової природи та соціального призначення з метою забезпечення оптимального законодавчого регулювання та практики арешту майна у кримінальному процесі.

Загалом проблеми, що стосуються вилучення під час огляду чи обшуку майна, яке належить підозрюваному, і далі б зберігало статус тимчасово вилученого і порядок його повернення чи накладення на нього арешту регулюватиметься главами 16 та 17 КПК України. На майно ж, яке належить іншим особам, не поширюватиметься статус тимчасово вилученого і буде можливість звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення до нього тимчасового доступу, не порушуючи норми КПК України.

Після прийняття чинного КПК України деякі аспекти арешту майна розглядали В.І. Бояров, О.В. Білоус, О.М. Бондаренко, О.В. Верхогляд-Герасименко, І.І. Войтович, І.В. Гловюк, Т.Г. Ільєва, Г.М. Куцкір, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Макаров, О.В. Мельник, А.Е. Руденко, С.М. Смоков, О.Ю. Татаров, Р.І. Тракало, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило та ін. Водночас окремі питання порядку прийняття рішення про застосування арешту майна, його виконання та скасування, не отримали комплексного теоретичного розроблення й потребують подальшого вивчення.

Актуальність теми дисертації також зумовлена й тим, що 18 лютого 2016 р. прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання

рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації», яким ст. 170 КПК України викладена у новій редакції, а також внесені зміни до статей 171, 173 та інших статей цього Кодексу. Прийняття цього Закону обумовило необхідність дослідження встановлених правових положень регламентації застосування арешту майна.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується з Стратегією національної безпеки, затвердженою Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, ґрунтується на положеннях Плану заходів МВС України, спрямованих на реалізацію норм КПК України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямом наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014-2017 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 24 грудня 2013 р. (протокол № 32)

Мета і задачі дослідження. *Метою* дисертації є розроблення та обґрунтування положень теоретичного і практичного характеру, що розкривають зміст і правову сутність арешту майна у кримінальному процесі, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій з вдосконалення кримінально процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті предмета дослідження.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких *задач*:

- визначення етапів розвитку інституту арешту майна у кримінальному процесуальному законодавстві України;
- уточнення поняття арешту майна у кримінальному процесі;
- розкриття сутності арешту майна у кримінальному процесі;
- з'ясування підстав, мети, предмету арешту майна, а також статусу осіб, щодо яких застосовується цей захід забезпечення кримінального провадження;
- висвітлення порядку прийняття та виконання рішення про арешт майна та його скасування;
- з'ясування місця та значення арешту майна в системі процесуальних рішень у кримінальному провадженні;
- розроблення пропозицій і рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті предмета дослідження.

Об'єкт дослідження – кримінальні процесуальні правовідносини, що виникають, розвиваються і припиняються при застосуванні арешту майна.

Предмет дослідження – арешт майна у кримінальному процесі.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, у роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. *Історико-правовий метод* використано для розгляду етапів становлення кримінального процесуального законодавства України щодо арешту майна (підрозділ 1.1). *Метод системного аналізу*, а також *системно-структурний* та *формально-логічний методи* дали можливість розкрити сутність арешту майна у кримінальному провадженні, визначити його підстави та мету (підрозділи

1.2, 1.3, 1.4). *Порівняльно-правовий метод* застосовано для порівняльного аналізу вітчизняного кримінального процесуального закону із законодавством інших країн (підрозділи 1.4, 1.5, 2.1, 2.3, 3.1). *Методи моделювання і прогнозування* використано для формування пропозицій щодо вдосконалення окремих положень КПК України, що регулюють порядок прийняття слідчим суддею, судом рішення про застосування арешту майна (підрозділ 1.4, розділи 2, 3). *Соціологічний та статистичний методи* застосовано у процесі анкетування слідчих, прокурорів, суддів, дослідження матеріалів кримінальних проваджень та узагальнення отриманих результатів.

Емпіричну базу дослідження становлять дані офіційної правової статистики за 2014–2016 роки, результати опитування 258 слідчих Національної поліції України, 44 прокурорів, 46 суддів, результати вивчення й узагальнення 336 матеріалів кримінальних проваджень, що здійснювались протягом 2013–2016 років слідчими підрозділами Національної поліції України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна. У роботі запропоновано вирішення низки проблем і дискусійних питань законодавчого характеру, які залишаються неврегульованими і суперечливими. Новизну дисертаційного дослідження відображають такі наукові положення:

вперше:

- доведено, що майно потрібно арештовувати з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину;

- визначено, що цивільний позивач вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову,

якщо слідчий, прокурор відмовить у задоволенні його клопотання про ініціювання застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження;

– встановлено, що рішення про скасування арешту майна повинно прийматися якщо підозрюваним або особою, яка за законом несе цивільну відповідальність за його дії, заявлено клопотання про реалізацію майна з метою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;

– обґрунтовано, що необхідно виключити пункти 1, 2 з ч. 2 ст. 170, пункти 2, 3-1 з ч. 2 ст. 173 КПК України, відповідно до яких арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів та спеціальної конфіскації;

– запропоновано доповнити ч. 1 ст. 16 КПК України положенням, що обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється без судового рішення у випадку, передбаченому ч. 9 ст. 170 цього Кодексу, а ст. 41 Конституції України нормою такого змісту: «Обмеження права приватної власності без рішення суду можливе у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом»;

удосконалено:

– положення, що арешт на майно має накладатися з метою забезпечення в майбутньому цивільного позову, а також виконання покарання у вигляді штрафу;

– обґрунтування положення про визначення строку подання слідчим, прокурором клопотання про арешт майна, яке не було тимчасово вилученим;

– пропозицію про доповнення ч. 1 ст. 174 КПК України положенням, що слідчий, прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, якщо в подальшому застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження відпала потреба або арешт на майно накладено необґрунтовано;

дістало подальший розвиток:

– наукова позиція виключити з ч. 1 ст. 172 КПК України положення про право слідчого судді за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування арешту майна;

– висновок про доповнення ст. 175 КПК України нормою про порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалося;

– науковий підхід про необхідність скасування арешту майна судом, накладеного з метою забезпечення цивільного позову, при ухваленні обвинувального вироку у випадку, якщо обвинувачений повністю відшкодував шкоду, завдану кримінальним правопорушенням.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та надалі можуть бути використані у:

– *законотворчій діяльності* – під час удосконалення чинного КПК України з питань накладення арешту на майно (акт Інституту законодавства Верховної ради України № 22/461-1-15 від 02 вересня 2016 р.);

– *правозастосовній діяльності* – при розробленні й удосконаленні відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій з питань накладення арешту на майно під час досудового розслідування (акт Головного управління Національної поліції у Вінницькій області від 12 жовтня 2016 р.);

– *освітньому процесі* – під час написання окремих розділів (глав) підручників і навчальних посібників з навчальної дисципліни «Кримінальний процес», а також при підготовці лекцій та проведенні занять за відповідними темами (акти Науково-дослідного інституту публічного права від 17 травня 2016 р., Національної академії внутрішніх справ від 08 вересня 2016 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення висновки та пропозиції, сформульовані у дослідженні, доповідалися та оприлюднені у виступах автора на науково-практичних конференціях та засіданні круглого столу, зокрема: «Публічне адміністрування в сфері органів внутрішніх справ» (м. Київ, 14 травня 2015 р.); «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 10–11 червня 2016 р.); «Пріоритетні проблеми реформування системи законодавства України» (м. Київ, 21–22 жовтня 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено в п'яти статтях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у міжнародному науковому виданні, та у трьох тезах виступів на науково-практичних конференціях і круглому столі.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ АРЕШТУ МАЙНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

1.1. Розвиток інституту арешту майна у кримінальному процесі України

Аналіз правових джерел дозволяє виділити три етапи розвитку інституту арешту майна у кримінальному процесуальному законодавстві незалежної України:

1 етап – після здобуття 24 серпня 1991 р. Україною незалежності до прийняття 2 червня 2005 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України» [1];

2 етап – з 2 червня 2005 р. до прийняття 13 квітня 2012 р. чинного КПК [2];

3 етап – з 13 квітня 2012 р. по сьогодні. Протягом цього часу парламентом прийнято низку законів, спрямованих на вдосконалення порядку арешту майна, про які мова піде нижче. Жодна глава КПК не зазнавала таких суттєвих змін, як глава 17 цього Кодексу, що регламентує процедуру застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження.

Після здобуття 24 серпня 1991 р. Україною незалежності провадження в кримінальних справах на її території здійснювалось за правилами КПК 1960 р. [3]. Порядок накладення арешту на майно визначала ст.126 цього Кодексу. У ній зазначалось, що забезпечення цивільного позову і можливої конфіскації майна провадиться шляхом накладення арешту на вклади,

цінності та інше майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, де б ці вклади, цінності та інше майно не знаходилося, а також шляхом вилучення майна, на яке накладено арешт.

Також законодавець визначав, що: майно, на яке накладено арешт, описується і може бути передане на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам; особи, яким передано майно, попереджаються під розписку про кримінальну відповідальність за його незбереження; не підлягають описові предмети першої потреби, перелік яких визначено в Додатку до КК, що використовуються особою, у якої проводиться опис, і членами її родини; арешт майна і передача його за зберігання оформляється протоколом, який підписується особою, що проводила опис, понятими і особою, яка прийняла майно на зберігання; до протоколу додається підписаний цими особами опис переданого за зберігання майна; для встановлення вартості описаного майна в необхідних випадках запрошується спеціаліст, який також підписує протокол і опис майна з його оцінкою; накладення арешту на майно скасовується постановою слідчого, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба.

Крім КПК, про накладення арешту на майно йшлося у ч.1 ст.53 Закону України від 20 березня 1991 р. «Про банки і банківську діяльність» [4]. У цій нормі зазначалось, що на грошові кошти та інші цінності юридичних осіб та громадян, які знаходяться у банках, арешт може бути накладено тільки за рішеннями судів і постановами слідчих органів.

Даний Закон втратив чинність на підставі Закону України від 7 грудня 2000р. «Про банки і банківську діяльність» [5]. У ст.56 цього Закону передбачалось, що арешт на вклади, на грошові кошти та інші цінності

юридичних осіб та громадян, які знаходяться у банках, може бути накладено з санкції прокурора.

Роз'яснення щодо дій суду у випадках, коли органи досудового розслідування порушили вимоги закону про забезпечення відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, не вжили заходів щодо накладення арешту на майно обвинувачених, були надані у постановах Пленуму Верховного Суду України.

Так, у п.4 постанови №3 від 31 березня 1989 р. «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» відмічалось, що при віданні обвинуваченого до суду необхідно з'ясувати, чи вжито заходів до забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної злочином, і чи заявлено цивільний позов. Якщо особа, яка провадить дізнання, або слідчий не вжили зазначених заходів, суддя або суд у розпорядчому засіданні приймають рішення про накладення арешту на майно обвинуваченого і виконання його доручають судовому виконавцеві. У разі, коли заходи по відшукуванню й арешту майна обвинуваченого не можуть бути вжиті безпосередньо судом, згідно зі ст.247 КПК суддя або суд у розпорядчому засіданні вправі зобов'язати відповідні органи вжити належних заходів до такого забезпечення [6, с.415-424].

У п.24 постанови Пленуму Верховного Суду України №13 від 2 липня 2004 р. «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» зазначалось, що обов'язок вжиття заходів щодо забезпечення цивільного позову лежить на стороні обвинувачення. Якщо під час дізнання або досудового слідства такі заходи не були вжиті, суддя вирішує це питання на підставі п.7 ч.1 ст.253 КПК. Маючи на увазі, що головним завданням кримінального судочинства є охорона прав та законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь, суди повинні гостро реагувати на

виявлені під час судового розгляду факти незабезпечення або несвоєчасного забезпечення відповідними органами реального відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому злочином, і самі використовувати надані їм законом повноваження з метою такого відшкодування [7, с.492-500].

Другий етап розвитку законодавства щодо накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого та осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за його дії, починається з прийняття 2 червня 2005 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України» [1]. Цим Законом ч.1 ст.126 КПК було доповнено реченням такого змісту: «Накладення арешту на вклади зазначених осіб проводиться виключно за рішенням суду».

Законодавець не визначив, який процесуальний документ має скласти орган дізнання, слідчий, прокурор, ініціюючи розгляд судом питання про накладення арешту на вклади у банках обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, а також якою є процедура проведення судового засідання. У науці кримінального процесу слушно акцентувалась увага на тому, що необхідно регламентувати дане питання.

Так, В.В.Ігнатенко пропонував доповнити ст.126 КПК положенням, що для виконання цілей, закріплених у ст.125 цього Кодексу, «орган дізнання, слідчий із дозволу прокурора, прокурор порушують перед слідчим суддею клопотання про накладення арешту на цінні папери, вклади учасника або засновника товариства, що є частками в статутному фонді товариства й належать підозрюваному, обвинуваченому або особам, що несуть відповідальність за їх дії. Суд розглядає це клопотання в порядку, визначеному ч.5 ст.177 КПК України» [8, с.12].

О.Г.Шило відмічала, що КПК не передбачає порядку звернення до суду і судового розгляду подання слідчого про накладення арешту на вклади. «Здається, що в даному випадку виправданим є застосування порядку, передбаченого ст.177 КПК стосовно прийняття судом рішення про проведення обшуку житла та іншого володіння особи» [9, с.282].

В.Кротюк та Л.Заруденко зазначали, що слідчий повинен одержати згоду (санкцію) на здійснення арешту, наприклад, у порядку, аналогічному до встановленого ст.187 КПК, для здійснення арешту кореспонденції [10, с.51].

Л.І.Пліщук писав, що законодавцем не передбачено форму звернення слідчого до суду щодо накладення арешту на вклади та порядок розгляду судом таких звернень. «Зазвичай, слідчий звертається до суду із поданням про накладення арешту на банківський рахунок, яке погоджене з прокурором, що здійснює нагляд за досудовим слідством. Суд розглядає таке подання, після чого виносить постанову про його задоволення та накладення арешту на вклади, цінні папери, розміщені на відповідному банківському рахунку, або відмову в задоволенні такого подання» [11, с.700].

Арешт на інше майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, накладався за постановою слідчого. З цим справедливо не погоджувались окремі науковці.

Так, І.Гаюр відмічав, що при аналізі положень ст.126 КПК складається враження, що вклади у банку мають більшу цінність для обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, ніж інше майно та цінності, у тому числі ті, що знаходяться у їх житлі чи іншому володінні особи, оскільки саме для арешту вкладів у банку законодавець передбачає необхідність отримання судового рішення, а для арешту іншого майна достатньо постанови слідчого. «Очевидно, з огляду на конституційні положення щодо захисту права власності, такий поділ

власності особи за ступенем обмеження її права не є обґрунтованим» [12, с.142].

В.В.Ігнатенко зазначав, що існуючий порядок накладення арешту на майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, потребує вдосконалення [13, с.88].

Багато хто з науковців дотримувався думки, що під час проведення досудового розслідування рішення про накладення арешту на майно, цінності обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, має прийматися судом.

Так, М.Л.Долгополов вважав за доцільне передбачити у ст.126 КПК положення, що накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, яке знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, проводиться за вмотивованою постановою суду [14, с.38]. Він відмічав, що законодавча регламентація застосування цього заходу кримінально-процесуального примусу є недосконалою та такою, що не забезпечує в повній мірі потреби органів досудового слідства. Необхідно реформувати даний інститут та передбачити в нормах КПК одержання судового дозволу для проведення обшуку разом із накладенням арешту на майно на підставі єдиної постанови [15, с.286].

Я.О.Клименко пропонував «законодавчо встановити можливість накладення арешту на майно в стадії досудового розслідування за поданням слідчого, за умови згоди прокурора і наявності відповідної постанови суду» [16, с.5].

І.Гаюр зазначав, що гарантуючи кожному право приватної власності, право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, ст.41 Конституції України передбачає виключно судовий порядок її позбавлення. Тому цьому конституційному положенню має відповідати судовий захист права власності на майно у кримінальному процесі, а не

тільки на вклади, як це встановлено у ч.1 ст.126 КПК [17, с.186]. Науковцем пропонувалось віднести прийняття рішення про накладення арешту на майно до виключної компетенції суду [18, с.505].

Л.І.Пліщук писав, що «не доцільно розмежовувати порядок накладення арешту на майно і вклади, відповідно на одне – за постановою слідчого, на інше – за рішенням суду, оскільки одне й друге однаковою мірою створюють перепони фізичним та юридичним особам у свободі реалізації своїх майнових прав...» [11, с.700].

О.Г.Шилов вважала, що до виключної компетенції суду слід віднести прийняття рішення про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії (незалежно від виду майна). Також пропонувалось передбачити в законі відповідну деталізовану процедуру розгляду судом подання органу дізнання, слідчого про застосування цього примусового заходу [19, с.450]. Обґрунтовувалась ця пропозиція тим, що «саме судовій процедурі притаманні гарантії, які найбільше забезпечують дотримання прав людини» [20, с.23].

І.А.Коваленко звертав увагу на те, що за кримінально-процесуальним законодавством деяких країн арешт на майно накладається за судовим рішенням (ст.205 КПК Республіки Молдова, ст.115 Російської Федерації). Частину ч.1 ст.126 чинного КПК також слід доповнити положенням, що «за постановою судді провадиться накладення арешту на майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії» [21, с.305].

А.П.Бегма пропонував доповнити ч.1 ст.126 КПК положенням, «що накладення арешту на майно, яке знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, а також на її вклади, здійснюється за рішенням суду на підставі подання слідчого чи органу дізнання, погодженого з прокурором» [22, с.12].

С.Г.Герасименко обґрунтовував недоцільність застосування слідчим самотійно такого заходу кримінально-процесуального примусу, як накладення арешту на майно [23, с.6]. Аналізуючи вимоги КПК 1960 р. та досвід окремих зарубіжних країн (зокрема КПК Вірменії, Республіки Білорусь, Естонії, Казахстану, Російської Федерації, Молдови та ін.), науковець дійшов висновку, що по рівню конституційної захищеності не відповідає застосування слідчим самотійно такого заходу кримінально-процесуального примусу, як накладення арешту на майно. Цей захід повинен застосовуватись за вмотивованою постановою судді [23, с.9].

М.А.Маркуш вважала за необхідне віднести до компетенції суду вирішення питання про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії (незалежно від виду майна) [24, с.92].

І.В.Гловюк, досліджуючи питання про межі судової діяльності у досудовому провадженні, відносила до дій, на провадження яких суд має давати дозвіл, накладення арешту на майно, кошти, вклади та рахунки, крім невідкладних випадків [25, с.9-10].

В.І.Чорнобук пропонував віднести до рішень судді в порядку попереджувального судового контролю рішення «про накладення арешту на майно, включаючи кошти фізичних та юридичних осіб, які знаходяться на рахунках або на зберіганні в банках і в кредитних установах» [26, с.152].

О.В.Верхогляд-Герасименко наводила аргументи про доцільність віднесення прийняття рішення про арешт майна до виключної компетенції суду. Пропонувалось «нормативно закріпити єдиний порядок ініціювання перед судом розгляду питання про арешт майна» [27, с.10].

Окремі науковці погоджувались з законодавчою регламентацією, що арешт на майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії, накладається за постановою

слідчого. Однак вважали, що слід встановити подальший судовий контроль за прийняттям ним цього рішення.

Так, наприклад, Д.П.Кисленко писав, що доцільно доповнити ст.126 КПК нормою про оскарження до суду постанови органу дізнання, слідчого про накладення арешту на майно обвинуваченого чи підозрюваного або осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за його дії [28, с.33].

О.Г.Шило вважала необхідним розширити межі судового контролю, оскільки визначений законодавством предмет оскарження не задовольняє тим потребам в отриманні невідкладного судового захисту, які існують у кримінальному процесі. Зокрема, чинний КПК не передбачає можливості оскарження до суду рішення слідчого про накладення арешту на майно [29, с.272].

Третій етап розвитку законодавства щодо накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, осіб, які за законом несуть матеріальну відповідальність за його дії, починається з прийняття 13 квітня 2012 р. чинного КПК [30].

У ст.ст.170-175 глави 17 цього Кодексу законодавець визначив: підстави для арешту майна; вимоги до клопотання прокурора, слідчого, погодженого з прокурором, цивільного позивача про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження; порядок розгляду цього клопотання слідчим суддею, судом та вирішення питання про арешт майна; процедуру його скасування; виконання ухвали про арешт майна.

З набуттям чинності КПК 2012 р. склалася особлива правова ситуація, яка полягала у тому, що паралельно застосовувались норми цього Кодексу разом з нормами КПК 1960 р. Це питання регулювалось п.9 Перехідних положень розділу XI чинного КПК, які стосуються і арешту майна. У цьому пункті зазначено, що запобіжні заходи, **арешт майна**, відсторонення від

посади, застосовані під час дізнання та досудового слідства до дня набрання чинності цим Кодексом, продовжують свою дію до моменту їх зміни, скасування чи припинення у порядку, що діяв до набрання чинності цим Кодексом (тут і далі виділено мною – М.Л.).

Роз'яснення щодо дії даного пункту надав Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у Інформаційному листі від 26 листопада 2012 р. №1735/0/4-12 «Про деякі питання застосування розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України» [31].

У абз.4 п.9 цього листа вказано, що запобіжні заходи, **арешт майна**, відсторонення від посади, застосовані під час дізнання та досудового слідства до набрання чинності КПК, продовжують свою дію у порядку КПК 1960 р. Зміна, скасування чи припинення (окрім продовження) таких запобіжних заходів, **арешту майна**, відсторонення від посади, незважаючи на набуття чинності новим процесуальним законом (тобто 20 листопада 2012р. чи пізніше), відбувається згідно з п.9 розділу XI «Перехідні положення» КПК у порядку, передбаченому КПК 1960 р. Про це ж йдеться у п.9 коментаря до розділу XI «Перехідні положенні» КПК, наданого у 2013р. Судовою палатою у кримінальних справах Верховного Суду України [32, с.44-45].

Після прийняття чинного КПК у ч.2 ст.170 цього Кодексу визначалось, що слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 цього Кодексу.

Законом України від 28 квітня 2013 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» з першого речення абз.1 ч.2 ст.170 КПК були

виключені слова «у вигляді речей» [33]. Це речення отримало таку редакцію: «Слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у частині другій статті 167 цього Кодексу».

Наведений у ч.1 ст.170 КПК перелік осіб, на майно яких може накладатися арешт, був розширений Законом України від 23 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [34].

Цим Законом ч.ч.1, 3 ст.170 КПК доповнено положенням, що арешт накладається на майно юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у разі якщо до такої юридичної особи може бути застосовано захід кримінально-правового характеру у вигляді конфіскації майна. Крім того, внесені доповнення до ст.ст.171-174 цього Кодексу щодо участі у судово-контрольному провадженні про застосування арешту майна та його скасування представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

14 жовтня 2014 р. приймається Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» [35]. Цим Законом ч.2 ст.170 КПК було доповнено абз.2 такого змісту: «У невідкладних випадках, з метою забезпечення збереження речових доказів або можливої наступної конфіскації чи спеціальної конфіскації коштів та іншого майна, у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, арешт на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб у фінансових установах може бути накладено за письмовим рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України, погодженим прокурором. Такі заходи застосовуються на строк до 72 годин. Директор

Національного антикорупційного бюро України впродовж 24 годин з моменту прийняття такого рішення звертається до слідчого судді, суду з клопотанням про арешт майна».

Однак у подальшому законодавець дійшов висновку, що з клопотанням про арешт майна до слідчого судді, суду має звертатися не Директор НАБУ, а прокурор. Був прийнятий Закон України від 12 лютого 2015р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [36]. Ним абз.2 ч.2 ст.170 КПК замінений двома новими абзацами такого змісту:

«У невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погодженого прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.

Якщо у визначений цією частиною термін прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено, попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі».

16 липня 2015 р. приймається Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи

гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку» [37].

Цим Законом ч.1 ст.173 КПК доповнено абз.2 такого змісту: «Не допускається арешт майна/коштів банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, а також майна/коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб». Також цю статтю доповнено ч.8 такого змісту: «Майно або грошові суми клієнта неплатоспроможного банку, на яке судом накладено арешт до дня віднесення банку до категорії неплатоспроможних, може бути передано приймаючому, перехідному банку чи спеціалізованій установі, утвореній Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, у встановленому законодавством про систему гарантування вкладів фізичних осіб порядку з письмовим повідомленням Фондом гарантування вкладів фізичних осіб особи, в інтересах якої накладено арешт. При цьому передане майно або грошові суми залишаються обтяженими відповідно до ухвали суду про накладення арешту».

10 листопада 2015 р. приймається Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [38].

Цим Законом внесені зміни до ст.ст.170-173 КПК, які: надали можливість накладати арешт на майно будь-яких осіб, якщо воно може бути використане як доказ у кримінальному провадженні, або щодо нього може бути застосована спеціальна конфіскація; дозволили забезпечити відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також стягнення в дохід держави неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою; уніфікували перелік об'єктів, на які може бути накладено арешт; встановили різний ступінь доведення відповідних обставин для накладення арешту на майно в залежності від його мети;

надали можливість розмежувати поняття «розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» та «розмір цивільного позову»; дозволили зменшувати за пропозицією слідчого, прокурора чи цивільного позивача строк, необхідний для усунення недоліків клопотання про арешт майна.

Обґрунтування прийняття вказаного Закону наведено у пояснювальній записці до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [39].

Необхідність його розробки визначена вивченням позитивного досвіду реалізації норм законодавства у цій сфері, передбачених кримінально-процесуальними законами європейських країн (Швейцарії, Румунії, Латвії тощо). Крім того, проект Закону кореспондується із вимогами Директиви Європейського Парламенту та Ради від 3 квітня 2014 р. №2014/42/ЄС «Про заморожування та конфіскацію засобів вчинення злочинів та доходів від злочинної діяльності у Європейському Союзі», якою визначено ефективні механізми у цій сфері, що рекомендуються до імплементації країнами Європейського Союзу.

Практика застосування окремих положень КПК засвідчила необхідність удосконалення механізму протидії уникнення стороною захисту від майнової відповідальності за вчинення протиправних діянь. На даний час у сторони обвинувачення відсутня можливість забезпечення ефективного виконання заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб відповідно до положень розділу XIV КК. Розроблений проект Закону зокрема покликаний вирішити й дану проблему.

10 листопада 2015 р. приймається Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [40].

Цим Законом ст.170 КПК доповнена наступними положеннями: ч.1 таким реченням: «Слідчий, прокурор повинні вжити необхідних заходів з метою виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації у Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, інших державних органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб»; ч.3 абз.2 такого змісту: «Арешт може накладений і на майно, на яке раніше накладено арешт відповідно до інших актів законодавства. У такому разі виконанню підлягає ухвала слідчого судді, суду про накладення арешту на майно відповідно до правил цього Кодексу». Також ч.7 ст.173 КПК після слів «щодо якої здійснюється провадження» доповнена словами «Національному агентству України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів».

18 лютого 2016 р. приймається Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» [41]. Цим Законом ст.170 КПК викладена у новій редакції, а також внесені зміни до ст.ст.171, 173 та інших статей цього Кодексу. Також КПК доповнено ст.64-2 «Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт».

Порядок постановлення слідчим суддею, судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, прокурора, цивільного позивача, ухвали про арешт майна фізичних та юридичних осіб, визначених у ст.170 КПК, прийняття Директором НАБУ або його заступником рішення про

попередній арешт, їх виконання та скасування, буде досліджений нами у подальших підрозділах дисертації.

1.2. Сутність арешту майна

Після прийняття КПК 2012 р. у ч.1 ст.170 цього Кодексу передбачалось, що арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна у встановленому цим Кодексом порядку. Відповідно до вимог цього Кодексу арешт майна може також передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Коментуючи цю норму, науковці висловили наступні думки щодо суті арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження.

Так, О.Г. Шило відмічала, що суть арешту майна «полягає у тимчасовому позбавленні підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно, а також розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його у випадку, коли незастосування таких заборон може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню» [42, с.290].

Л.Д. Удалова зазначала, що суть арешту майна полягає у тимчасовому позбавленні підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону

несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном і використовувати його» [43, с.444].

Визначення суті арешту майна підлягає уточненню, враховуючи ті суттєві зміни, які були внесені вищезазначеними Законами України до ст.170 КПК після того, як вказані науковці надали коментарі до цієї статті.

По-перше, збільшився перелік осіб, на майно яких може накладатися арешт. Цей захід забезпечення кримінального провадження застосовується не тільки щодо підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Арешт також накладається на майно: засудженого; будь-яких фізичних і юридичних осіб - за наявності достатніх підстав вважати, що воно є речовим доказом; третьої особи - за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації; юридичної особи – за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може застосувати до цієї особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна; юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана цією особою.

По-друге, законодавець визначив, що є завданням цього заходу забезпечення кримінального провадження. У абз.2 ч.1 ст.170 КПК зазначено, що завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження.

По-третє, у ч.11 ст.170 КПК встановлено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі,

коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

Крім того, у наведених наукових положеннях щодо суті арешту майна не вказано, що рішення про позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном осіб, визначених у ст.170 КПК, приймається за ухвалою слідчого судді або суду.

Виходячи із викладеного можна зазначити, що суть арешту майна полягає у тимчасовому позбавленні за ухвалою слідчого судді або суду підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також інших фізичних і юридичних осіб, вказаних у ст.170 КПК, можливості відчужувати певне їх майно, а також розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його у випадку, коли незастосування таких заборон може призвести до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна.

При прийнятті слідчим суддею або судом рішення про арешт майна зазначені у ст.170 КПК особи тимчасово позбавляються права на відчуження, розпорядження та/або користування майном.

Відчуження майна – це один із способів здійснення власником правомочності розпоряджатися належним йому майном шляхом передачі цього майна у власність іншій особі. Розпорядження майном – це право власника визначати юридичну долю майна - встановити різні конкретні правовідносини з особами з приводу майна, що йому належить, припинити або обмежити своє право власності. Використання майна – право власника

вилучати корисні властивості речі для задоволення власних потреб чи потреб інших осіб [42, с.290].

На думку В.В. Муранової, «...відповідно до вимог КПК України арешт майна може передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його» [44, с.196].

Уявляється не зовсім вірним твердження, що арешт майна **може** передбачати заборону для особи, на майно якої накладено арешт, розпоряджатися цим майном. Арешт майна, як правило, полягає у забороні його відчужувати та розпоряджатись. Лише право користування майном може залишатися. Це визначає слідчий суддя або суд залежно від обставин конкретного кримінального провадження.

На наш погляд, не узгоджується з вимогами закону думка науковця, що арешт майна може передбачати заборону для іншої особи (не тієї, майно якої арештоване), у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його. Права на відчуження, розпорядження та/або користування майном тимчасово позбавляється виключно особа, майно якої арештоване.

Арешт майна має тимчасовий характер, оскільки остаточно питання про те, що належить вчинити з арештованим майном буде вирішено судом при ухваленні вироку (п.12 ч.1 ст.368 КПК).

Права на відчуження, розпорядження та/або користування майном вказані у ст.170 КПК особи позбавляються до скасування арешту майна у порядку, встановленому ст.174 цього Кодексу. Цей захід забезпечення кримінального провадження скасовується: прокурором одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження, якщо арештоване майно не підлягає спеціальній конфіскації; слідчим суддею, судом, якщо за результатами розгляду клопотання підозрюваного,

обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, дійде висновку, що в подальшому застосуванні арешту майна відпала потреба або цей захід накладено необґрунтовано; судом у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, непризначення покарання у виді спеціальної конфіскації та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

Звертає на себе увагу те, що у абз.1 ч.1 ст.170 КПК йдеться про тимчасове позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або використання майном.

Уявляється, що вживання законодавцем у цій нормі терміну «позбавлення» є недоречним. «Позбавлення права власності», - як відмічає В.Я. Тацій, – передбачає таке правове положення, коли власника примусово позбавляють у сукупності всіх правомочностей по володінню, користуванню та розпорядженню майном. Прикладом може бути конфіскація як вид покарання, що полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. «Обмеження права власності» являє собою становище, коли внаслідок зовнішнього впливу власник позбавлений права реалізовувати одну або декілька з правомочностей, що є складовою права власності, тобто не може діяти на власний розсуд з майном, що йому належить. Наприклад, ... тільки розпоряджатися або розпоряджатися та користуватися майном у разі його арешту в порядку і на підставах, визначених гл.17 КПК» [42, с.81].

При застосуванні арешту майна за рішенням слідчого судді або суду у власника може залишатися право користування майном. У такому випадку він вправі реалізовувати одну із правомочностей, що є складовою права

власності. Отже, йдеться про обмеження права власності, а не його позбавлення. Тому вважаємо, що у абз.1 ч.1 ст.170 КПК термін «позбавлення» необхідно замінити на «обмеження».

У зв'язку з викладеним слід звернути увагу на деяку невідповідність між ч.1 та ч.11 ст.170 КПК. У ч.1 цієї статті передбачено, що арештом майна є тимчасове позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном. Отже, з її змісту випливає, що арешт майна завжди полягає у забороні відчужувати, розпоряджатися майном.

Разом з тим у ч.11 ст.170 КПК зазначено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. Таким чином, можна дійти висновку, що заборона розпорядження майном не може застосовуватись, коли такі обставини не існують.

Також потрібно наголосити на тому, що терміни ч.1 ст.170 КПК не узгоджуються із термінами, що використовуються у ЦК. Так, у цивілістиці право розпоряджатися майном включає і право на його відчуження. Однак вказана норма розділяє ці поняття. Слід погодитися з А.П. Бущенко, який виходячи із визначень ст.170 КПК відмічає, що «арешт майна забороняє у будь-якому разі один із елементів розпорядження майном – його відчуження; решта повноважень по розпорядженню майном (наприклад, передавання у заставу) для свого обмеження вимагають окремої вказівки судді або суду в ухвалі» [45, с.350].

На нашу думку, з ч.11 ст.170 КПК слід виключити слово «розпорядження». Ця норма має регулювати питання про застосування заборони або обмеження користування арештованим майном.

1.3. Підстави арешту майна

Підстави арешту майна поділяються на процесуально-правові (юридичні) та матеріально-правові (фактичні).

Виходячи зі змісту ч.1 ст.170 КПК можна дійти висновку, що процесуально-правовими підставами арешту майна є такі: під час проведення досудового розслідування – ухвала слідчого судді, яка постановлена за після розгляду клопотання про арешт майна, поданого прокурором, слідчим за погодженням з прокурором, цивільним позивачем з метою забезпечення цивільного позову; під час судового провадження – ухвала суду, постановлена за результатами вирішення клопотання прокурора, цивільного позивача про арешт майна.

Процесуально-правовою підставою попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах є рішення Директора НАБУ або його заступника, погоджене прокурором (ч.9 ст.170 КПК).

Визначення у ст.170 КПК матеріально-правових підстав арешту майна неодноразово змінювалось. До неї, як вже зазначалось, вносились численні зміни та доповнення.

Після прийняття чинного КПК ст.170 цього Кодексу мала назву «Підстави для арешту майна». Однак ч.1 цієї статті фактично закріплювала мету, а не підстави арешту. У ній зазначалось, що арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування майна у встановленому КПК порядку. Відповідно до вимог цього Кодексу арешт майна може також передбачати

заборону для особи, на майно якої накладено арешт, іншої особи, у володінні якої перебуває майно, розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його.

Частина 2 ст.170 КПК, власне, перелічувала підстави («якщо є достатні підстави вважати, що...») накладення арешту на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 цього Кодексу. Разом з тим ця норма такої підстави, як заподіяння злочином шкоди, не передбачала. І лише ч.3 ст.170 КПК закріплювала правило, згідно з яким арешт «може бути накладено на нерухоме і рухоме майно...з метою забезпечення можливої конфіскації майна або цивільного позову».

Здійснивши аналіз ч.2 ст.167 та ч.2 ст.170 КПК, Г.М. Куцкір писала, що фактичною підставою для арешту майна є достатні підстави вважати, що речі, документи, гроші тощо: 1) підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення; 3) є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом; 4) одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від них, а також майно, у яке їх було повністю або частково перетворено [46, с.195].

Науковець правильно стверджувала, що при «цьому поза увагою законодавця в контексті аналізованих норм кримінального процесуального закону залишилася фактична підстава для арешту майна з метою забезпечення можливої конфіскації майна, забезпечення цивільного позову та застосування інших майнових стягнень і забезпечення доказів. Так,

фактичною підставою для арешту майна з метою забезпечення можливої конфіскації майна є кваліфікація діяння за статтею КК України, яка передбачає покарання у виді конфіскації майна. Фактичною підставою для арешту майна з метою забезпечення цивільного позову виступають достатні підстави вважати, що кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди. Фактичною підставою для арешту майна з метою забезпечення доказів виступають достатні підстави вважати, що його незастосування може призвести до зникнення, втрати або пошкодження відповідного майна або настання інших наслідків, які можуть перешкодити кримінальному провадженню» [46, с.195-196].

Положення ч.2 ст.170 КПК про накладення арешту на майно у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 цього Кодексу, викликало низку запитань як у теорії кримінального процесу, так і практичних працівників, зокрема, щодо можливості накладення арешту на об'єкти, що мають ознаки речових доказів, якщо вони не належать підозрюваному, обвинуваченому тощо.

Так, О.Ю. Татаров вказував, що суперечливим є порядок вирішення питань щодо подальшої долі майна, яке вилучено під час проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях (тимчасово вилученого майна) та не належить підозрюваному або особам, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану підозрюваним або неосудною особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Виникає питання щодо процесуального порядку подальшого утримання у слідчого майна, яке не належить переліченим у ч.1 ст.170 КПК учасникам провадження, а належить, наприклад, свідку, потерпілому, юридичній особі та утримання такого майна необхідне для проведення певних процесуальних дій (експертиз; тощо) чи забезпечення його збереження [47, с.186].

Науковець зазначав, що варіантом вирішення цього питання могло б стати звернення слідчого до слідчого судді з клопотанням про отримання тимчасового доступу до такого майна, однак воно має статус тимчасово вилученого майна, а у ст.169 КПК чітко визначено, що таке майно повертається особі, в якій воно було вилучено, або ж на нього накладається арешт. Тож бажано внести відповідні зміни у ч.2 ст.168 та ч.7 ст.236 цього Кодексу. В результаті таких змін вилучене під час огляду чи обшуку майно, яке належить підозрюваному, і далі б зберігало б статус тимчасово вилученого і порядок його повернення чи накладення на нього арешту регулюватиметься главами 16 та 17 КПК. На майно ж, яке належить іншим особам, не поширюватиметься статус тимчасово вилученого і буде можливість звернутися до слідчого судді з клопотанням про здійснення до нього тимчасового доступу, не порушуючи норми КПК [47, с.186].

С.М. Смоков писав, що виникають такі проблемні питання: як слід поступити з майном, яке належить особам, які не мають значення до кримінального провадження, і яке вилучено під час обшуку і в подальшому буде визнано речовим доказом; чи необхідно щодо всього майна, яке вилучається в ході обшуку та огляду, на наступний робочий день звертатись з клопотанням до суду про його арешт, уважаючи таке майно тимчасово вилученим; якщо такі дії слід робити лише щодо майна підозрюваного, то з якого моменту майно слід уважати тимчасово вилученим, якщо після з'явлення у провадженні підозрюваного буде з'ясовано, що вилучене майно належить йому, або якщо на момент вилучення майна його власник був невідомий; чи може тимчасово вилучатися в ході обшуку майно підозрюваного для його подальшого арешту для забезпечення цивільного позову або конфіскації майна, якщо це майно не є набутих у результаті вчинення кримінального правопорушення, доходом від нього, або на яке спрямоване кримінальне правопорушення [48, с.112]. Науковець вважав за

доцільніше передбачити можливість тимчасового вилучення та накладення арешту на майно, яке є речовим доказом у провадженні, як належного підозрюваному, обвинуваченому, так й іншим особам [48, с.112-113].

А.В. Холостенко вказував, що не вирішеним залишається питання щодо законності вилучення та накладення арешту на майно, яке є речовим доказом у провадженні, але належить не підозрюваному або обвинуваченому, а іншим учасникам кримінального провадження [49, с.120].

І.В. Гловюк зазначала, що вказані проблеми у правозастосовній практиці виникли у зв'язку із певною некоректністю визначення у КПК понять тимчасового вилучення майна та арешту майна. Доводила свою думку науковець наступним.

Відповідно до ч.1 ст.170 КПК, арештом є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, можливості відчужувати певне його майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна у встановленому цим Кодексом порядку. При цьому слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт у вигляді речей, якщо є достатні підстави вважати, що вони відповідають критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК. Такі ознаки відповідають ознакам речових доказів, визначення яких дає ч.1 ст.98 цього Кодексу. Однак речі, наведені у цій нормі, зокрема об'єкти, які зберегли на собі сліди кримінального правопорушення або на які було спрямовано це правопорушення, «навіть чи можна визнати майном підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Таким чином, є явна

суперечливість між визначенням поняття арешту майна та переліком тих об'єктів, на які може бути накладено арешт» [50, с.525].

І.В. Гловюк відмічала, що слід розширити коло осіб, на майно яких може бути накладено арешт, із певним уточненням щодо об'єктів, які мають ознаки речових доказів. Слід передбачити у ч.1 ст.170 КПК, що: «Арештом майна є тимчасове позбавлення підозрюваного, обвинуваченого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, або інших осіб можливості фактично володіти, користуватися та відчужувати певне їх майно за ухвалою слідчого судді або суду до скасування арешту майна у встановленому цим Кодексом порядку. Арешт на майно інших осіб може бути накладено лише у випадку, якщо майно у вигляді речей відповідає критеріям, зазначеним у частині другій статті 167 цього Кодексу» [50, с.525].

Досліджуючи ст.ст. 167, 170 КПК, О.Г. Шило зазначала, що при тлумаченні цих статей виникають деякі складнощі в частині регулювання питання щодо суб'єктів, до яких можуть бути застосовані тимчасове вилучення майна та арешт майна. «Адже очевидною є певна невідповідність частини 1 та 2 цих статей закону. Так, відповідно до ч.1 ст.167 КПК, тимчасовим вилученням майна є фактичне позбавлення підозрюваного можливості володіти, користуватися та розпоряджатися певним його майном до вирішення питання про арешт майна або його повернення. Як впливає із цієї легальної дефініції даного заходу, він застосовується виключно до підозрюваного. Водночас, тлумачення змісту ч.2 статті КПК дозволяє дійти висновку про те, що тимчасово вилученим може бути не тільки майно, належне підозрюваному, а й іншим особам, за умови відповідності його критеріям, передбаченим цією нормою. Така ж невідповідність

спостерігається й стосовно ч.1 та ч.2 ст.170 КПК, яка регулює підстави для арешту майна» [51, с.357-358].

Р. Герасимов звертав увагу на те, що положення ч.2 ст.167 та ч.2 ст.170 КПК недостатньо вдало сформульовані, а тому необхідно внести зміни та доповнення до цього Кодексу щодо вдосконалення порядку арешту тимчасово вилученого майна [52, с.189-190].

У зв'язку з тим, що майно, щодо якого ставилося питання про накладення арешту, не належало підозрюваному, слідчі судді відмовляли у задоволенні клопотання про його арешт, а апеляційні суди скасовували ухвали тих слідчих суддів, які приймали рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження відносно такого майна.

Так, наприклад, ухвалою апеляційного суду Львівської області від 7 червня 2013 р. ухвалу слідчого судді Галицького районного суду м. Львова від 17 травня 2013 р., якою накладено арешт на речі, документи та цінності, що тимчасово вилучені при особистому обшуку П. та С. в частині накладення арешту на майно С. скасовано. Постановлено нову ухвалу, якою у задоволенні клопотання слідчого, погодженого з прокурором, про накладення арешту на тимчасово вилучені речі, документи та цінності С. відмовлено. Із матеріалів кримінального провадження вбачалось, що С. на час ухвалення рішення слідчим суддею був свідком у провадженні, тому арешт на його майно накладений бути не міг [53].

Певний крок до більш чіткого визначення у ст.170 КПК матеріально-правових підстав арешту майна зробив законодавець, прийнявши 10 листопада 2015 р. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [34].

По-перше, була змінена назва ст.170 КПК з «Підстави для арешту майна» на «Накладення арешту на майно». По-друге, ця стаття викладена

у іншій редакції. Підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження визначались у ч.1 даної статті.

У ч.1 ст.170 КПК йшлося про таке: «Арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існують достатні підстави вважати, що воно є предметом, засобом чи знаряддям його вчинення, доказом злочину, набуте злочинним шляхом, доходом від вчиненого злочину, отримане за рахунок доходів від вчиненого злочину або може бути конфісковане та застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, або може підлягати конфіскації щодо третіх осіб, юридичної особи або для забезпечення цивільного позову».

Крім ч.1 ст.170 КПК, про підстави накладення арешту на майно згадувалось у ч.3 цієї статті: «Підставою арешту майна є наявність ухвали слідчого судді чи суду за наявності сукупності підстав вважати, що майно є предметом, доказом злочину, засобом чи знаряддям його вчинення, набуте злочинним шляхом, є доходом від вчиненого злочину або отримане за рахунок доходів від вчиненого злочину. Арешт майна можливий також у випадках, коли санкцією статті Кримінального кодексу України, що інкримінується підозрюваному, обвинуваченому, передбачається застосування конфіскації, до підозрюваної, обвинуваченої особи заявлено цивільний позов у кримінальному провадженні. Арешт також може бути застосовано до майна третіх осіб з урахуванням частини другої цієї статті».

Зміни щодо визначення у ст.170 КПК підстав арешту майна відбулись з прийняттям вищезазначеного Закону України від 18 лютого 2016 р. [41]. Цим Законом ст.170 цього Кодексу викладена у новій редакції.

Матеріально-правові підстави арешту майна встановлені законодавцем залежно від того, з якою метою, визначеною ч.2 ст.170 КПК, допускається застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Так, у ч.3 ст.170 КПК вказано, що у випадку, передбаченому п.1 ч.2 цієї статті, арешт накладається за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 цього Кодексу.

Частина 4 ст.170 КПК визначає, що у випадку, передбаченому п.2 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягає спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК.

У ч.5 ст.170 КПК зазначено, що у випадку, передбаченому п.3 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

У ч.6 ст.170 КПК встановлено, що у випадку, передбаченому п.4 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження.

Про матеріально-правові підстави арешту майна також згадується у ч.1 ст.170 КПК, яка дає визначення цього заходу забезпечення кримінального провадження. У даній нормі зазначено, що арештом майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна.

Звертає на себе увагу та обставина, що у визначенні арешту майна законодавцем введено термін «розумні підозри». У КПК не дається його визначення. Тлумачення розумної підозри було запропоновано у проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [54]. Розумна підозра визначалась як добросовісне припущення про вчинення особою певного діяння, яке ґрунтується на відомостях, які можна перевірити у судовому розгляді і які спонукали б неупереджену та розважливу людину вдатися до практичних дій для з'ясування того, чи є така підозра обґрунтованою.

Нами поділяється думка І.В. Гловюк, «що недоцільним є впровадження цього стандарту доказування, як і інших, у тому числі «поза розумним сумнівом», у текст КПК без відповідних дефінітивних норм, які є необхідними через оцінний характер формулювань стандартів доказування. Крім того, формулювання «сукупність підстав чи розумних підозр» є сумнівним у розрізі якісної характеристики підстав, які є необхідними для прийняття рішення про арешт майна; видається логічнішим було

б формулювання «сукупність достатніх підстав чи розумних підозр» [55, с.157].

Позиція І.В. Гловюк з цього питання є непослідовною. Після прийняття чинного КПК нею пропонувалось застосовувати вищевказаний стандарт доказування – розумні підозри при вирішенні питання про арешт майна (зокрема, при оцінці даних про можливість відчуження майна) [56, с.125].

Звертає на себе увагу та обставина, що у ч.1 ст.170 КПК вказано про арешт майна, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом злочину. На наш погляд, цю норму необхідно доповнити після слів «воно є» словом «речовим». Обґрунтувати цю пропозицію можна тим, що відповідно до п.1 ч.2 ст.170 КПК арешт майна допускається з метою забезпечення речових доказів. У ч.3 даної статті вказано, що у випадку, передбаченому цим пунктом, арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 КПК.

Враховуючи положення п.п.1-4, 6 ч.1 ст.91, ч.1 ст.98 КПК, де використовується термін «кримінальне правопорушення», викликає заперечення вживання терміну «злочин» у ч.1 ст.170 цього Кодексу. Виходить, що при вчиненні кримінального проступку арешт майна вже не буде застосовуватися.

Крім підстав арешту майна, деякі науковці виділяють умови застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Як зазначається у юридичній літературі «основна відмінність підстав від умов полягає у тому, що підстави спонукають правозастосовника до дії та свідчать про її необхідність, умови ж забезпечують врахування ним найбільш істотних, визначених у законі факторів, які свідчать про доцільність здійснення процесуальної дії» [42, с.292].

Так, наприклад, Г.М. Куцкір відносить до умов застосування арешту майна такі: «1) внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР; 2) існування підстав для можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або наявність цивільного позову; 3) наявність достатніх підстав вважати, що майно відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК України; 4) перебування власника майна в процесуальному статусі підозрюваного, обвинуваченого або покладення на нього в силу закону обов'язку нести цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння; 5) належність на праві власності майна, на яке може бути накладено арешт, підозрюваному, обвинуваченому, особам, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та перебування цього майна в його володінні або володінні інших фізичних або юридичних осіб» [46, с.197].

На наш погляд, не є переконливим твердження науковця, що внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР є умовою арешту майна. Згідно з ч.2 ст.214 КПК, з цього моменту розпочинається досудове розслідування, під час проведення якого ще необхідно встановити наявність підстав для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Г.М. Куцкір помилково вважає умовою арешту майна існування підстав для можливої конфіскації майна, спеціальної конфіскації або наявність цивільного позову, наявність достатніх підстав вважати, що майно відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК. Не можуть бути такою умовою підстави застосування арешту майна.

Інші положення, які вона називає умовами арешту майна (перебування власника майна у статусі підозрюваного, обвинуваченого або покладення на

нього в силу закону обов'язку нести цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння; належність на праві власності майна, на яке може бути накладено арешт, підозрюваному, обвинуваченому, особам, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та перебування цього майна в його володінні або володінні інших фізичних або юридичних осіб), як уявляється, є складовими частинами підстав застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

1.4. Мета арешту майна

Мета арешту майна визначена у ч.2 ст.170 КПК. У цій нормі вказано, що арешт майна допускається з метою забезпечення: 1) збереження речових доказів; 2) спеціальної конфіскації; 3) конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; 4) відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов) чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

1. Забезпечення збереження речових доказів.

Частина 3 ст.170 КПК визначає, що у випадку, передбаченому п.1 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно будь-якої фізичної чи юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 цього Кодексу.

Мова йде про арешт майна, що має процесуальний статус речового доказу. Відповідно до ч.1 ст.98 КПК, речовими доказами є матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення,

зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, зазначені в ч.1 цієї статті.

Метою арешту речових доказів є забезпечення їх збереження в незмінному стані, уникнення їх реалізації, втрати, знищення. Крім того, метою їх арешту може бути й забезпечення відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Адже під час вирішення судом питання про долю речових доказів при ухваленні судового рішення, яким закінчується кримінальне провадження, гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, повертаються законному володільцю (п.5 ч.9 ст.100 КПК).

Зі змісту п.1 ч.2 ст.170 КПК випливає, що арешт має накладатися на будь-яке майно, яке є речовим доказом. Нами поділяється думка І.Л. Петрухіна, висловлена ще у радянській юридичній літературі, що потреба у накладенні арешту на речові докази (включаючи гроші та інші цінності, що нажиті злочинним шляхом) відсутня, оскільки вони вже вилучені, приєднані до справи, і тому немає небезпеки їх відчуження до постановлення вироку [57, с.110].

Дійсно, ця небезпека відсутня, якщо вилучене майно, яке має статус речового доказу, а тому немає необхідності у тому, щоб слідчий суддя за клопотанням слідчого, прокурора приймав рішення про його арешт. Вважаємо, що слід поновити порядок, передбачений ст.79 КПК 1960 р. Під час досудового розслідування суд не приймав рішення про арешт речових

доказів. Предмети, які мали цей статус (у тому числі гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом), приєднувались до кримінальної справи постановою слідчого, прокурора, та зберігались до набрання вироком законної сили або до закінчення строку оскарження постанови чи ухвали про закриття справи.

На наш погляд, необхідно виключити п.1 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів. При проведенні анкетування встановлено, що з цією пропозицією погоджується 81 % слідчих, 75 % прокурорів, 70 % суддів.

Також потрібно виключити п.2 з ч.2 ст.173 КПК, у якому зазначено, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.1 ч.2 ст.170 цього Кодексу).

2. Забезпечення спеціальної конфіскації.

У ч.4 ст.170 КПК вказано, що у випадку, передбаченому п.2 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК.

Про ці випадки йдеться у Розділі XIV-1 КК. Так, у ст.96-1 КК зазначено, що спеціальна конфіскація полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом, за умови вчинення умисного злочину або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а так само передбаченого ч.1 ст.150, ст.154, ч.ч.2 і 3 ст.159-1, ч.1 ст.190, ст.192, ч.1 ст.ст.204, 209-1, 210,

ч.ч.1 і 2 ст.ст.212, 212-1, ч.1 ст.ст.222, 229, 239-1, 239-2, ч.2 ст.244, ч.1 ст.ст.248, 249, ч.ч.1 і 2 ст.300, ч.1 ст.ст.301, 302, 310, 311, 313, 318, 319, 362, ст.363, ч.1 ст.ст.363-1, 364-1, 365-2 цього Кодексу.

У абз.1 ч.4 ст.96-2 КК вказано, що гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначені в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1-4 ч.1 цієї статті.

У пунктах 1-4 ч.1 ст.96-2 КК передбачено, що спеціальна конфіскація застосовується в разі, якщо гроші, цінності та інше майно: - одержані внаслідок учинення злочину та/або є доходами від такого майна; -призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; - були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а в разі, коли його не встановлено, переходять у власність держави; - були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У разі, якщо такі гроші, цінності й інше майно були повністю або частково перетворені в інше майно, спеціальній конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно.

У зв'язку з викладеним слід звернути увагу на погляди науковців щодо застосування положень ст.100 КПК, які визначають порядок вирішення питання про спеціальну конфіскацію.

Так, аналізуючи ч.9 ст.100 КПК, А. Яценко вказує: «Спеціальній конфіскації підлягають лише ті гроші, цінності та інше майно, які не є речовими доказами, і тільки у випадку, якщо вона передбачена у відповідній санкції статті Особливої частини КК України». Науковець доходить до такого висновку: «Є всі підстави стверджувати, що кримінальному процесуальному законодавству властива специфічна конфіскація майна, яка хоч і має спільні риси зі спеціальною конфіскацією як іншим заходом, проте залишається окремим видом такої конфіскації» [58, с.291-294].

С.О. Ковальчук вірно зазначає, що з такою позицією не можна погодитися, оскільки гроші, цінності та інше майно, вказане в ч.ч.1, 2 і 4 ст.96 КК та п.п.1, 2, 5, 6 і 6-1 ч.9 ст.100 КПК, підлягають спеціальній конфіскації незалежно від того, чи виступають вони речовими доказами в кримінальному провадженні. При цьому норма ч.9 цієї статті, «закріплюючи випадки її застосування до речових доказів як один зі способів вирішення їх долі, відображає кримінально-процесуальну природу спеціальної конфіскації, відмінну від її кримінально-правової природи, проте не визначає окремий вид спеціальної конфіскації» [59, с.191].

На нашу думку, немає необхідності у тому, щоб приймати рішення про накладення арешту на майно, що підлягає спеціальній конфіскації, яке вилучено при проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. У такому випадку відсутня небезпека приховування, знищення, відчуження цього майна до постановлення обвинувального вироку.

Вважаємо, що необхідно виключити: п.2 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної

конфіскації; п.3-1 з ч.2 ст.173 КПК, у якому зазначено, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.2 ч.2 ст.170 цього Кодексу).

3. Забезпечення конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи.

У ч.5 ст.170 КПК вказано, що у випадку, передбаченому п.3 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

Зі змісту цієї норми можна дійти висновку, що слідчий зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, погодженим з прокурором, якщо особі повідомлено про підозру у вчиненні злочину, за яке КК передбачене покарання у вигляді конфіскації майна.

На слідчого також покладається обов'язок подати на розгляд слідчого судді погоджене з прокурором клопотання про арешт майна, якщо здійснюється провадження щодо юридичної особи та її уповноваженій особі вручено повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах цієї юридичної особи злочину, за який КК передбачено застосування до такої особи заходу кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

Підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру визначені у ч.1 ст.96-3 КК. Ними є: 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст.209 і 306, ч.ч.1 і 2 ст.368-3, ч.ч.1 і 2 ст.368-4, ст.ст.369 і 369-2 цього Кодексу; 2) незабезпечення виконання покладених

на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст.209 і 306, ч.ч.1 і 2 ст.368-3, ч.ч.1 і 2 ст.368-4, ст.ст.369 і 369-2 цього Кодексу; 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст.ст.258-258-5 цього Кодексу; 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-кого із злочинів, передбачених ст.ст.109, 110, 113, 146, 147, ч.ч.2-4 ст.159-1, ст.ст.160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу.

Про застосування до юридичної особи заходу кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна йдеться у ст.ст.109, 110, 113, 209, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 260, ч.3 ст.262, ст.306, ч.4 ст.368-4, ч.ч.2-4 ст.369, ч.3 ст.369-2, ч.ч.2. 3 ст.447 КК. Саме після вручення її уповноваженій особі повідомлення про підозру у вчиненні від імені та в інтересах юридичної особи злочинів, передбачених даними статтями, слідчим суддею за ініціативою слідчого та прокурора повинно прийматися рішення про арешт майна цієї особи.

4. Забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов) чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

У абз.1 ч.6 ст.170 КПК зазначено, що у випадку, передбаченому п.4 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову у кримінальному провадженні, а так само обґрунтованого розміру

неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження.

Перелік учасників кримінального провадження, які мають право подати цивільний позов, визначений у ч.ч.1-3 ст.128 КПК. Це: 1) особа, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди; 2) законні представники неповнолітніх осіб та осіб, визнаних у встановленому законом порядку недієздатними чи обмежено дієздатними; 3) прокурор в інтересах держави, а також в інтересах громадян, які через фізичний чи матеріальний стан, неповноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самотійно захистити свої права.

Про право прокурора подавати цивільний позов у кримінальному провадженні у випадках та в порядку, визначених кримінальним процесуальним законом, також зазначено у п.5 ч.6 ст.23, ч.2 ст.24 Закону України від 14 жовтня 2014 р. «Про прокуратуру» [60].

Цивільний позов у кримінальному провадженні також має право пред'явити заклад охорони здоров'я або прокурор з метою відшкодування фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від кримінального правопорушення, хоча у ст.128 КПК та інших статтях цього Кодексу про це не вказано.

Про це йдеться у п.3 постанови Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. №545 «Про затвердження Порядку обчислення фактичних витрат охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнення з винних осіб до відповідного бюджету і їх використання» [61]. До неї внесені зміни постановою від 19 вересня 2012 р. №868 «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [62].

Подання цивільного позову про відшкодування вказаних витрат обумовлене вимогами цивільного законодавства. У ст.1206 ЦК передбачено, що кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи потерпілої від злочину, за винятком випадку завдання такої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони або в стані сильного душевного хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства чи тяжкої образи з боку потерпілого, підлягають відшкодуванню особою, яка вчинила злочин, у розмірі фактичних витрат. Якщо злочин вчинено неповнолітньою особою або суспільно небезпечне діяння вчинено малолітньою особою, витрати на лікування потерпілого відшкодовуються особами, визначеними ст.ст.1178 і 1179 ЦК.

На нашу думку, недоліком нормативного регулювання є те, що у чинному КПК не йдеться про подання цивільного позову з метою відшкодування фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від кримінального правопорушення, а також його забезпечення.

КПК 1960 р. регламентував дане питання. Так, ч.1 ст.93-1 цього Кодексу визначала, що за позовом закладу здоров'я, органу Міністерства фінансів України або прокурора стягуються судом при постановленні вироку кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину. Крім того, у ч.1 ст.29 КПК зазначалось, що при наявності достатніх даних про те, що понесені витрати закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочину, орган дізнання, слідчий, прокурор і суд зобов'язані вжити заходів до забезпечення цивільного позову.

Уявляється, що ст.128 чинного КПК слід доповнити нормою, що заклад здоров'я, орган Міністерства фінансів України або прокурор пред'являє до підозрюваного, обвинуваченого або фізичної або юридичної особи, яка за

законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діяннями, цивільний позов про відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину.

Доцільно також доповнити п.5 ч.2 ст.170 КПК, що арешт майна допускається з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину. Крім того, ч.6 цієї статті слід доповнити нормою такого змісту: «У випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову про відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину».

Розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння повинен встановлюватись відповідно до вимог п.3 вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України. У цьому пункті зазначено, що сума коштів, яка підлягає відшкодуванню, визначається закладом охорони здоров'я, в якому перебував на лікуванні потерпілий, виходячи з кількості ліжко-днів, проведених ним в стаціонарі, та вартості витрат на його лікування в день. Кількість ліжко-днів визнається на підставі медичної картки стаціонарного хворого або інших документів, які підтверджують дату госпіталізації та виписки хворого із стаціонару лікувального закладу. Визначення суми витрат на лікування потерпілого за один ліжко-день провадиться виходячи з фактичної кількості ліжко-днів і загальної суми фактичних витрат за місяць (в якому проводилось лікування) на утримання лікувального закладу, за винятком витрат на капітальні вкладення, капітальний ремонт і придбання інвентаря та обладнання.

З тим, щоб цивільний позов був прийнятий до розгляду та забезпечений, особа, яка його подає, має виконати припис ч.4 ст.128 КПК. У цій нормі зазначено, що форма та зміст позовної заяви повинні відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являються у порядку цивільного судочинства.

Питання форми та змісту позовної заяви про відшкодування шкоди розкрито у ст.119 ЦПК [63]. Зокрема зазначається, що вона подається до суду у письмовій формі. Позовна заява повинна містити у собі: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) ім'я (найменування) позивача і відповідача, а також ім'я представника позивача, якщо позовна заява подається представником, їх місце проживання або місцезнаходження, поштовий індекс, номер засобів зв'язку, якщо такий відомий; 3) зміст позовних вимог; 4) ціну позову щодо вимог майнового характеру; 5) виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги; 6) зазначення доказів, що підтверджують кожну обставину, наявність підстав для звільнення від доказування; 7) перелік документів, що подаються до заяви.

На наш погляд, обов'язкове додержання форми та змісту позовної заяви повинно мати місце у випадку пред'явлення цивільного позову юридичною особою, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової шкоди, а також його пред'явлення прокурором в інтересах держави чи осіб, які за станом здоров'я та з інших поважних причин не можуть захистити свої права.

Уявляється, що не можна вимагати на стадії досудового розслідування від фізичної особи, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової або моральної шкоди, дотримання усіх, передбачених цивільним процесуальним законодавством, реквізитів позовної заяви під час заявлення цивільного позову у кримінальному провадженні.

КПК 1960 р. не закріплював ніяких вимог щодо форми позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної злочином. У юридичній літературі відмічалось, що така позиція зумовлена дією принципу публічності в кримінальному процесі і спрямована на швидке ведення процесу та ефективний захист прав осіб, які постраждали від злочину [64, с.87]. В узагальнені судової практики щодо відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином, підготовленому суддями та фахівцями Верховного Суду України, стверджувалось, що на досудовому слідстві позовні заяви від потерпілих про її компенсацію приймаються у довільній формі, без зазначення даних, які вказані у ЦПК. Це не суперечить кримінально-процесуальному законодавству, оскільки обов'язок доказування характеру та розміру шкоди, заподіяної злочином, покладено на слідчі органи [65, с.31].

Слід зазначити, що відповідно до ч.1 ст.125 КПК 1960 р. арешт на майно накладався для забезпечення в майбутньому цивільного позову. Про це також йшлося у ч.2 ст.118 КПК 1927 р. Слідчий, встановивши, що потерпілому завдано матеріальної шкоди та є підстави сподіватися подачі цивільного позову, мав право вжити заходів до забезпечення позову, хоча його ще не було подано [66].

Уявляється, що главу 17 чинного КПК також доцільно доповнити таким положенням. Слідчий має скласти клопотання про арешт майна, погодити його з прокурором та звернутися до слідчого судді з тим, щоб він прийняв рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, якщо потерпілий подав заяву про вчинене кримінальне правопорушення, а особі, яка його вчинила, повідомлено про підозру.

Обґрунтування цієї пропозиції полягає у тому, що відповідно до п.10 ч.1 ст.56 КПК потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди у порядку, передбаченому законом. Отже, слідчий

зобов'язаний забезпечити це право. Формою такого гарантування і є арешт майна для забезпечення в майбутньому цивільного позову.

Якщо передбачити у законі обов'язок слідчого приймати заходи до забезпечення цивільного позову, який може бути заявлений у майбутньому, то необхідно вирішити і проблему обсягу майна, що підлягає арешту. Вважаємо, що слідчий, визначаючи цей обсяг, має виходити із суми матеріальної шкоди, заподіяння якої кримінальним правопорушенням доведено під час проведення досудового розслідування.

Згідно з п.4 ч.2 ст.170 КПК, арешт майна також допускається з метою забезпечення стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди. Що ж слід розуміти під такою вигодою та коли саме вона може бути отримана уповноваженою особою юридичної особи?

У законодавстві поняття неправомірної вигоди запроваджено Законом України від 7 квітня 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [67]. КК було доповнено ст.364-1 з приміткою, яка містила таке визначення: «У статтях 364-1, 365-2, 368-2, 368-3, 368-4, 369-2 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що їх без законних на те підстав обіцяють, пропонують, надають або одержують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову».

На сьогодні у примітці до ст.364-1 КК міститься таке положення: «У статтях 364, 364-1, 365-2, 368, 369, 369-2 та 370 цього Кодексу під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав».

Виходячи зі змісту ст.96-3 КК можна дійти висновку, що юридична особа може отримати неправомірну вигоду при вчиненні її уповноваженою особою від імені та в інтересах цієї особи злочинів, передбачених ст.ст.369, 369-2 цього Кодексу. Саме з метою забезпечення стягнення з юридичної особи цієї вигоди відповідно до п.4 ч.2 ст.170 КПК допускається арешт майна.

Як вже відмічалось, п.4 ч.2 ст.170 КПК визначає, що арешт майна допускається з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов) чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди.

Отже, у даному пункті фактично йдеться про дві мети застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Слід погодитися з думкою І.В. Гловюк, яка вказує «на необхідність поділу мети відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов), чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди на дві окремі, та, відповідно диференціювати і коло осіб, на майно яких накладається арешт, і суб'єктів ініціації, і вимоги до клопотання» [55, с.157].

Окремі науковці вважають, що слід розширити мету арешту майна. Так, наприклад, Д.О. Пилипенко обґрунтовує «доцільність використання заходу забезпечення кримінального провадження у вигляді арешту майна підозрюваного, обвинуваченого для виконання угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим» [68, с.4].

З викладеним не можна погодитися. По-перше, якщо є фактичні підстави для арешту майна підозрюваного, обвинуваченого, то рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження повинно бути прийнято ще до ініціювання та укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим. По-друге,

у разі, якщо не виконана ця угода у частині строку та розміру відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, потрібно вживати дій, передбачених ст.476 КПК, а не вирішувати питання про арешт майна.

Під час дії КПК 1960 р. О.В. Верхогляд-Герасименко висловила пропозицію щодо доповнення цього Кодексу положенням, відповідно до якого накладення арешту на майно застосовується з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу [69, с.66].

Л.Д. Удалова та І.Й. Гаюр також дотримувались точки зору, що під час розслідування злочину, за вчинення якого передбачене основне чи додаткове покарання у виді штрафу, слідчі «зобов'язані вживати заходів до забезпечення виконання вироку у частині штрафу шляхом накладення арешту на майно обвинуваченого» [70, с.35].

Положення про накладення арешту на майно обвинувачення з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу передбачене у кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн. Наприклад, у ст.202 КПК Республіки Молдова зазначено, що орган кримінального переслідування за власною ініціативою або судова інстанція за клопотанням сторін може вжити протягом усього кримінального судочинства заходи по забезпеченню гарантій виконання покарання у вигляді штрафу. Такі заходи застосовуються тільки щодо майна обвинуваченого або підсудного [71].

На наш погляд, ч.2 ст.170 чинного КПК також необхідно доповнити пунктом, що арешт майна допускається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу. Крім того, доцільно доповнити ч.2 ст.173 цього Кодексу пунктом, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (якщо арешт майна накладається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу).

Обґрунтування цієї пропозиції полягає у наступному. Законодавцем встановлений значний розмір штрафу. У ч.2 ст.53 КК передбачено, що цей розмір визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини цього Кодексу не передбачено вищого розміру штрафу. За вчинення злочину, за який передбачене основне покарання у виді штрафу понад три тисячі неоподаткованих мінімумів доходів громадян, розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

Приймаючи рішення про застосування до засудженого покарання у вигляді штрафу, суд має бути впевнений у тому, що він буде сплачений. Гарантуватиме це арештоване майно підозрюваного, обвинуваченого. Якщо засуджений не сплатить штраф, дане майно необхідно реалізовувати. У випадку його сплати арештоване майно потрібно повернути власнику.

На думку Л.Д. Удалової та І.Й. Гаюр, слід накладати арешт на майно для забезпечення грошового стягнення. Це має бути можливим у випадках, коли таке стягнення застосовується до: «1) поручителя при обранні запобіжного заходу у вигляді особистої поруки; 2) осіб, які взяли на себе зобов'язання щодо нагляду за неповнолітнім обвинуваченим при обранні запобіжного заходу у вигляді відання неповнолітнього під нагляд. При цьому ці особи повинні нести матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого» [70, с.34-35].

Ця пропозиція викликає заперечення. Якщо особа несе матеріальну відповідальність за дії підозрюваного, обвинуваченого, то арешт на її майно

має бути накладений незалежно від того, чи є ця особа поручителем чи взяла на себе зобов'язання щодо нагляду за неповнолітнім обвинуваченим при обранні запобіжного заходу у вигляді передавання його під нагляд.

І.Й. Гаюр також відмічав, що накладення арешту на майно обвинуваченого повинно мати за мету забезпечення виконання вироку суду у частині стягнення судових витрат [72, с.9].

Уявляється, що реалізація цієї пропозиції призведе до невиправданого обмеження права особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю. Такі витрати складаються із: 1) витрат на правову допомогу; 2) витрат, пов'язаних із прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження; 3) витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів; 4) витрат, пов'язаних із збереженням і пересиланням речей і документів (ст.118 КПК). Вони пов'язані зі здійсненням кожного кримінального провадження. Отже, рішення про накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, осіб, які за законом несуть цивільну відповідальність за його дії, необхідно буде приймати незалежно від того, чи завдана кримінальним правопорушенням потерпілій особі матеріальна чи моральна шкода, чи може бути призначено покарання у виді конфіскації майна та застосована спеціальна конфіскація.

1.5. Предмет арешту майна

Предмет арешту майна визначений у ч.10 ст.170 КПК. Ним може бути рухоме чи нерухоме майно, гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції, цінні папери, майнові, корпоративні права.

1. Нерухоме та рухоме майно.

Згідно зі ст.181 ЦК, до нерухомих речей (нерухоме майно, нерухомість) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення. Режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також речі, права на які підлягають державній реєстрації. Рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі.

Арешт об'єкту нерухомого майна в першу чергу означає заборону на проведення угод з ним. Арештовану нерухомість не можна продати, подарувати, закласти або вчинити з нею інші угоди до тих пір, поки арешт не буде знятий [73, с.241].

Йдеться про обтяження речових прав на нерухоме майно, визначення якого надано у п.5 ч.1 ст.2 Закону України від 1 липня 2004 р. «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» [74]. Обтяженням є заборона розпоряджатися та/або користуватися нерухомим майном, встановлена або законом, актами уповноважених на це органів державної влади, їх посадових осіб або така, що виникає на підставі договору.

У ч.ч.1, 2 ст.25 вказаного Закону передбачено, що проведення державної реєстрації прав зупиняється на підставі рішення суду про заборону вчинення дій, пов'язаних з державною реєстрацією прав, що набрало законної сили. Суд, який постановив рішення про заборону вчинення дій, пов'язаних з державною реєстрацією речових прав, зобов'язаний направити його суб'єкту державної реєстрації з обов'язковим зазначенням про набрання судовим рішенням законної сили. Таке рішення суду реєструється в день надходження.

2. Гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції.

Гроші є особою категорією об'єктів цивільного права, оскільки виконують роль загального еквіваленту і відповідно до цього їм властива низка специфічних особливостей. Відповідно до ст.99 Конституції України, ст.192 ЦК, грошовою одиницею України є гривня. Вона є законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України.

Валютними цінностями є певні види майна, які визначаються такими законом. Вони визначені у ст.1 Декрету Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» [75].

Валютними цінностями є: валюта України - грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших фінансових установах на території України; платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України; іноземна валюта - іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових)

одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших фінансових установ за межами України; - платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитивні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах; банківські метали - це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

3. Цінні папери.

Цінний папір – це документ встановленої форми з реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його розмістила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його розміщення, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам (ч.1 ст.194 ЦК).

Вичерпний перелік видів цінних паперів дає ст.3 Закону України від 18 червня 1991р. «Про цінні папери і фондову біржу» [76]. До них належать: акції, облігації внутрішніх та зовнішніх державних позик, облігації підприємств, казначейські зобов'язання України, ощадні сертифікати, інвестиційні сертифікати, векселі, приватизаційні папери. Закон України від 30 жовтня 1996 р. «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» [77] передбачає ще один вид цінних паперів – похідні папери. Вони «поєднують у собі елементи декількох цінних паперів або являють собою настільки специфічні документи, що їх неможливо віднести до тієї чи іншої категорії» [78, с.45].

У ст.195 ЦК виділені такі групи та види цінних паперів, що можуть бути в Україні в цивільному обороті: 1) пайові цінні папери, які засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь

в управлінні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна при ліквідації емітента; 2) боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти, передані товари або надати послуги відповідно до зобов'язання; 3) похідні цінні папери, механізм розміщення та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів; 4) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

5. Майнові, корпоративні права.

Поняття майнових прав визначено у абз.3 ст.3 Закону України від 12 липня 2001 р. «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» [79]. Майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги.

Визначення корпоративних прав надано у ч.1 ст.167 Господарського кодексу України [80]. Це права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами.

Щодо окремого майна фізичної або юридичної особи рішення про його арешт приймається лише у випадку, чітко визначеному законодавцем. Так, у абз.2 ч.10 ст.170 КПК вказано, що не може бути арештовано майно, якщо

воно перебуває у власності добросовісного набувача, крім арешту майна з метою забезпечення збереження речових доказів. У абз.2 ч.1 ст.173 цього Кодексу передбачено, що не допускається арешт майна/коштів банку, віднесеного до категорії неплатоспроможних, а також майна/коштів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

На практиці мають місце випадки, коли вимоги цієї норми не дотримуються. Так, у травні 2016 р. слідчим суддею Печерського районного суду м. Києва було винесено ухвалу про накладення арешту на об'єкти нерухомості, що перебуває на балансі АТ «Дельта Банк». Такі дії були вчиненні всупереч нормам чинного законодавства, зокрема вказаному положенню абз.2 ч.1 ст.173 КПК.

Мова йде про арешт будинку, розташованого у центрі м. Києва. Даний актив було включено до сформованої ліквідаційної маси банку і він мав бути виставлений на відкритий продаж. Утім, накладення публічного обтяження забороняє реалізацію майна, що у свою чергу, перешкоджає задоволенню вимог кредиторів банку. Зважаючи на це, АТ «Дельта Банк» було подано клопотання про скасування арешту майна до Печерського районного суду м. Києва [82].

Не підлягають конфіскації, а тому не можуть бути з цією метою арештовані предмети першої необхідності, що використовуються особою і членами її родини. Перелік цих предметів визначено в Додатку до КК. Зокрема, не підлягають конфіскації такі види майна та предмети, що належать засудженому на правах особистої власності чи є його часткою у спільній вартості, необхідні для засудженого та осіб, які перебувають на його утриманні:

- жилий будинок з господарськими будівлями в сільській місцевості, якщо засуджений та його сім'я постійно в ньому проживають;

- носильні речі та предмети домашнього вжитку, необхідні засудженому і особам, які перебувають на його утриманні: а) одяг – на кожну особу: одне літнє та осіннє пальто, одне зимове пальто або кожух, один зимовий костюм (для жінок – два зимових плаття), один літній костюм (для жінок – два літніх плаття) головні убори по одному на кожний сезон. Для жінок, крім того, дві літні хустки і одна тепла хустка (або шаль); б) взуття в кількості однієї пари шкіряної, однієї пари гумової і пари валянок на кожну особу; в) білизна у кількості двох змін на кожну особу; г) постіль (матрац, подушка, дві простині, дві наволочки, ковдра) і два особистих рушники на кожну особу; д) необхідний кухонний посуд; е) меблі – по одному ліжку та стільцю (або табуретці) на кожну особу, один стіл, одна шафа і одна скриня на сім'ю; ж) всі дитячі речі.

Також не підлягають конфіскації: - продукти харчування, потрібні для особистого харчування засудженому, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, - на три місяці, а для осіб, які займаються сільським господарством, - до нового врожаю; - паливо, потрібне засудженому, членам його сім'ї та особам, які перебувають на його утриманні, для готування їжі та обігрівання приміщення на протязі шести місяців; - одна корова, а при відсутності корови – одна телиця; коли немає ні корови, ні телиці – одна коза, вівця чи свиня – у осіб, які займаються сільським господарством; - корм для худоби, яка не підлягає конфіскації, - в кількості, потрібній до вигону худоби на пасовище або до збору нових кормів; - насіння, потрібне для чергових посівів (осіннього і весняного), та незнятий урожай – у осіб, які займаються сільським господарством; - сільськогосподарський інвентар – у осіб, які займаються сільським господарством; - знаряддя особистої кустарної і ремісничої праці, а також потрібні для особистих професійних занять засудженого інструменти, приладдя і книги, за винятком випадків, коли суд позбавив засудженого

права займатися даною діяльністю; - пайові внески до кооперативних організацій (крім дачно-будівних кооперативів) та колгоспів.

У разі конфіскації частки засудженого в спільному майні колгоспного двору чи господарства громадян, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю в сільському господарстві, розмір його частки визначається після виключення з цього майна того, що підлягає конфіскації.

Нами поділяється думка Є. Назимко [82, с.108-110], Л.Д. Удалової та І.Й. Гаюр [70, с.91], що цей перелік давно потребує оновлення та приведення у відповідність до чинного цивільного законодавства і потреб сьогодення.

Дійсно, перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком, визначений ще КК від 28 грудня 1960 р. [83] та є чинним відповідно до п.2 КК 2001р. «Прикінцеві та перехідні положення». Спроба оновити цей перелік була зроблена у 2009 р., коли розроблявся проект Закону України №5216 «Про внесення змін до Додатку до Кримінального кодексу України «Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком» [84].

При арешті майна не може бути заборонено використання житлового приміщення особам, які на законних підставах у ньому проживають. Таке положення передбачено ч.12 ст.170 КПК і забезпечує захист прав і законних інтересів цих осіб.

Звертає на себе увагу та обставина, що КПК не забороняє арештовувати житло, якщо підозрюваний, обвинувачений та його сім'я у ньому проживають та це житло є їхнім єдиним місцем проживання. Таке правове регулювання викликає заперечення.

Кримінально-процесуальне законодавство деяких країн забороняє накладати арешт на таке житло. Наприклад, у ч.4 ст.115 КПК Російської Федерації вказано, що арешт не може бути накладено на майно, на яке відповідно до Цивільного процесуального кодексу Російської Федерації не може бути звернено стягнення [85]. У ст.446 цього Кодексу передбачено, що

не може бути звернено стягнення за виконавчими документами на житлове приміщення (його частину) особи, якщо для неї та членів її сім'ї воно є єдиним для постійного проживання [86].

На нашу думку, ст.170 чинного КПК необхідно доповнити нормою, що забороняється накладати арешт на житло, якщо підозрюваний, обвинувачений та члени його сім'ї у ньому постійно проживають та це житло є їхнім єдиним місцем проживання.

Обсяг майна, що підлягає арешту, визначається з урахуванням фактичних підстав застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження. У ч.8 ст.170 КПК зазначено, що вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову або стягнення отриманої неправомірної вигоди, повинна бути співмірною розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або зазначеної у цивільному позові, розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою.

Це положення має важливе значення для забезпечення майнових прав особи, на майно якої накладається арешт. Воно обумовлено принципом пропорційності втручання у права особи у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження, зміст якого розкрито у практиці Європейського суду з прав людини. «У цьому випадку його сутність проявляється у тому, що законодавець орієнтує правозастосовника на дотримання співмірності вартості майна, яке належить арештувати, розміру завданої шкоди. Термін «співмірність» слід розуміти не як тотожність, а як однопорядковість розміру шкоди і вартості майна, їх відповідність» [42, с.294].

При визначенні вартості майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, потрібно виходити не лише з розміру майнової шкоди, яка виникає внаслідок посягання на власність.

Як зауважують М.І. Гошовський та О.П. Кучинська, майнова шкода як один із негативних наслідків вчиненого злочину виникає не тільки

у результаті посягання на відносини власності у формі певних матеріальних об'єктів. Вона може бути заподіяна також внаслідок посягання на особу та її права. Наприклад, під час вчинення злочинних посягань на життя і здоров'я фізичних осіб, як правило, має місце заподіяння їм фізичної шкоди, яка не може бути безпосередньо відшкодована. Однак потерпілим у такому випадку поряд з фізичною шкодою може заподіяна й майнова шкода – витрати на лікування, протезування, поліпшене харчування, втрата усього або частини заробітку через тимчасову чи постійну втрату працездатності, а в результаті смерті – витрати на поховання, втрата засобів до існування особами, які перебували на їх утриманні [87, с.145].

Отже, при визначенні вартості майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, необхідно враховувати як розмір майнової шкоди, яка виникла внаслідок посягання на власність, так і розмір такої шкоди, яку потерпілий зазнав унаслідок заподіяння йому фізичної шкоди кримінальним правопорушенням.

У кримінальних провадженнях про крадіжку, грабіж, розбій, вимагання, шахрайство при визначенні вартості майна, яке підлягає арешту з метою забезпечення цивільного позову, потрібно керуватися роз'ясненнями, які надані Пленумом Верховного Суду України у постанові №10 від 8 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» [88, с.358-371].

У п.25 цієї постанови вказано, що розмір майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці. Вартість викраденого майна визначається за роздрібними (закупівельними) цінами, що існували за момент вчинення злочину, а розмір відшкодування завданих злочином збитків - за відповідними цінами на час вирішення справи в суді.

За відсутності зазначених цін на майно його вартість може бути визначено шляхом проведення відповідної експертизи.

Чинне законодавство допускає випадки майнової відповідальності у більшому розмірі, порівняльно з фактично заподіяними збитками, так звану кратну відповідальність. Це необхідно враховувати при визначенні суми майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову.

Відповідно до ч.1 ст.1190 ЦК, шкода, заподіяна спільними діями співучасників кримінального правопорушення, відшкодовується солідарно. При накладенні арешту на майно таких осіб необхідно встановити ступінь їх участі у його вчиненні. При рівному ступені такої участі арешт повинен бути накладений у рівних долях на майно співучасників, якщо вони у достатній мірі матеріально забезпечені. При незабезпеченості одного або декількох співучасників належить арештувати майно інших співучасників. Однак вартість арештованого майна не може перевищувати суму загальної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

Зі змісту ч.8 ст.170 КПК впливає запитання, якою має бути вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

У ч.2 ст.23 ЦК передбачено, що розмір відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості.

Однак питання про те, як визначити розмір моральної шкоди, досі залишається невирішеним. На це зверталась увага у юридичній літературі і під час дії КПК 1960 р.

Так, Т.І. Присяжнюк та О.С. Паневін зазначали, що незважаючи на тривале існування інституту відшкодування моральної шкоди, ще не склалось єдиної практики у визначенні її розмірів, відсутній однаковий підхід до визначення меж компенсації цієї шкоди як в Україні в цілому, так і в окремих областях та регіонах [65, с.37].

Л.Д. Удалова та І.Й. Гаюр писали, що складність вирішення цього питання є причиною того, що цивільні позови про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином, приймаються виключно у судовому провадженні на стадії попереднього розгляду справи чи судового розгляду. «Однак у контексті необхідності забезпечення такого позову, у тому числі шляхом накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого, постає необхідність у формуванні такої слідчої практики, за якою позов про компенсацію моральної шкоди буде прийматись і забезпечуватись у досудовому провадженні, зокрема, на стадії досудового розслідування» [70, с.48].

Вони відмічали, що існує декілька варіантів встановлення розміру відшкодування за позовом про моральну шкоду, які цілком можуть бути використані і у слідчій практиці. Зокрема: 1) взяти за основу суму, яку заявляє в позовній заяві позивач, а суддя надалі при вирішенні справи і позову по суті прийме остаточне рішення, керуючись принципами розумності справедливості; 2) призначити судово-психіатричну експертизу; 3) визначити розмір відшкодування моральної шкоди самостійно [70, с.48-53].

Однак науковці так і не дали відповідь на головне питання, а саме, якою має бути вартість майна, яке належить арештувати з метою забезпечення

цивільного позову про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином.

Досліджуючи проблематику визначення розміру моральної шкоди, заподіяної злочином, Б.Л. Ващук відмічала, що застосування схем, формул, широко представлених у теорії, «на практиці навряд чи можна визнати можливим, оскільки вони не відповідають об'єктивно та адекватно переживанням потерпілого і не враховують індивідуальних особливостей його психіки та обставин справи» [89, с.15-16]. Вона поділяла позицію тих науковців, які не вважають за можливе визначення конкретного розміру компенсації моральної шкоди за допомогою чітко визначених формул і «віддають у цьому перевагу внутрішньому переконанню судді щодо визначення суми, яка є достатньою для загладжування страждань потерпілого, з врахуванням відповідних критеріїв, встановлених нормами цивільного законодавства, а також напрацьованими теорією та практикою» [90, с.148].

О.В. Крикунов обґрунтовував висновок про можливість забезпечення цивільного позову про компенсацію моральної шкоди майновим арештом. «При цьому розмір забезпечення повинен відповідати обсягові достатньої компенсації моральної шкоди і визначається слідчим, судом за внутрішнім переконанням. При накладенні майнового арешту слід керуватися інтересами обох сторін» [91, с.10].

Науковець зазначав, що мета інституту компенсації моральної шкоди «реально може бути досягнута за допомогою підходу, заснованого на внутрішньому переконанні судді щодо суми, яка є достатньою для загладжування страждань потерпілого. Використання суддівського огляду у межах позовного провадження про компенсацію моральної шкоди не є чимось винятковим, тим більше, якщо воно поєднане із судовим розглядом кримінальної справи. Адже в основу визначення міри покарання закладено

той самий метод вільного огляду як інструмента формування внутрішнього переконання» [91, с.11].

Ю.В. Циганюк відмічала, що слідчий не повинен виходити за верхню межу вимоги потерпілого при забезпеченні цивільного позову про компенсацію моральної шкоди [92, с.14].

С.В. Сіроткіна підтримувала висловлену у науці думку, що слідчий не повинен виходити за верхню межу вимоги потерпілої сторони при забезпеченні цивільного позову про компенсацію моральної шкоди. Накладення майнового арешту на все майно заподіювача шкоди буде порушувати його соціальні та економічні права. Вона стверджувала, що «майновий арешт є обов'язковим та необхідним засобом забезпечення цивільного позову про компенсацію моральної шкоди (коли компенсація цієї шкоди передбачає майнову відповідальність цивільного відповідача) у достатньому для цього розмірі (у межах заявлених позивачем вимог)» [93, с.15-16].

Уявляється, що при прийнятті слідчим суддею рішення про арешт майна підозрюваного, осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діями, не слід орієнтуватися на межі вимог, заявлених цивільним позивачем про відшкодування моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. Практика свідчить, що часто вимоги щодо грошової компенсації цієї шкоди є завищеними, коли сума позову не відповідає фактично понесеним моральним втратам. Накладення арешту на майно у таких випадках у межах вимог цивільного позивача буде явно несправедливим.

На наш погляд, необхідно нормативно встановити розміри відшкодування моральної шкоди, заподіяної потерпілим кримінальними правопорушеннями, що призведе до уніфікації судової практики у їх визначенні. Крім того, не виникатиме проблем з тим, якою має бути вартість

майна, що належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову про компенсацію цієї шкоди. Слушною є думка А.Л. Мінчук, що законодавче закріплення способу визначення розміру заподіяної моральної шкоди нарешті внесло б чітку ясність у всі оціночні категорії, які передбачає ця шкода, «та сприяло б реалізації завдань кримінального судочинства» [94, с.300].

Як вже відмічалось, згідно з ч.10 ст.170 КПК гроші можуть бути предметом арешту майна. Відповідно до ч.1 ст.182 цього Кодексу, гроші також є предметом застави. Виникає питання, чи є можливим їх арешт.

У ч.11 ст.182 КПК передбачено, що застава, яка не була звернена в дохід держави, повертається підозрюваному, обвинуваченому, заставодавцю після припинення дії цього запобіжного заходу. При цьому застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, може бути повністю або частково звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Застава, внесена заставодавцем, може бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень тільки за його згодою.

Зі змісту цієї норми можна дійти висновку, що на заставу, внесену підозрюваним, обвинуваченим, може накладатися арешт, якщо це необхідно для виконання вироку в частині майнових стягнень, передусім для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Однак законодавець не визначає, при прийнятті якого саме рішення потрібно застосовувати процедуру арешту застави. Роз'яснень з цього питання немає і у Інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. №511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [95].

Відповідно до ч.7 ст.154-1 КПК 1960 р., застава, внесена підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, також могла бути звернена судом на виконання вироку в частині майнових стягнень. Коли саме потрібно приймати рішення про накладення арешту на предмет застави, роз'яснив Пленум Верховного Суду України у п.8 постанови №6 від 26 березня 1999 р. «Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу» [96, с.475-480]. Відмічалось, що на кошти чи предмети, передані під заставу підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, може бути накладено арешт з метою забезпечення відшкодування шкоди або можливої конфіскації майна лише в разі зміни запобіжного заходу у вигляді застави на інший.

На наш погляд, у чинному КПК необхідно визначити, що саме при прийнятті даного рішення застосовується арешт застави. Статтю 182 цього Кодексу слід доповнити нормою, що на кошти, передані під заставу підозрюваним, обвинуваченим, може бути накладено арешт з метою забезпечення відшкодування шкоди або можливої конфіскації майна лише в разі зміни запобіжного заходу у вигляді застави на інший.

1.6. Особи, на майно яких накладається арешт

Перелік осіб, на майно яких може накладатися арешт, визначений у ч.ч.3-6 ст.170 КПК залежно від того, з якою метою застосовується цей захід забезпечення кримінального провадження.

Так, ч.4 ст.170 КПК визначає, що випадку, передбаченому п.1 ч.2 цієї статті, арешт накладається на майно будь-якої фізичної чи юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 цього Кодексу.

Йдеться про осіб, які є учасниками кримінального провадження, а також осіб, які не мають процесуальний статус такого учасника та володіють

матеріальними об'єктами, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження, в тому числі предмети, що були об'єктом кримінально протиправних дій, гроші, цінності та інші речі, набуті кримінально протиправним шляхом або отримані юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення. Наприклад, такою особою є власник майна, яке вилучено під час проведення обшуку, застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як тимчасовий доступ до речей і документів.

І.В. Гловюк звертає увагу на те, що майнові права фізичної чи юридичної особи, вказаної у п.1 ч.2 ст.170 КПК, ніяк не захищені. На відміну від третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про арешт, вона не має прав та обов'язків, передбачених ч.ч.3 та 7 ст.64-2 КПК. «Крім того, якщо при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя повинен враховувати наслідки арешту майна для підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, то про врахування цих наслідків для володільців майна, на яке накладено арешт з метою забезпечення збереження речових доказів, не згадується, що є нелогічним» [55, с.157].

Не можна погодитися з тезою науковця, що права вказаної особи ніяк не захищені. Як власник або володілець майна, така особа відповідно до ст.174 КПК має право заявити клопотання про скасування арешту майна, якщо не була присутня при розгляді питання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Ця особа вправі клопотати про скасування рішення про арешт майна повністю чи частково, якщо вважає, що в подальшому застосуванні даного заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Як вже раніше зазначалось, редакція п.1 ч.2, ч.3 ст.170 КПК викликає заперечення. Виникає питання, а навіщо арештовувати майно, що відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 цього Кодексу. Якщо буквально тлумачити це положення, то можна дійти висновку, що потрібно накладати арешт навіть на майно потерпілого, якщо воно зберегло на собі сліди кримінального правопорушення, було об'єктом кримінально протиправних дій. Таке майно після його вилучення потрібно або повертати власнику, або зберігати у спеціальному приміщенні.

Частина 4 ст.170 КПК визначає, що у випадку, передбаченому п.2 ч.2 ст.170 цього Кодексу, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або третьої особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК України.

Прийняття рішення про арешт майна має передувати набуття особою у порядку, передбаченому КПК, процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, засудженого.

Відповідно до ч.1 ст.42 КПК, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст.276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок не встановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень.

Згідно з ч.2 ст.42 КПК, обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст.291 цього Кодексу. У цій нормі законодавець використовує терміни «обвинувачений» та «підсудний» як синоніми, «що дозволяє констатувати їх

рівнозначність, можливість використання у правозастосовній практиці як однакових» [42, с.130].

Засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили (ч.2 ст.43 КПК). Суд приймає рішення про арешт його майна у тому випадку, коли підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження були встановлені під час судового розгляду.

Процесуальний статус третьої особи, щодо майна якої вирішується питання про його арешт, визначає ст.64-2 КПК. У ч.ч.1-3 цієї статті закріплені такі положення: - третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, може бути будь-яка фізична або юридична особи; - третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт, виникають з моменту звернення прокурора до суду із клопотанням про арешт майна; - третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, має права та обов'язки, передбачені цим Кодексом для підозрюваного, обвинуваченого, в частині, що стосується арешту майна. Третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, повідомляється про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, що стосуються арешту майна, та отримує їх копії у випадках та в порядку, встановлених цим Кодексом.

Арешт накладається на майно третьої особи лише у тому випадку, якщо наявні достатні підстави вважати, що воно підлягатиме спеціальній конфіскації у випадках, передбачених КК. Цивільний позов до такої особи не пред'являється. Тому не можна погодитися з твердженням Н.С.Кравченко, що третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, відноситься до суб'єктів заперечення цивільного позову [97, с.14].

У абз.2 ч.4 ст.170 КПК передбачено, що арешт накладається на майно третьої особи, якщо вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу

ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1-4 ч.1 ст.96-2 КК.

Отже, рішення про накладення арешту на майно третьої особи може бути прийнято, якщо під час кримінального провадження будуть зібрані достатні докази, що вона набула його безоплатно або за вищу або нижчу ринкової вартості і знала чи повинна була знати, що гроші, цінності та інше майно: 1) одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна; 2) призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення; 3) були предметом злочину; 4) були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину.

У зв'язку з викладеним слід звернути на увагу та те, що про достатність доказів для прийняття рішення про застосування спеціальної конфіскації йдеться у матеріальному законі. У абз.1 ч.4 ст.96-2 КК вказано, що гроші, цінності, в тому числі кошти, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, інше майно, зазначене в цій статті, підлягають спеціальній конфіскації у третьої особи, якщо вона набула таке майно від підозрюваного, обвинуваченого, особи, яка переслідується за вчинення суспільно небезпечного діяння у віці, з якого не настає кримінальна відповідальність, або в стані неосудності, чи іншої особи безоплатно, за ринкову ціну або за ціну вищу чи нижчу ринкової вартості, і знала або повинна була і могла знати, що таке майно відповідає будь-якій із ознак, зазначених у пунктах 1-4 ч.1 цієї статті. У абз.2 ч.4 цієї норми закріплено таке положення: «Вищезазначені відомості щодо третьої особи повинні бути встановлені в судовому порядку на підставі достатності доказів».

Уявляється, що абз.2 є зайвим у ч.4 ст.96-2 КК, оскільки питання про порядок встановлення судом тих чи інших відомостей на підставі доказів відноситься до сфери регулювання кримінального процесуального права.

У ч.5 ст.170 КПК встановлено, що у випадку, передбаченому п.3 ч.2 ст.170 цього Кодексу, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може призначити покарання у виді конфіскації майна або застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

Яка особа є підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, вже нами з'ясовано, а тому розглянемо лише питання, коли до юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, повинен застосовуватися захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна.

У ст.96-8 КК зазначено, що конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з цим Кодексом. Коли саме приймається рішення про її ліквідацію, визначає ст.96-9 КК України. Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із злочинів, передбачених ст.ст.109, 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258-5, 436, 436-1, 437, 438, 442, 444, 447 цього Кодексу.

Частина 6 ст.170 КПК визначає, що у випадку, передбаченому п.4 ч.2 ст.170 цього Кодексу, арешт накладається на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної

особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Оскільки вже з'ясовано, хто є підозрюваним, обвинуваченим, засудженим, дослідимо, які фізичні чи юридичні особи в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану їх діяннями або неосудної особи, що вчинила суспільно небезпечне діяння.

Такими особами можуть бути: - батьки (усиновлювачі) або опікуни малолітньої особи чи інші фізичні особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої особи (ч.1 ст.1178 ЦК); - батьки (усиновлювачі) або піклувальними неповнолітньої особи (ч.2 ст.1179 ЦК); - опікуни або заклади, які зобов'язані здійснювати нагляд за недієздатною фізичною особою (ч.1 ст.1184 ЦК); - юридична або фізична особа за шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків (ч.1 ст.1172 ЦК); - особа, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє джерелом підвищеної небезпеки (ч.2 ст.1187 ЦК) [42, с.291].

Арешт на майно особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діянням підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, може накладатися тільки після того, як вона набуде процесуальний статус цивільного відповідача.

Висновки до 1 розділу

1. Аналіз правових джерел дозволяє виділити три етапи розвитку інституту арешту майна у кримінальному процесуальному законодавстві незалежної України: 1 етап – після здобуття 24 серпня 1991 р. Україною незалежності до прийняття 2 червня 2005 р. Закону України «Про внесення

змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України»; 2 етап – з 2 червня 2005 р. до прийняття 13 квітня 2012 р. КПК; 3 етап – з 13 квітня 2012 р. по сьогодні. Протягом цього часу прийнято низку законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення порядку арешту майна.

2. Необхідно виключити: п.1 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів; п.2 з ч.2 ст.173 КПК, у якому зазначено, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.1 ч.2 ст.170 цього Кодексу).

3. Слід виключити: п.2 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної конфіскації; п.3 з ч.2 ст.173 КПК, у якому вказано, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.2 ч.2 ст.170 цього Кодексу).

4. Потрібно доповнити ст.128 КПК нормою, що заклад здоров'я, орган Міністерства фінансів України або прокурор пред'являє до підозрюваного, обвинуваченого або фізичної або юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану його діями, цивільний позов про відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину.

Також доцільно доповнити ч.2 ст.170 КПК пунктом 5, що арешт майна допускається з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину. Крім того, ч.6 цієї статті слід доповнити нормою такого змісту: «У випадку, передбаченому пунктом 5 частини другої цієї статті, арешт накладається на

майно підозрюваного, обвинуваченого, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, за наявності обґрунтованого розміру цивільного позову про відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину».

5. Главу 17 КПК необхідно доповнити положенням, що арешт на майно накладається для забезпечення в майбутньому цивільного позову. За клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, слідчий суддя має приймати рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, якщо потерпілий подав заяву про вчинене кримінальне правопорушення, а особі, яка його вчинила, повідомлено про підозру.

6. Частину 2 ст.170 КПК слід доповнити пунктом, що арешт майна допускається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу. Також доцільно доповнити ч.2 ст.173 цього Кодексу пунктом, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення (якщо арешт майна накладається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу).

7. Статтю 170 КПК потрібно доповнити нормою, що забороняється накладати арешт на житло, якщо підозрюваний, обвинувачений та члени його сім'ї в ньому проживають та це житло є їхнім єдиним місцем проживання.

8. Доцільно нормативно встановити розміри відшкодування моральної шкоди, заподіяної потерпілим кримінальними правопорушеннями, що призведе до уніфікації судової практики у їх визначенні. Крім того, не виникатиме проблем з тим, якою має бути вартість майна, що належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову про компенсацію цієї шкоди.

9. Статтю 182 КПК слід доповнити нормою, що на кошти, передані під заставу підозрюваним, обвинуваченим, може бути накладено арешт з метою забезпечення відшкодування шкоди або можливої конфіскації майна лише в разі зміни запобіжного заходу у вигляді застави на інший.

РОЗДІЛ 2

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО АРЕШТ МАЙНА ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ

2.1. Накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб

Порядок накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб запроваджений Законом України від 14 жовтня 2014 р. «Про Національне антикорупційне бюро України» [35].

Цим Законом ч.2 ст.170 КПК доповнено абз.2 такого змісту: «У невідкладних випадках, з метою забезпечення збереження речових доказів або можливої наступної конфіскації чи спеціальної конфіскації коштів та іншого майна, у кримінальному провадженні щодо кримінального правопорушення, віднесеного до підслідності Національного антикорупційного бюро України, арешт на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб у фінансових установах може бути накладено за письмовим рішенням Директора Національного антикорупційного бюро України, погодженим прокурором. Такі заходи застосовуються на строк до 72 годин. Директор Національного антикорупційного бюро України впродовж 24 годин з моменту прийняття такого рішення звертається до слідчого судді, суду з клопотанням про арешт майна».

12 лютого 2015 р. парламент прийняв Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [36]. Даним Законом, як вже зазначалось, абз.2 ч.2 ст.170 КПК замінений двома абзацами.

У подальшому зміст ст.170 КПК був змінений Законом України від 18 лютого 2016 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації» [41]. Про вищевказане повноваження Директора НАБУ вже йдеться у ч.9 цієї статті.

Отже, передбачено виключення із загального порядку застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження як арешт майна. Короткочасно, строком до 48 годин, допускається накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб без судового рішення.

Такий арешт може накладатися лише у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину, віднесеного до підслідності НАБУ. Ця підслідність визначена у ч.5 ст.216 КПК. Відповідно до цієї норми детективи даного бюро здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених ст.ст.191, 206-2, 209, 210, 211, 354 (стосовно працівників юридичних осіб публічного права), 364, 366-1, 368, 368-2, 369, 369-2, 410 КК, якщо наявна хоча б одна із таких умов:

1) злочин вчинено:

- Президентом України, повноваження якого припинено, народним депутатом України, Прем'єр-міністром України, членом Кабінету Міністрів України, першим заступником та заступником міністра, Головою Національного банку України, його першим заступником та заступником, членом Ради Національного банку України, Секретарем Ради національної безпеки і оборони України, його першим заступником та заступником;

- державним службовцем, посада якого віднесена до першої та другої категорії посад, особою, посада якої прирівняна до першої та другої категорії посад державної служби;

- депутатом Верховної Ради Автономної Республіки Крим, депутатом обласної ради, міської ради міст Києва та Севастополя, посадовою особою місцевого самоврядування, посаду якого віднесено до першої та другої категорії посад;

- суддею Конституційного Суду України, суддею суду загальної юрисдикції, народним засідателем або присяжним (під час виконання ними цих функцій), Головою, членами, дисциплінарними інспекторами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Головою, заступником Голови, секретарем секції Вищої ради юстиції, іншим членом Вищої ради юстиції;

- прокурорами органів прокуратури, зазначеними у пунктах 1-4, 5-11 ч.1 ст.15 Закону України «Про прокуратуру»;

- особою вищого начальницького складу органів внутрішніх справ, державної кримінально-виконавчої служби, органів та підрозділів цивільного захисту, посадовою особою митної служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище, посадовою особою органів державної податкової служби, якій присвоєно спеціальне звання державного радника податкової та митної справи III рангу і вище;

- військовослужбовцем вищого офіцерського складу Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України;

- керівником суб'єкта великого підприємства, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків;

2) розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом

на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків);

3) злочин, передбачений ст.369, ч.1 ст.369-2 КК, вчинено щодо службової особи, визначеної у ч.4 ст.18 цього Кодексу або в пункті 1 цієї частини.

Тяжкими та особливо тяжкими із них є злочини, що передбачені ч.ч.3-5 ст.191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», ч.3 ст.206-2 «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», ч.ч.1-3 ст.209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», ч.2 ст.210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатку бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або їх перевищенням», ч.2 ст.211 «Видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону», ч.2 ст.364 «Зловживання владою або службовим становищем», ч.ч.2-4 ст.368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ч.3 ст.368-2 «Незаконне збагачення», ч.ч.2-4 ст.369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ч.ч.1-4 ст.410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» КК.

Саме під час досудового розслідування цих злочинів Директор НАБУ (або його заступник) має повноваження прийняти рішення, за погодженням

з прокурором, про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб. Також відповідно до абз.3, 4 п.3 ч.5 ст.216 КПК, це рішення може бути прийнято у кримінальних провадженнях: про інші тяжкі та особливо тяжкі злочини, які віднесені до підслідності слідчих інших органів; про злочини, передбачені ст.ст.354, 364-370 КК, що розслідуються детективами підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, які були вчинені службовою особою цього бюро.

Попередній арешт на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб може накладатися за наявності фактичної та юридичної підстав, визначених у абз.1 ч.9 ст.170 КПК.

Залежно від мети цього арешту у певному кримінальному провадженні його фактичними підставами можуть бути:

- 1) достатні дані про те, що його незастосування може призвести до втрати майна, яке є речовим доказом;
- 2) кваліфікація злочину за статтею КК, яка передбачає покарання у виді конфіскації майна;
- 3) кваліфікація злочину за ст.ст.354, 364, 368, 368-2, 369, 369-2 КК, що передбачає застосування спеціальної конфіскації.

Аналізуючи ч.9 ст.170 КПК, І.В. Гловюк ставить питання: «чому механізм попереднього арешту майна, який натеper може застосовуватися лише з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину у випадках, передбачених ч.9 ст.170 КПК, не може бути поширений, по-перше, на інші кримінальні провадження, по-друге, на випадки необхідності забезпечення цивільного позову? Це було б логічним, зокрема, у тих випадках, коли прокурор пред'являє позов в інтересах держави, а також в інтересах громадян, які через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність

неспроможні самостійно захистити свої права, оскільки б більш оперативно перешкоджало б ризикам запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, зникнення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження майна» [55, с.158-159].

Таким ризикам цілком запобігає попередній арешт майна з метою збереження речових доказів. Тому, враховуючи невідкладний характер цього арешту, вважаємо непереконливою наведену пропозицію застосовувати його також для забезпечення цивільного позову.

Юридичною підставою для накладення попереднього арешту на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб є рішення Директора НАБУ (або його заступника), погоджене прокурором. Звертає на себе увагу та обставина, що у абз.1 ч.9 ст.170 КПК не визначена форма цього рішення та вимоги, які до нього пред'являються. Не регламентує дане питання і ст.110 цього Кодексу, яка встановлює лише форму процесуальних рішень слідчого, прокурора, слідчого судді, суду.

На наш погляд, абз.1 ч.9 ст.170 КПК доцільно доповнити нормою, що рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб приймається Директором НАБУ (або його заступником) у формі постанови, у якій зазначається: майно, яке підлягає попередньому арешту; підстави застосування цього арешту; порядок її виконання. Крім того, до ст.110 цього Кодексу слід внести доповнення, що процесуальним рішенням є постанова Директора НАБУ (або його заступника) про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб.

Рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб Директор НАБУ (або його заступник) має погодити з прокурором. При відсутності такої згоди це рішення не може бути належною правовою підставою для цього арешту. Процедура такого

погодження законодавцем не визначена, а тому доцільно доповнити абз.1 ч.9 ст.170 КПК положенням, яке б регламентувало дане питання.

Невідкладно після прийняття вказаного рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор має звернутися до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.

Якщо за результатами розгляду клопотання про арешт майна слідчим суддею в його задоволенні буде відмовлено, попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб вважається скасованим, а вилучене майно або кошти негайно повертаються особі.

Цей арешт також вважається скасованим, якщо прокурор не звернеться до слідчого судді із клопотанням про арешт майна. На нашу думку, регулювання даного питання у ч.9 ст.170 КПК має бути іншим. Якщо прокурор у визначений строк не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна, то це означає, що він не вбачає підстав для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Однак, оскільки Директор НАБУ (або його заступник) прийняв рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб, прокурор повинен винести мотивовану постанову про його скасування.

Як уявляється, зміст абз.2 ч.9 ст.170 КПК потрібно вдосконалити. По-перше, законодавцю слід дати визначення терміну «невідкладні випадки» з тим, щоб виключити можливість довільного його тлумачення Директором НАБУ (або його заступником), а також прокурором, що може призвести до порушення права осіб володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, яке гарантоване ст.41 Конституції України. По-друге, у вказаній нормі доцільно встановити процесуальний статус фізичних та юридичних осіб, на майно та кошти яких допускається накладення попереднього арешту.

Прогностично заглядаючи вперед можна стверджувати, що окремі науковці критично оцінюватимуть ч.9 ст.170 КПК щодо прийняття Директором НАБУ (або його заступником) рішення, погодженого прокурором, про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб.

Їх доводи полягатимуть у тому, що цей порядок не узгоджується з такою засадою кримінального провадження як недоторканність права власності. У ч.1 ст.16 КПК передбачено, що позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Таку аргументацію не можна буде вважати переконливою, оскільки слідчий суддя здійснює контроль за прийняттям Директором НАБУ (або його заступником) рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб, розглядаючи клопотання прокурора про арешт майна, яке подане після прийняття цього рішення.

У КПК передбачені схожі процедури, коли вже після проведення процесуальних дій слідчий суддя перевіряє чи були для цього фактичні підстави. Наприклад, у ч.3 ст.233 цього Кодексу зазначено, що слідчий, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У такому випадку прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися з клопотанням про проведення обшуку до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст.234

КПК, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи.

У ч.ч.1, 2 ст.250 КПК вказано, що у виняткових випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та запобіганням вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, передбаченого розділами I, II, VI, VII (статті 201 та 209), IX, XIII, XIV, XV, XVII Особливої частини КК, негласна слідча (розшукова) дія може бути розпочата до постановлення ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, за рішенням слідчого, узгодженого з прокурором, або прокурора. У такому випадку прокурор зобов'язаний невідкладно після початку такої негласної слідчої (розшукової) дії звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами ст.248 цього Кодексу.

Накладення попереднього арешту на майно та кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб здійснюється за такою ж схемою. У невідкладних випадках цей захід застосовується за рішенням Директора НАБУ (або його заступника), погодженого прокурором, а потім слідчий суддя перевіряє законність та обґрунтованість його прийняття.

З тим, щоб не виникало сумнівів у тому, чи відповідає цей арешт засаді недоторканності права власності, вважаємо необхідним доповнити ч.1 ст.16 КПК наступним положенням: «Обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється без судового рішення у випадку, передбаченому ч.9 ст.170 цього Кодексу». Крім того, ст.41 Конституції України потрібно доповнити нормою такого змісту: «Обмеження права приватної власності без рішення суду можливе у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом».

Розглядаючи питання про накладення попереднього арешту без судового рішення, слід звернути увагу на те, що за кримінальним процесуальним

законодавством окремих країн передбачена процедура арешту майна за постановою слідчого.

Так, наприклад, у п.3 ч.4 ст.177 КПК Азербайджанської Республіки вказано, що без постанови суду слідчий на підставі своєї постанови може накладити арешт на майно – у випадках, передбачених ч.5 ст.249 цього Кодексу. Тобто, у невідкладних випадках слідчий, з виконанням вимог ч.ч.2, 5 ст.177 КПК, може накладити арешт на майно без постанови суду за наявності достовірної інформації, яка дає підстави вважати знищення, пошкодження, псування, зникнення або відчуження майна або предметів і коштів, нажитих злочинним шляхом, з боку особи, яка вчинила злочин [98].

На перший погляд, таку процедуру доцільно передбачити і у чинному КПК. Однак необхідності у цьому немає. Якщо слідчому стане відома вказана інформація, відповідно до ч.3 ст.233 КПК він може провести без ухвали слідчого судді обшук житла чи іншого володіння особи з метою вилучення майна. Потім слідчий має звернутися до слідчого судді з клопотанням про його арешт.

2.2. Прийняття рішення про арешт майна слідчим суддею, судом

Відповідно до ч.1 ст.171 КПК, з клопотанням про арешт майна до слідчого судді має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – цивільний позивач.

Вимоги до клопотання слідчого, прокурора про арешт майна визначені у ч.2 цієї статті. У ньому повинно бути зазначено: 1) підстави і мету відповідно до положень ст.170 КПК та відповідне обґрунтування необхідності арешту майна; 2) перелік і види майна, що належить арештувати; 3) документи, які підтверджують право власності на майно, що

належить арештувати, або конкретні факти і докази, що свідчать про володіння, користування чи розпорядження підозрюваним, третіми особами таким майном; 4) розмір шкоди, неправомірної вимоги, яка отримана юридичною особою, у разі подання клопотання відповідно до ч.6 ст.170 цього Кодексу.

До клопотання про арешт майна мають бути додані: витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого воно подається (ч.6 ст.132 КПК); оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими слідчий, прокурор обґрунтовує доводи клопотання (абз.2 ч.2 ст.170 КПК).

Перш за все, це документи про право власності. Таке право на житловий будинок, квартиру, дачу, садовий будинок, гараж, інші будівлі і споруди може бути підтверджено, зокрема, одним з таких документів або їх дублікатів: нотаріально посвідченим договором купівлі-продажу, пожертви, довічного утримання (догляду), ренти, дарування, міни; спадковим договором; свідоцтвом про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів); свідоцтвом про право власності на частку в спільному майні подружжя; договором про поділ майна; договором про припинення права на утримання за умови набуття права на нерухоме майно; договором про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно; договором про задоволення вимог іпотекодержателя, якими передбачена передача йому права власності на предмет іпотеки.

Щодо дотримання слідчим, прокурором вимог п.3 ч.2 ст.171 КПК Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ надано роз'яснення у Інформаційному листі від 5 квітня 2013 р. №223-558/0/4-13 «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» [99].

У п.19 цього листа вказано, що згідно з п.3 ч.2 ст.171 КПК слідчий (прокурор) у своєму клопотанні про арешт майна має назвати документи, які підтверджують право власності на майно, що підлягає арешту. Разом з тим під час розгляду відповідних клопотань слідчим суддям необхідно враховувати, що такі документи не можуть бути зазначені у клопотанні та надані щодо майна, право власності на яке неможливо підтвердити документально (наприклад, на майно, вилучене з обігу, рухоме майно, що не підлягає державній реєстрації і документи щодо якого відсутні, тощо), а також щодо майна, яке підлягає державній реєстрації, проте всупереч вимогам закону не було зареєстровано. Водночас відповідну неможливість має бути обґрунтовано у клопотанні. Документи, що підтверджують право власності на майно, право власності на яке підлягає державній реєстрації і яке було фактично зареєстровано або копії цих документів, мають зазначатися в клопотанні та обов'язково до нього додаватися (наприклад, інформаційна довідка з Державного реєстру прав на нерухоме майно тощо).

На думку деяких науковців слід змінити зміст п.3 ч.2 ст.171 КПК. Так, наприклад, О.Ю. Татаров вважає, що цей пункт потрібно викласти у такій редакції: «Документи, які підтверджують право власності на майно, що належить арештувати, додаються до клопотання тільки у випадку надання їх стороною кримінального провадження» [100, с.455]. Цю пропозицію підтримують С. Смоков та Д. Лісниченко [101, с.165].

Дана пропозиція нами не поділяється. З її змісту випливає, що слідчий повинен додати до клопотання про арешт майна документи, які підтверджують право власності на нього, тільки тоді, коли вони будуть надані йому, наприклад, підозрюваним, як стороною захисту, щодо якого вирішується питання про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Отже, якщо ці документи не будуть надані, то

і не потрібно вживати заходів щодо їх встановлення та долучення до цього клопотання.

Відповідно до ч.1 ст.171 КПК, слідчий повинен погодити клопотання про арешт майна з прокурором. Прокурор має перевірити, чи є підстави для його застосування, чи дотримані слідчим вимоги ч.ч.2, 5 цієї статті щодо змісту даного клопотання та строку його подання.

Якщо прокурором буде прийнято рішення про відмову у погодженні клопотання, слідчий згідно з ч.3 ст.40 КПК має право звернутися до керівника органу досудового розслідування, який після вивчення клопотання за необхідності ініціює розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня. Цей прокурор протягом трьох днів має погодити відповідне клопотання або відмовити в його погодженні.

Прокурор може особисто звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна. Крім ч.1 ст.171 КПК, про це вказано у п.9 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. №4 гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [102]. Зазначено, що за наявності передбачених законом підстав прокурори повинні порушувати перед судом питання про арешт тимчасово вилученого майна.

Уявляється, що особа, майно якої арештовується, повинна мати можливість ознайомитися з клопотанням слідчого, прокурора про арешт майна. Нами поділяється пропозиція Р.І. Тракало доповнити ст.171 КПК положенням, що слідчий, прокурор зобов'язані ознайомити особу, на майно якої накладається арешт, з цим клопотанням. Копія клопотання та матеріалів, якими обґрунтовується необхідність застосування арешту майна, надаються цій особі не пізніше ніж за три години до початку розгляду клопотання [103, с.16].

Згідно з ч.3 ст.171 КПК, у клопотанні цивільного позивача про арешт майна підозрюваного, юридичної особи, щодо якої здійснюється

провадження, третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, повинно бути зазначено: 1) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір позовних вимог; 2) докази факту завдання шкоди і розміру цієї шкоди.

Уявляється, що ч.3 ст.171 КПК не узгоджується з іншими нормами глави 17 цього Кодексу щодо визначення осіб, на майно яких може накладатися арешт. Так, відповідно до п.4 ч.2, ч.6 ст.170 КПК, з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, арешт накладається тільки на майно підозрюваного, фізичної чи юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

І.В. Гловюк слушно звертає увагу на помилковість положень ч.3 ст.171 КПК щодо арешту майна третіх осіб для відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Виникнення кримінально-процесуального статусу третьої особи пов'язано із клопотанням лише прокурора, а не цивільного позивача. У ч.6 ст.170 КПК не згадується про майно третіх осіб для відшкодування вказаної шкоди [55, с.157].

Помилковим також є положення ч.3 ст.171 КПК щодо арешту майна юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Відповідно до ч.5 ст.170 цього Кодексу, він накладається за наявності достатніх підстав вважати, що суд у випадках, передбачених КК, може застосувати до юридичної особи захід кримінально-правового характеру у виді конфіскації майна. Для мети стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди арешт накладається згідно з ч.6 ст.170 КПК за наявності обґрунтованого розміру неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою, щодо якої здійснюється провадження.

Нами поділяється пропозиція І.В. Гловюк, що перше речення ч.3 ст.171 КПК для виключення помилкового тлумачення та незаконного арешту майна слід переформулювати наступним чином: «У клопотанні цивільного позивача у кримінальному провадженні про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову повинно бути зазначено» [55, с.158].

Окремі науковці критично оцінюють позицію законодавця щодо надання цивільному позивачеві права ініціювати судовий розгляд питання про арешт майна.

Так, наприклад, І.А. Коваленко відмічає, що звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову повинен слідчий, прокурор. Ним пропонується виключити з глави 17 КПК положення про право цивільного позивача звернутися до слідчого судді з таким клопотанням [104, с.78].

Цю думку поділяє Т.Г. Ільєва. Вона пише, що викликає заперечення положення ст.171 КПК щодо надання цивільному позивачеві права звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, доводити в судовому засіданні наявність для цього підстав. Вказане положення слід виключити з даної статті [105, с.104].

На наш думку, цивільному позивачеві слід залишити вказане право. Однак у ст.171 КПК необхідно визначити, коли саме він може його реалізувати. У цій статті доцільно закріпити положення, що цивільний позивач вправі подати на розгляд слідчого судді клопотання про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову у тому випадку, якщо слідчий, прокурор винесе постанову про відмову у задоволенні його клопотання ініціювати застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Положення ст.171 КПК щодо права цивільного позивача звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна з метою забезпечення

цивільного позову вважаємо прогресивним. У юридичній літературі тих країн, кримінально-процесуальне законодавство яких не містить такого положення, пропонується надати цивільному позивачу право звертатися під час проведення досудового розслідування до суду з клопотанням про арешт майна [106, с.85].

Згідно з ч.2 ст.132 КПК, клопотання про арешт майна має подаватися до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, що здійснює відповідне розслідування.

Це положення пояснимо на наступному прикладі із практики. Після анексії у березні 2014 р. Російською Федерацією Криму багато працівників прокуратури Автономної Республіки Крим порушили присягу та стали служити окупаційній владі. Вони були звільнені із органів прокуратури України, щодо них відкрито кримінальне провадження за ч.1 ст.111 КК «Державна влада».

Рішення про накладення арешту на нерухоме і рухоме майно колишніх прокурорів Автономної Республіки Крим приймав Печерський районний суд м. Києва. Загалом арештовано 43 транспортні засоби, а також 27 об'єктів нерухомості, серед яких квартири та нежитлові приміщення у містах Харкові, Миколаєві та інших областях материкової частини України. Орієнтовна власність арештованого майна становить близько 50 млн. грн. [107, с.8].

Дане рішення прийнято Печерським районним судом м. Києва тому, що кримінальне провадження щодо підозрюваних у вчиненні вказаного злочину здійснювалось слідчими Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України. Даний орган досудового розслідування знаходиться у межах територіальної юрисдикції цього суду.

Практика свідчить, що є приклади, коли клопотання про накладення арешту на майно розглядалось місцевим судом, в межах територіальної

юрисдикції якого не знаходився орган досудового розслідування, що здійснює розслідування.

Так, Головним управлінням Національної поліції в Автономній Республіці Крим здійснювалось кримінальне провадження за фактом заволодіння шляхом зловживання службовим становищем посадовими особами незаконно створеного органу «Рада міністрів Республіки Крим» та передачі у власність Російської Федерації майна, яке належить державному підприємству України «Міжнародний дитячий центр «Артек». Підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.5 ст.191 КК, був призначений главою кримського уряду, підконтрольного Російській Федерації, після припинення діяльності Ради Міністрів Автономної Республіки Крим 27 лютого 2014 р.

У цьому провадженні ухвалою слідчого судді Оболонського суду м. Києва від 6 квітня 2016 р. накладено арешт на майно державного підприємства України «Міжнародний дитячий центр «Артек», яке є об'єктом кримінально протиправних дій та речовим доказом у кримінальному провадженні, на загальну суму 242228,7 тис. грн.

Рішення має докладний список об'єктів кримського комплексу «Артек», на які накладено арешт, включаючи житловий фонд, басейни, системи комунікацій та електромереж, базу-готель в м. Сімферополь і пансіонат «Гліцинія» в Ореанді. У цьому рішенні зазначено, що у зв'язку з суспільно-політичною обстановкою, а саме тимчасовою окупацією півострова Крим, поки існує достатньо підстав вважати, що стосовно майна може бути скоєно низку протиправних дій, запобігання цим діям є завданням арешту майна [108].

Якщо кримінальне правопорушення розслідується слідчою групою, клопотання про арешт майна також має розглядатися слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган

досудового розслідування, що здійснює розслідування. У такому випадку підставою для визначення територіальної юрисдикції суду першої інстанції при розгляді такого клопотання є постанова керівника органу досудового розслідування про створення слідчої групи, в якій визначено місце проведення досудового розслідування.

Клопотання про арешт майна має бути опрацьоване у місцевому суді та передане для розгляду слідчому судді відповідно до вимог п.п.2, 3 Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, яка затверджена наказом Державної судової адміністрації України №173 від 17 грудня 2013 р. [109]. У п.28.5 цієї Інструкції йдеться про порядок оформлення матеріалів судового провадження за результатами розгляду цього клопотання.

Розгляд клопотання про накладення арешту на майно здійснюється слідчим суддею, який визначається відповідно до ч.3 ст.35 КПК автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації цього клопотання.

Отримавши для розгляду клопотання про арешт тимчасово вилученого майна слідчий суддя повинен перевірити, чи додержані слідчим, прокурором, цивільним позивачем вимоги ст.171 КПК щодо його змісту та строку подання.

Слідчий суддя, встановивши, що клопотання подано без додержання вимог цієї статті, відповідно до ч.3 ст.172 КПК має повернути його прокурору, цивільному позивачу та встановити строк в сімдесят дві години або з урахуванням думки слідчого, прокурора чи цивільного позивача менший строк для усунення недоліків, про що постановляє ухвалу. У такому разі тимчасово вилучене в особи майно підлягає негайному поверненню

після спливу встановленого суддею строку, а у разі звернення в межах встановленого суддею строку з клопотанням після усунення недоліків – після розгляду клопотання та відмови в його задоволенні.

Наведемо приклади прийняття слідчим суддею рішення про повернення прокурору клопотання слідчого про арешт майна через недодержання вимог ст.171 КПК щодо його змісту.

Ухвалою слідчого судді клопотання слідчого слідчої групи Головного слідчого управління МВС, яке погоджено з старшим прокурором другого відділу процесуального керівництва досудовим розслідуванням і підтримання державного обвинувачення Генеральної прокуратури України, про накладення арешту на грошові кошти, які знаходяться на карткових рахунках, відкритих на ім'я А.О. у одному із банків, повернуто цьому прокурору для усунення недоліків.

Слідчий, звертаючись із вказаним клопотанням, просив накласти арешт на грошові кошти, які знаходяться на карткових рахунках, відкритих на ім'я А.О. та заборонити проводити видаткові операції по перерахуванню і зняттю грошових коштів з вищевказаних банківських рахунків; зобов'язати службових осіб вказаного банку надати письмову інформацію про залишок грошових коштів на рахунках, які належать А.О на момент пред'явлення ухвали слідчого судді про накладення арешту, а також щомісяця до 30 числа надавати таку інформацію ініціатору винесення клопотання. Мотивуючи зазначене клопотання слідчий вказував на проведення досудового розслідування та пред'явлення підозри чоловіку А.О., а саме А.Є., а необхідність накладення арешту на майно дружини мотивував тим, що вказані особи перебувають в шлюбі і дане майно в розумінні Сімейного кодексу України є спільним майном подружжя.

Підставою для повернення прокурору клопотання стало те, що в порушення п.3 ч.1 ст.171 КПК слідчий не надав документів, що

підтверджують право власності на майно, як і не надав доказів, які підтверджують, що вказане майно є спільною власністю подружжя, на яке може бути накладено арешт.

При цьому, для підтвердження відкритих банківських рахунків на ім'я А.О. слідчий надав копії платіжних карток, які згідно зі ст.1 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» є електронними платіжними засобами у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором. До того ж, їх термін дії закінчився. Слідчий не надав номеру карткового банківського рахунку, який відкритий на ім'я А.О., а реквізити платіжної картки містять лише її номер та строк її дії та не містять жодної інформації про картковий рахунок її власника. Відсутність таких документів і даних перешкодили слідчому судді розглянути клопотання слідчого про накладення арешту на майно.

Ухвалою слідчого судді клопотання того ж слідчого було повернуто для усунення недоліків, де слідчий просив накласти арешт на автомобіль, який зареєстрований на ім'я А.О. (дружини підозрюваного) з підстав, що це майно є спільною сумісною власністю подружжя.

Повертаючи клопотання слідчий суддя вказав, що в порушення п.3 ч.1 ст.171 КПК, слідчий не надав документів, що підтверджують право власності на майно, як і не надав доказів, що майно, а саме автомобіль, який зареєстровано на ім'я А.О., дійсно придбаний в період перебування у шлюбі з підозрюваним А.Є. та є спільною сумісною власністю подружжя, на яке може бути накладено арешт.

Наведено ще один приклад прийняття слідчим суддею рішення про повернення прокурору для усунення недоліків клопотання слідчого про арешт майна.

У клопотанні слідчий просив накласти арешт на цінні папери, а саме: прості іменні акції відкритого акціонерного товариства «Північний гірничо-збагачувальний комбінат», які видані на ім'я С.В. та копію передавального розпорядження. Проте, документів, що підтверджують право власності на вказані цінні папери на момент внесення слідчим даного клопотання, слідчому судді надано не було.

Повертаючи клопотання, слідчий суддя врахував положення п.3 ст.6 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», які передбачають, що акції існують виключно у без документальній формі, а ст.5 Закону України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» передбачає, що підтвердженням права власності на цінні папери в без документальній формі є виписка з рахунку у цінних паперах. Отже, слідчий у клопотанні не зазначив та не надав документів (виписки з рахунку у цінних паперах), що підтверджують право власності на прості іменні акції відкритого акціонерного товариства «Північний гірничо-збагачувальний комбінат», та на момент звернення з клопотанням не вказав, за ким такі акції обліковуються, а відсутність таких документів і даних перешкоджають слідчому судді вирішити питання про накладення арешту на цінні папери [110].

Розглядаючи питання про строк подання на розгляд слідчого судді клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, необхідно звернути увагу на роз'яснення, яке міститься в Узагальненні судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 7 лютого 2014 р. [53].

Вказано, що у ст.171 КПК визначено вимоги, які стосуються як змісту клопотання слідчого, прокурора про арешт майна, так і строків його подання до слідчого судді. При цьому потрібно враховувати положення, закріплені у ст.117 цього Кодексу, де зазначено, що пропущений із поважних причин строк має бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді. Отже, якщо разом із клопотанням про арешт тимчасово вилученого майна стороною кримінального провадження подається клопотання про поновлення процесуального строку, слідчий суддя, оцінивши причини пропуску як поважні, має поновити їх своєю ухвалою та розглянути клопотання про арешт майна по суті.

Це роз'яснення щодо поновлення строку на подання слідчим, прокурором клопотання про арешт тимчасово вилученого майна викликає заперечення. Визначений у ч.5 ст.171 КПК строк є зобов'язувальним. Разом з тим, закріплене у ч.1 ст.117 цього Кодексу «правило про поновлення процесуального строку стосується лише випадків пропуску уповноважувальних строків, а у випадку пропуску зобов'язувальних і заборонних строків вказане правило застосуванню не підлягає, оскільки недодержання останніх є прямим порушенням закону» [111, с.297].

Яким нам уявляється вирішення питання про дії слідчого судді, якщо з порушенням строку, визначеного ч.5 ст.171 КПК, на його розгляд надійшло клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна. Вважаємо, що він не повинен постановляти ухвалу про відмову у задоволенні цього клопотання.

У ч.5 ст.171 КПК визначено два строки, протягом яких після вилучення майна слідчий, прокурор зобов'язаний звернутися до слідчого судді з вказаним клопотанням:

- клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після

вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено (абз.1);

- у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст.235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим, прокурором протягом 48 годин після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, в якої його було вилучено (абз.2).

Повернення такого майна підозрюваному, особам, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за його дії, може призвести до негативних наслідків. Високою є вірогідність, що ними негайно будуть вжиті заходи, спрямовані на те, щоб приховати, знищити або відчужити майно, яке викриває підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Очевидно, що після вчинення таких дій його розкриття буде ускладненим або неможливим.

На наш погляд, незважаючи на те, що строк подання клопотання про арешт тимчасово вилученого майна пропущений, слідчий суддя повинен його розглянути і вирішити питання про його арешт. Одночасно слідчий суддя має відреагувати на це порушення вимог ч.5 ст.171 КПК, яке допущене слідчим, прокурором.

Однак чинний КПК не регламентує питання про процесуальну форму судового реагування на порушення слідчим, прокурором вимог закону при провадженні досудового розслідування. Уявляється, що цей Кодекс необхідно доповнити статтею, яка б визначала, що слідчий суддя має постановити окрему ухвалу, якщо встановить таке порушення.

Слід зазначити, що ч.5 ст.171 КПК доповнена абз.2 Законом України від 10 листопада 2015 р. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [38]. Раніше ця норма

визначала лише один строк подання клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна - не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, інакше майно має бути негайно повернуто особі, у якої його було вилучено.

С.М. Смоков слушно відмічав, що цей строк є замалим, оскільки до наступного робочого дня неможливо з'ясувати, чи мають відношення вилучені речі до кримінального правопорушення, яке розслідується, також слідчому та прокурору необхідно скласти повідомлення про підозру, якщо особа затримана, підготувати клопотання про застосування затриманому запобіжного заходу, провести інші слідчі дії. Тому доцільно внести зміни до ч.5 ст.171 КПК щодо «повернення тимчасово вилученого майна не на наступний робочий день, а протягом трьох днів з моменту його вилучення» [112, с.113].

Цю пропозицію поділяв М.А. Макаров: «Якщо вона буде реалізована, слідчий матиме час, щоб після вилучення майна виконати всі необхідні процесуальні дії, пов'язані з цим фактом, підготувати обґрунтоване клопотання про арешт майна, погодити його з прокурором, та звернутися до слідчого судді. Такий строк більшою мірою відповідатиме zasadі розумності строків кримінального провадження» [113, с.204].

Уявляється, що у ч.5 ст.171 КПК слід визначити строк подання слідчим клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, якщо прокурор відмовився його погодити і слідчий звернувся до керівника органу досудового розслідування з тим, щоб він ініціював розгляд питання, порушеного у ньому, перед прокурором вищого рівня.

Виконання такої процесуальної дії потребує певного часу. Відповідно до ч.3 ст.40 КПК, прокурор вищого рівня може протягом трьох днів приймати рішення про погодження цього клопотання. Тому слідчий об'єктивно не може виконати вимоги ч.5 ст.171 цього Кодексу, що: клопотання про арешт

тимчасового вилученого майна повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна; у разі тимчасового вилучення майна під час обшуку, огляду, здійснюваних на підставі ухвали слідчого судді, передбаченої ст.235 КПК, клопотання про арешт такого майна повинно бути подано слідчим протягом 48 годин після вилучення майна.

На наш погляд, ч.5 ст.171 КПК слід доповнити наступним положенням: «У разі, якщо відповідно до ч.3 ст.40 цього Кодексу клопотання про арешт тимчасово вилученого майна погоджувалось з прокурором вищого рівня, це клопотання повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після прийняття ним цього рішення».

Звертає на себе увагу та обставина, що у ст.171 КПК не визначено, коли саме слідчий, прокурор має звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось. Зрозуміло, що це потрібно зробити тоді, коли виникне його обов'язок забезпечити можливу конфіскацію майна, цивільний позов.

Нами поділяється висловлена у юридичній літературі пропозиція про доповнення ст.171 КПК положенням, що «клопотання слідчого, прокурора про арешт майна, яке не було тимчасово вилученим, повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після: повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення за статтею Кримінального кодексу України, санкція якої передбачає додаткове покарання у виді конфіскації майна, застосування спеціальної конфіскації; пред'явлення особою, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, цивільного позову до підозрюваного або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діяннями підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння» [113, с.203].

Відповідно до ч.1 ст.172 КПК, клопотання слідчого, прокурора про арешт тимчасово вилученого майна має розглядатися слідчим суддею за участю слідчого та/або прокурора, підозрюваного, іншого власника майна, і за наявності – також захисника, законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Неприбуття цих осіб у судові засідання не перешкоджає розгляду клопотання.

Зі змісту цієї норми можна дійти висновку, що слідчий суддя вправі розглянути клопотання про арешт майна, якщо у судові засідання не прибув слідчий або прокурор. Таке регулювання викликає заперечення.

Виходячи із вимог засади змагальності сторін кримінального провадження слід визнати обов'язковою участь слідчого або прокурора під час розгляду слідчим суддею клопотання про арешт майна. У судовому засіданні вони мають доводити, що наявними є підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Уявляється необхідним ч.1 ст.172 КПК доповнити положенням, що розгляд клопотання про арешт майна здійснюється слідчим суддею за обов'язковою участю слідчого або прокурора.

Згідно з ч.2 ст.172 КПК, клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, може розглядатися без повідомлення підозрюваного, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо це є необхідним з метою забезпечення арешту майна. «Така необхідність може обумовлюватися наявністю обґрунтованої підозри вважати, що в разі повідомлення підозрюваного..., іншого власника майна про наміри накласти арешт на їхнє майно вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо» [43, с.444].

Нами не поділяється думка О.М. Бондаренко, що розгляд клопотання про арешт майна без повідомлення вказаних суб'єктів може призвести до безпідставного його застосування [114, с.378]. «Якщо повідомити підозрюваного, іншого власника майна про те, що буде розглядатися питання про арешт їхнього майна, то ними будуть вжиті заходи щодо його реалізації» [113, с.204].

У ч.4 ст.172 КПК передбачено, що під час розгляду клопотання про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про арешт майна.

Цей нормативний припис зумовлений реалізацією засади публічності кримінального провадження. Дискреційне право слідчого судді заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення цього питання, спрямоване на забезпечення прав та законних інтересів осіб, щодо яких подане клопотання про застосування вказаного заходу забезпечення кримінального провадження [115, с.182-183].

Закріплена у ст.172 КПК правомочність слідчого судді за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали вказує на певну його активність при застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження, яка є логічною та необхідною для правильного вирішення питань, передбачених цією статтею, оцінки обґрунтованості обмежень конституційного права осіб [116, с.101-102].

О.Г. Шило та О.В. Верхогляд-Герасименко відмічають, що положення ч.4 ст.172 КПК має особливе значення в аспекті прийняття законного, обґрунтованого та вмотивованого рішення. «Активність суду в даному випадку є цілком виправданою, адже створює необхідні умови для забезпечення законності прав людини, яка залучена до кримінального провадження» [42, с.292].

Нами поділяється пропозиція М.А. Макарова, що вказану активність слідчого судді необхідно обмежити, оскільки на слідчого, прокурора покладено обов'язок доводити наявність підстав для арешту майна. Тому з ч.4 ст.172 КПК «слід виключити положення про право слідчого судді за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування арешту майна. Лише у випадку, якщо учасники судового розгляду заявляють клопотання про заслуховування свідків, дослідження тих чи інших матеріалів, слідчий суддя має їх задовольнити за наявності підстав» [113, с.204].

Законодавець не визначає, у якій процесуальній формі має відбуватися заслуховування слідчим суддею свідків під час розгляду клопотання про арешт майна. Слід погодитися з висловленою у юридичній літературі думкою, що це може здійснюватися лише у формі допиту, порядок проведення якого слідчим суддею необхідно регламентувати [42, с.103].

Відповідно до вимог ч.2 ст.173 КПК, при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя повинен враховувати:

- 1) правову підставу для арешту майна;
- 2) можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.1 ч.2 ст.170 цього Кодексу);
- 3) наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (якщо арешт майна накладається у випадках, передбачених п.п.3, 4 ч.2 ст.170 цього Кодексу);

З-1) можливість спеціальної конфіскації майна (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.2 ч.2 ст.170 цього Кодексу);

4) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, неправомірної вигоди, яка отримана юридичною особою (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п.4 ч.2 ст.170 цього Кодексу);

5) розумність та співмірність обмеження права власності завданням кримінального провадження;

6) наслідки арешту для підозрюваного, третіх осіб.

У разі задоволення клопотання слідчий суддя відповідно до ч.4 ст.173 КПК повинен застосувати найменш обтяжливий спосіб арешту майна. Слідчий суддя зобов'язаний застосувати такий спосіб арешту майна, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

Згідно з ч.1 ст.173 КПК, слідчий суддя має прийняти рішення про відмову у задоволенні клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, якщо слідчий або прокурор не доведе необхідність такого арешту.

Практика свідчить, що причини відмов у задоволенні клопотання про арешт майна часто бувають такі: цивільний позов не було заявлено; слідчим пропущений строк звернення з клопотанням про арешт майна, визначений у ч.5 ст.171 КПК; немає можливості перевірити наслідки арешту для інших осіб – співвласників майна, зокрема, встановити, чи не буде порушено їх права; арешт майна призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи; статус особи в кримінальному провадженні не визначено, підозру не пред'явлено [117].

У ч.3 ст.173 КПК вказано, що відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою негайне повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна.

На нашу думку, не слід негайно повертати особі все або частину тимчасово вилученого майна після того, як слідчий суддя постановив ухвалу

про відмову у задоволенні клопотання про арешт цього майна. Враховуючи те, що відповідно до п.9 ч.1 ст.309 КПК така ухвала може бути оскаржена в апеляційному порядку, регулювання даного питання має бути іншим. Тимчасово вилучене майно слід повертати особі після закінчення строку на оскарження ухвали слідчого судді про відмову у його арешті. Якщо ж прокурор подасть апеляційну скаргу на цю ухвалу, таке майно має повертатися особі після прийняття судом апеляційної інстанції рішення про залишення її без змін.

Чинний порядок регламентації даного питання може призводити до негативних наслідків. Уявімо, що слідчий суддя постановив ухвалу про відмову у задоволенні клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, яке перебувало у володінні підозрюваного. Виконуючи припис ч.3 ст.173 КПК, це майно необхідно негайно йому повернути. Підозрюваний не буде чекати, чи подасть прокурор апеляційну скаргу на дану ухвалу слідчого судді і яким буде рішення суду апеляційної інстанції за наслідками її розгляду. З високою вірогідністю можна стверджувати, що відразу після повернення майна він вживе заходів для того, щоб позбутися майна, яке викриває його у вчиненні кримінального правопорушення.

Враховуючи вказане, пропонуємо викласти ч.3 ст.173 КПК у такій редакції: «Відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна після закінчення строку на оскарження ухвали слідчого судді про відмову у його арешті. Якщо подана апеляційна скарга на цю ухвалу, таке майно повертається особі після прийняття судом апеляційної інстанції рішення про залишення її без змін».

У разі задоволення клопотання слідчий суддя постановляє ухвалу, в якій згідно з ч.5 ст.173 КПК зазначає: 1) перелік майна, на яке накладено арешт; 2) підстави застосування арешту майна; 3) перелік тимчасового вилученого

майна, яке підлягає поверненню особі, у разі прийняття такого рішення; 4) заборону, обмеження розпоряджатися або користуватися майном у разі її передбачення та вказівку на таке майно; 5) порядок виконання ухвали із зазначенням способу інформування заінтересованих осіб.

У ч.5 ст.173 КПК відсутня вимога, щоб в ухвалі про накладення арешту на майно вказувався строк її дії. Чому саме, роз'яснено Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у підпункті 11 п.2.6 Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 7 лютого 2014 р. [53].

Вказано, що згідно з ч.1 ст.170 КПК арешт майна передбачає тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном. З огляду на наведене, зазначення в ухвалі про арешт майна строку її дії, за аналогією з ухвалою про тимчасовий доступ до речей і документів, є необґрунтованим. На користь цього свідчить і мета, з якою застосовується арешт майна, зокрема забезпечення можливості конфіскації майна або цивільного позову. Слідчий суддя на момент розгляду клопотання про арешт майна не має жодних підстав для того, щоб визначити часові межі, коли відпаде необхідність забезпечувати можливу конфіскацію майна або цивільний позов (фактично ухвалення обвинувального вироку щодо особи), а тому зазначення в ухвалах про арешт майна строку її дії не сприятиме досягненню завдань кримінального провадження, які забезпечуються таким заходом як арешт майна.

Відповідно до вимог абз.1 ч.7 ст.173 КПК, копія ухвали слідчого судді про арешт майна або про відмову у цьому негайно після її постановлення вручається слідчому, прокурору, підозрюваному, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третім особам, які були

присутні під час оголошення ухвали. У разі відсутності таких осіб під час оголошення ухвали копія ухвали надсилається їм не пізніше наступного робочого дня після її постановлення.

Ухвали слідчого судді про арешт майна або про відмову у ньому під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку (п.9 ч.1 ст.309 КПК). Тому помилковим є висловлене у юридичній літературі твердження, що рішення слідчого судді про арешт майна оскарженню не підлягає [118, с.224].

Підозрюваному, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третім особам, які були присутні під час оголошення ухвали про арешт майна або про відмову у ньому, слідчий суддя має роз'яснити процедуру їх оскарження.

Апеляційне провадження щодо цих ухвал характеризується такими відмінностями від загального порядку апеляційного провадження: скорочені строки подання апеляційної скарги – п'ять днів з моменту оголошення ухвали (п.3 ч.2 ст.395 КПК); якщо ухвалу було постановлено без виклику особи, яка її оскаржує, строк апеляційного оскарження для такої особи обчислюється з дня отримання нею копії судового рішення (ч.3 ст.395 КПК); надіслання апеляційної скарги безпосередньо до апеляційного суду (п.2 ч.1 ст.395 КПК); подання апеляційної скарги не зупиняє виконання оскаржуваної ухвали (ч.2 ст.400 КПК); скорочений строк розгляду апеляційної скарги – не пізніше як через три дні після її надходження до суду апеляційної інстанції (ст.422 КПК).

На наш погляд, ст.173 КПК необхідно доповнити положенням, що про застосування арешту майна або про відмову у цьому повідомляється потерпілий. Обґрунтування цієї пропозиції полягає у тому, що відповідно до п.2 ч.1 ст.56 КПК потерпілий має право бути повідомленим про обрання

зміну чи скасування щодо підозрюваного заходів забезпечення кримінального провадження.

У абз.2 ч.7 ст.173 КПК зазначено, що підозрюваний, обвинувачений, третя особа мають право на захисника та право оскаржити судові рішення щодо арешту майна. Разом з тим, право на захисника для підозрюваного, обвинуваченого і так передбачено п.3 ч.3 ст.42 цього Кодексу. Зі змісту ч.3 ст.64-2 КПК випливає, що третя особа також має право на захисника. Тому згадування у ч.7 ст.173 цього Кодексу про наявність у них такого права є непотрібним.

Що стосується права оскаржити судові рішення щодо арешту майна, то слід погодитися з пропозицією І.В. Гловюк сформулювати його у ч.7 ст.173 КПК більш загально: «Особа, на майно якої накладено арешт, її захисник, представник мають право оскаржити судові рішення щодо арешту майна» [55, с.159].

Рішення про накладення арешту на майно також може бути прийнято судом за клопотанням цивільного позивача та прокурора під час здійснення підготовчого судового провадження.

У п.5 ч.2 ст.315 КПК передбачено, що суд вчиняє інші дії, необхідні для підготовки до судового розгляду. Що це за дії, роз'яснив Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у підпункті 5 п.3 Інформаційного листа від 3 жовтня 2013 р. №223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [119].

Вказано, що суд за клопотанням цивільного позивача для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили може відповідно до ст.170 КПК вирішити питання про накладення арешту на майно, якщо таких заходів не було вжито раніше. Про задоволення клопотання суд у порядку, визначеному ст.ст.172, 173 КПК, постановляє

ухвалу. У такому ж порядку розглядається клопотання прокурора про накладення арешту на майно з метою забезпечення можливої конфіскації майна.

Рішення про арешт майна може бути прийнято і під час судового розгляду. На цьому акцентується увага у абз.8 п.10 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. №223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [120]. Зазначено, що у разі задоволення цивільного позову суд згідно зі ст.170 КПК за клопотанням прокурора, цивільного позивача може вирішити питання про накладення арешту на майно для забезпечення цивільного позову до набрання судовим рішенням законної сили, якщо таких заходів не було вжито раніше.

2.3. Порядок виконання ухвали слідчого судді, суду про арешт майна

У ст.175 КПК вказано, що ухвала про арешт майна виконується негайно слідчим, прокурором.

З виконанням ухвали слідчого судді про арешт тимчасово вилученого майна проблем не виникає. Її виконання слідчим, прокурором полягає у вжитті заходів щодо належного його зберігання. Якщо таке майно має статус речового доказу, то потрібно керуватися постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. №1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», якою затверджений Порядок зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат,

пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасового вилученого майна під час кримінального провадження» [121].

Майно, що має статус речового доказу, на яке накладено арешт у кримінальному провадженні, відповідно до ч.ч.6, 7 ст.100 КПК може бути передано до НАУ для його збереження, а також реалізації.

У абз.7 ч.6 ст.100 КПК вказано, що речові докази вартістю понад 200 розмірів мінімальної заробітної плати, якщо це можливо без шкоди для кримінального провадження, передаються за письмовою згодою власника, а в разі її відсутності – за рішенням слідчого судді, суду НАУ для здійснення заходів з управління ними з метою забезпечення їх збереження або збереження їхньої економічної вартості, а речові докази, зазначені в абз.1 цієї статті, такої самої вартості – для їх реалізації з урахуванням особливостей, визначених законом.

Частина 7 ст.100 КПК визначає, що у випадках, передбачених п.2 та абз.7 ч.6 цієї статті, слідчий за погодженням із прокурором або прокурор має звернутися з відповідним клопотанням до слідчого судді місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, або до суду під час судового провадження, яке розглядається згідно із ст.ст.171-173 цього Кодексу. Прокурор у випадку, передбаченому абз.7 ч.6 цієї статті, не пізніше наступного робочого дня з моменту постановлення ухвали слідчого судді, суду, якою дозволяється управління активами (у тому числі реалізація), повинен надіслати копію цієї ухвали НАУ зі зверненням щодо прийняття активів в управління, а також вжити невідкладних заходів до передачі цих активів в управління.

Крім КПК, про передавання НАУ арештованого майна йдеться у ч.3 ст.59 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Вказано, що у випадках, встановлених законом, майно або кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, на які накладено

арешт, передаються в управління (перераховуються на рахунки) НАУ не пізніше наступного робочого дня після надходження до банку вимоги цього агентства та доданих до неї копій звернення прокурора та ухвали слідчого судді, суду про накладення арешту.

Порядок управління активами регулюється Розділом III Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [40]. У ст.20 цього Закону зазначається, що НАУ здійснює управління активами, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, шляхом: 1) прийняття активів на збереження у разі, якщо суд визнає, що вони не можуть бути залишені у користуванні підозрюваного чи іншого володільця майна; 2) здійснення контролю: за збереженням активів, на які накладено арешт, їх економічної вартості; за додержанням власником чи володільцем активів, іншими юридичними чи фізичними особами відповідних обмежень чи заборон, встановлених ухвалою слідчого судді або суду щодо арештованих активів. Ці заходи здійснюються НАУ виключно з метою запобігання втраті арештованих активів, без шкоди господарській діяльності.

Прийняті на збереження активи підлягають оцінці, яка здійснюється визначеними за результатами конкурсу суб'єктами оціночної діяльності, та передаються НАУ на збереження визначеним за результатами конкурсу юридичним особам чи фізичним особам – підприємцям. Порядок здійснення контролю, а також показники оцінки додержання відповідних обмежень чи заборон, збереження активів та їх економічної вартості визначається Кабінетом Міністрів України. У разі встановлення за результатами контролю небезпеки втрати активами їх вартості НАУ звертається в установленому цим Законом порядку до слідчого, прокурора з обґрунтованим клопотанням про ініціювання процедури надання дозволу на реалізацію майна.

Реалізація активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, регулюється ст.21 вищевказаного Закону. Правила наступні:

- активи, щодо яких відповідно до КПК слідчим суддею, судом прийнято рішення про передачу їх для реалізації без згоди власника, реалізується на підставі ухвали слідчого судді, суду, копія якої надсилається НАУ не пізніше наступного робочого дня після її винесення з відповідним зверненням прокурора. Реалізація активів може також здійснюватися за згодою їх власника, копія якої надсилається НАУ з відповідним зверненням прокурора не пізніше наступного робочого дня після її отримання;

- реалізація активів здійснюється НАУ на прилюдних торгах (аукціонах) та/або електронних торгах. Порядок реалізації активів, а також примірний перелік майна, яке швидко втрачає вартість, та товарів чи продукції, що піддаються швидкому псуванню, визначаються Кабінетом Міністрів України;

- рішення про реалізацію активів вартістю понад 2 тисячі розмірів мінімальної заробітної плати погоджується спеціально створеною при НАУ міжвідомчою комісією з питань реалізації активів, а активів вартістю понад 10 тисяч розмірів мінімальної заробітної плати – також затверджується Кабінетом Міністрів України;

- одержані від реалізації активів кошти зараховуються на вкладні (депозитні) рахунки НАУ. У разі надходження винесеного у межах наданих повноважень рішення прокурора або судового рішення, що набрало законної сили, яким скасовано арешт активів, НАУ перераховує відповідні кошти та нараховані на них проценти на рахунок власника реалізованих активів упродовж трьох робочих днів з дня надання ним інформації про реквізити рахунку. У разі надходження рішення щодо конфіскації активів кошти від їх реалізації перераховуються до державного бюджету.

На наш погляд, недоліком нормативного регулювання є те, що законодавець не визначає порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось. У результаті проведеного анкетування встановлено, що 98% слідчих, 85% прокурорів, 83% суддів погоджуються з пропозицією доповнити ст.175 КПК нормою про порядок виконання цієї ухвали.

Слушною є думка О.В. Білоус, що порядок виконання ухвали про арешт майна повинен мати чітку законодавчо визначену процесуальну форму, що вимагає суттєвого розширення змісту ст.175 КПК. Науковець зазначає, що для забезпечення виконання рішення суду про арешт майна слід передбачити можливість здійснення обшуку, в тому числі і житла чи іншого володіння особи [122, с.12].

Л.Д. Удалова та О.В. Білоус запропонували ст.175 КПК доповнити ч.ч.2, 3 такого змісту:

«2. Слідчий, прокурор оголошує власнику чи володільцю майна рішення суду про арешт майна та вимагає його видачі. У разі відмови добровільно виконати цю вимогу, або при наявності переконливих даних, що не все майно видано, проводиться обшук в порядку, встановленому цим Кодексом.

3. Про виконання ухвали про арешт майна складається протокол, де має бути вказано перелік майна, на яке накладено арешт, із зазначенням індивідуальних ознак речей, особу відповідальну за збереження арештованого майна, та підтвердження того, що вона попереджена про кримінальну відповідальність за незбереження арештованого майна. Копія цього протоколу вручається особі, на майно якої накладено арешт» [123, с.113-114].

На наш думку, ст.175 КПК також потрібно доповнити наступними положеннями: майно, на яке накладено арешт, описується. Опис додається до протоколу арешту майна, а його копія вручається особі, на майно якої

накладено арешт; не підлягають описові предмети першої потреби, що використовуються особою, у якої проводиться опис і членами її родини. Перелік цих предметів визначено у Додатку до КК; для встановлення вартості описаного майна в необхідних випадках запрошується спеціаліст, який підписує протокол і опис майна з його оцінкою.

Уявляється, що у ч.3, якої Л.Д. Удалова та О.В. Білоус пропонують доповнити ст.175 КПК, доцільно розширити перелік відомостей, які мають бути у протоколі про арешт майна. Слід зазначити, що у кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн передбачені окремі статті, у яких максимально деталізовані вимоги до такого протоколу. Як приклад, можна навести ст.252 КПК Азербайджанської Республіки [98].

У ч.1 цієї статті зазначено, що про накладення арешту на майно слідчий складає протокол, а судовий виконавець протокол про опис майна. У протоколі відображається наступне: дата, час та місце накладення арешту на майно; прізвище, ім'я по батькові, посада слідчого або судового виконавця; прізвище, ім'я по батькові, посада спеціаліста-товарознавця; прізвище, ім'я по батькові особи, на майно якої накладено арешт, рік, місяць та місто її народження, місто роботи або посада, місце фактичного проживання та реєстрації; відмітка про роз'яснення особі, на майно якої накладено арешт, її прав та обов'язків; відмітка про особливості накладення арешту на майно, про використання фото, відео та кінозйомки, або інших записуючих технічних засобів; перелік майна, на яке накладено арешт, з точною вказівкою найменування, кількості, міри, ваги, ступеня зносу, інших індивідуальних ознак, а також вартості, визначеної спеціалістом-товарознавцем; відмітка про те, яке майно вилучено, та кому воно передано на зберігання; інформація присутніх про належність майна, на яке накладено арешт, іншим особам.

Крім того, у ч.ч.2-4 ст.252 КПК Азербайджанської Республіки закріплені наступні положення: протокол про накладення арешту на майно або опису майна підписується усіма учасниками слідчої дії, які мають право вимагати внесення до нього своїх зауважень. Якщо протокол складений на декількох сторінках, то кожний його лист підписується учасниками слідчої дії окремо; якщо при накладенні арешту на майно застосовувались фото, відео та кінозйомка або інші записуючі засоби, то до протоколу долучається відповідний запис, фотознімки, плівки або інші носії інформації; копія відповідного протоколу вручається під розписку власнику або володільцю майна, на яке накладений арешт, а у випадку їх відсутності – одному з повнолітніх членів його сім'ї, а також представнику відповідного державного органу, відповідальному за зберігання майна. При накладенні арешту на майно, що знаходиться на території підприємства, установи та організації, копія відповідного протоколу вручається під розписку представнику адміністрації.

Окремо слід зупинитися на розгляді питання про залучення понятих до участі у виконанні ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось.

У ч.7 ст.223 КПК передбачено, що слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне. Обшук або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від

застосування технічних засобів фіксування відповідної слідчої (розшукової) дії.

Отже, на відміну від КПК 1960 р., чинний КПК не вимагає, щоб накладення арешту на майно обов'язково проводилося в присутності не менше двох понятих. Зі змісту ч.7 ст.223 цього Кодексу випливає, що слідчий, прокурор може запросити понятих для участі у проведенні цієї процесуальної дії тільки у тому випадку, якщо вважатиме це за доцільне. Саме на доцільність їх запрошення звертають увагу такі науковці, як А.А. Котова [124, с.133], Ю.І. Азаров [125, с.108].

Регулювання даного питання має бути іншим. Нами поділяється думка Є.Д. Лук'янчикова, що арешт майна зазвичай проводиться в житлі або іншому володінні особи, а тому його проведення має здійснюватись у присутності двох понятих [126, с.140].

На наш погляд, ч.7 ст.223 КПК доцільно доповнити положенням, що арешт майна, який проводиться у житлі чи іншому володінні особи, здійснюється з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї процесуальної дії.

Необхідність у прийнятті рішення про арешт майна може виникнути під час судового розгляду, коли, наприклад, цивільний позивач заявить клопотання застосувати цей захід забезпечення кримінального провадження, а суд його задовольнить.

Виникає питання про порядок виконання ухвали суду про арешт майна. Відповідно до ч.3 ст.333 КПК, суд під час судового розгляду має право за клопотанням сторони кримінального провадження доручити органу досудового розслідування провести лише певні слідчі (розшукові) дії. Однак арешт майна є не такою дією, а заходом забезпечення кримінального провадження. Отже, якщо виходити із буквального тлумачення вказаної норми, суд не вправі доручити слідчому здійснити арешт майна.

Вказаний недолік ч.3 ст.333 КПК необхідно усунути. Цю норму пропонуємо доповнити положенням такого змісту: «У разі, якщо під час судового розгляду суд постановить ухвалу про арешт майна, що тимчасово не вилучалось, її виконання доручається органу досудового розслідування».

Можливим є інший варіант нормативного регулювання. По даному питанню заслуговує на увагу ст.251 КПК Азербайджанської Республіки [98], ст.169 КПК Туркменістану [127], згідно з якими постанова суду про накладення арешту на майно, прийнята під час судового провадження, виконується судовим виконавцем.

Під час дії КПК 1960 р. саме судовому виконавцеві поручалось виконання ухвали суду про арешт майна, постановленої при віданні обвинуваченого до суду. Про це йшлося у п.4 постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 31 березня 1989 р. «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна» [6, с.415-424].

Відмічалось, що при віданні обвинуваченого до суду необхідно з'ясувати, чи вжито заходів відшкодування шкоди, заподіяної злочином, і чи заявлено цивільний позов. Якщо особа, що проводить дізнання, або слідчий не вжили зазначених заходів, суддя або суд у розпорядчому засіданні приймають рішення про накладення арешту на майно і виконання його доручають судовому виконавцеві.

На наш погляд, ч.3 ст.333 КПК доцільно доповнити положенням, що ухвала суду про арешт майна, постановлена під час судового розгляду, виконується державним виконавцем. Також слід доповнити статтею про порядок виконання ним цієї ухвали Закон України «Про виконавче провадження» [128].

Висновки до 2 розділу

1. Рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб має прийматися Директором НАБУ або його заступником у формі постанови. Необхідно доповнити ч.1 ст.16 КПК положенням, що обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється без судового рішення у випадку, передбаченому ч.9 ст.170 цього Кодексу, а ст.41 Конституції України нормою такого змісту: «Обмеження права приватної власності без рішення суду можливе у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом».

2. Цивільний позивач вправі подавати на розгляд слідчого судді клопотання про арешт майна з метою забезпечення цивільного позову у тому випадку, якщо слідчий, прокурор винесе постанову про відмову у задоволенні його клопотання ініціювати застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

3. Незважаючи на те, що строк подання слідчим, прокурором клопотання про арешт тимчасово вилученого майна пропущений, слідчий суддя зобов'язаний його розглянути та відреагувати на це порушення закону.

4. Доцільно доповнити ст.171 КПК положенням, що клопотання слідчого, прокурора про арешт майна, яке не було тимчасово вилученим, подається на розгляд слідчого судді не пізніше наступного робочого дня після: повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, за яке КК передбачене покарання у виді конфіскації майна, застосування спеціальної конфіскації; пред'явлення особою, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діям завдано майнової та/або моральної шкоди, цивільного позову до підозрюваного або фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе

цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

5. Слід доповнити ч.1 ст.172 КПК положенням, що судовий розгляд клопотання про арешт майна здійснюється за обов'язковою участю слідчого або прокурора. З ч.4 цієї статті потрібно виключити положення про право слідчого судді за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, що мають значення для вирішення питання про застосування арешту майна.

6. У ч.3 ст.173 КПК доцільно визначити, що відмова у задоволенні або часткове задоволення клопотання про арешт майна тягне за собою повернення особі відповідно всього або частини тимчасово вилученого майна після закінчення строку на оскарження ухвали слідчого судді про відмову у його арешті. Якщо подана апеляційна скарга на цю ухвалу, таке майно повертається особі після прийняття судом апеляційної інстанції рішення про залишення її без змін.

7. Потрібно доповнити ст.175 КПК нормами про порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось, та фіксації результатів застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

8. Арешт майна у житлі чи іншому володінні особи повинен проводитися з обов'язковою участю не менше двох понятих незалежно від застосування технічних засобів фіксування цієї процесуальної дії.

9. У разі, якщо під час судового розгляду суд постановить ухвалу про арешт майна, що тимчасово не вилучалось, її виконання має доручатися органу досудового розслідування або державному виконавцеві.

РОЗДІЛ 3

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СКАСУВАННЯ АРЕШТУ МАЙНА ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ

3.1. Прийняття рішення про скасування арешту майна під час досудового розслідування та судового розгляду

У ч.1 ст.174 КПК передбачено, що підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудового розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового провадження – судом.

Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Таким чином, ч.1 ст.174 КПК закріплює два порядки ініціації перед слідчим суддею питання про скасування арешту майна залежно від того, чи була присутня особа, на майно якої накладено арешт, при його вирішенні [111, с.378].

Деякі науковці вважають, що ч.1 ст.174 КПК потребує доопрацювання з метою усунення штучних умов для реалізації вказаними у цій нормі

учасниками кримінального провадження права заявляти клопотання про скасування арешту майна повністю або частково.

Так, наприклад, Д.В. Талалай відмічає, що необхідно виключити норму про можливість оскарження судової ухвали з питань накладення арешту на майно у випадку відсутності підозрюваного, його захисника, представника чи законного представника, іншого власника майна при розгляді питання про арешт майна за умови належного їх повідомлення й відсутності поважних причин для неприбуття на судові засідання [129, с.376-377].

На думку І.І. Войтович, виняток із правила ч.1 ст.174 КПК мають становити лише передбачені ч.2 ст.172 цього Кодексу «випадки розгляду клопотання слідчого, прокурора, цивільного позивача про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, без повідомлення підозрюваного, обвинуваченого, іншого власника майна, їх захисника, представника чи законного представника, якщо це є необхідним з метою арешту майна» [130, с.67].

На наш погляд, слід виключити абз.1 з ч.1 ст.174 КПК. Вказані у ньому учасники кримінального провадження повідомляються, що буде розглядатися клопотання про арешт майна. Якщо ці учасники ігнорують повідомлення і не прибувають у судові засідання, то чому їм потрібно надавати право заявляти клопотання про скасування арешту майна саме через те, що вони не були присутні під час розгляду клопотання про застосування цього заходу кримінального провадження.

Не потрібно встановлювати й виняток із правила ч.1 ст.174 КПК, як пропонує І.І. Войтович. Розгляд клопотання про арешт майна, яке не було тимчасово вилучене, без повідомлення підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника, диктується необхідністю. Якщо їх повідомити про те, що буде проводитися судовий розгляд клопотання про арешт їхнього майна, вони можуть його сховати, знищити, пошкодити тощо.

Реалізація наведеної пропозиції не призведе до обмеження прав підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Відповідно до абз.2 ч.1 ст.174 КПК, вони вправі клопотати про скасування повністю чи частково арешту майна, якщо вважають, що в подальшому застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження відпала потреба або його накладено необґрунтовано.

Коментуючи ст.174 КПК, Л.Д. Удалова відмічає, що необхідність скасування арешту майна можуть обумовити такі обставини: відшкодування підозрюваним завданої ним шкоди, з метою забезпечення відшкодування якої був накладений арешт; зміна кваліфікації дій підозрюваного на статтю КК, санкція якої не передбачає покарання у виді конфіскації майна, якщо арешт на майно був накладений з метою її забезпечення; установлення обставин, що майно, на яке накладено арешт, не відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК; помилкове накладення арешту на майно осіб, які не мають статусу підозрюваного та не несуть за законом матеріальну відповідальність за його дії [43, с.448].

Це твердження підлягає уточненню, враховуючи ті зміни та доповнення, які внесені до глави 17 КПК вищезазначеними Законами України від 10 листопада 2015 р. [38] та від 18 лютого 2016 р. [41]. Так, наприклад, науковець зазначає, що скасування арешту майна може обумовити установлення обставин, що майно, на яке накладено арешт, не відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 КПК. Однак у ст.170 КПК, після внесення до неї змін, вже не згадується про те, що слідчий суддя або суд під час судового провадження накладає арешт на майно, якщо є достатні підстави вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ч.2 ст.167 цього Кодексу.

За чинною редакцією п.1 ч.2, ч.3 ст.170 КПК арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів. Отже, про скасування арешту майна можна вести мову у тому випадку, якщо після застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження буде встановлено, що таке майно не відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 цього Кодексу.

Необґрунтований «арешт майна як підстава для його скасування може мати місце у випадках, коли відсутні підстави для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження або не дотримана вимога співмірності вартості майна, яке належить арештувати з метою забезпечення цивільного позову, та розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням» [42, с.296].

Досліджуючи питання про підстави скасування арешту майна, передбачені ст.174 КПК, О.Г. Шило поділяє їх на три види: 1) заявлення клопотання підозрюваним, його захисником, законним представником, іншим власником або володільцем майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна; 2) відсутність потреби у подальшому застосуванні арешту майна; 3) необґрунтований арешт майна [42, с.295].

Очевидно, що лише заявлення клопотання вказаними особами, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, не може тягти за собою автоматичне скасування арешту майна. Рішення про його скасування слідчий суддя може прийняти тільки тоді, коли після дослідження необхідних матеріалів кримінального провадження переконається у тому, що арешт на майно накладений незаконно.

Нами поділяється твердження І.І. Войтович, що обов'язковою умовою прийняття цього рішення є доведеність підозрюваним, його захисником, законним представником, іншим власником або володільцем майна, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, та заявили клопотання

перед слідчим суддею про скасування арешту майна, однієї з підстав його скасування, визначених ч.1 ст.174 КПК [130, с.67].

У кримінально-процесуальному законодавстві деяких країн передбачені й інші підстави прийняття рішення про скасування арешту майна. Наприклад, у ч.8 ст.132 КПК Республіки Білорусь зазначено, що постанова (ухвала) про накладення арешту на майно може бути скасована у випадку заявлення підозрюваним, обвинуваченим або особами, які несуть за законом матеріальну відповідальність за їх дії, клопотання про звільнення майна з-під арешту для його реалізації з метою відшкодування шкоди, заподіяної злочином, сплати доходу, отриманого злочинним шляхом, інших майнових стягнень під контролем органу, у провадженні якого знаходиться кримінальна справа. Порядок реалізації такого майна встановлюється Радою Міністрів Республіки Білорусь [131].

На наш погляд, ст.174 чинного КПК також доцільно доповнити нормою, що слідчий суддя може прийняти рішення про скасування арешту майна, якщо підозрюваним, особою, яка за законом несе цивільну відповідальність за його дії, заявлено клопотання про його реалізацію з метою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Крім того, у цій нормі потрібно визначити, що реалізація майна здійснюється під контролем слідчого, який здійснює досудове розслідування, у порядку, передбаченому Кабінетом Міністрів України.

Позитивні аспекти цієї пропозиції уявляються очевидними. По-перше, вже під час досудового розслідування буде реалізоване передбачене п.10 ч.1 ст.56 КПК право потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. По-друге, буде забезпечено право підозрюваного, зазначене у ч.1 ст.127 цього Кодексу, відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. По-третє, дещо спроститься судовий

розгляд, оскільки на суд не покладатиметься обов'язок відповідно до п.12 ч.1 ст.368 КПК вирішувати при ухваленні вироку питання, що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт. По-четверте, не потрібно нести матеріальні витрати, пов'язані з зберіганням цього майна.

Частиною 1 ст.174 КПК надано право заявляти клопотання про скасування арешту майна підозрюваному, обвинуваченому, його захиснику, законному представнику, іншому власнику або володільцю майна, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Отже, у порівнянні зі ст.170 КПК, яка визначає коло осіб, на майно яких може бути накладений арешт, зазначений перелік доповнений таким суб'єктом, як «інший власник або володільць майна». З такою регламентацією не погоджуються окремі науковці.

Так, Я.В. Замкова зазначає, що у відповідних положеннях КПК відсутня єдність у юридичній термінології. Так, у ст.ст.170, 171, 173 КПК йдеться про третіх осіб, а у ст.174 цього Кодексу «міститься положення про право заявлення клопотання про скасування арешту майна іншим власником або володільцем майна. Однак у ст.3 КПК, у якій визначені основні терміни цього Кодексу, роз'яснення щодо правового статусу зазначеної категорії осіб відсутнє» [132, с.153].

К. Закірова відмічає, що додавання у ст.174 КПК до кола осіб додаткового суб'єкта дещо суперечить змісту ст.170 цього Кодексу, адже перелік суб'єктів, право власності яких може бути обмежено шляхом накладання арешту, є вичерпним [133].

На нашу думку, ч.1 ст.174 КПК не суперечить ст.170 цього Кодексу. У даній нормі під терміном «інший власник або володільць майна» слід розуміти фізичну чи юридичну особу, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне

діяння, арешт на майно якої відповідно до п.4 ч.2, ч.6 ст.170 КПК накладається з метою забезпечення відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення. Іншим власником майна також є третя особа, на майно якої накладається арешт згідно з ч.4 ст.170 цього Кодексу.

Іноді для з'ясування, чи вправі певна особа звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, має бути підтверджено її право власності.

З цього питання роз'яснення надані Пленумом Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові №5 від 3 червня 2016 р. «Про судову практику в справах про зняття арешту з майна» [134].

У абз.3 п.1 цієї постанови вказано, що за наявності кримінального провадження власник чи інший володілець майна може звернутися до суду за захистом свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права власності у загальному порядку. Після підтвердження цього права зазначена особа, як і титульний власник майна, у тому числі й особа, яка не є учасником кримінального провадження, має право на звернення з клопотанням про скасування арешту у порядку, передбаченому ст.174 КПК до суду, що наклав арешт.

Практика свідчить, що іноді розгляд судом питання про скасування арешту майна ініціює особа, яка не є власником. Так, наприклад, у березні 2016 р. представник Національного банку України звернувся у порядку ст.174 КПК з клопотанням про скасування арешту майна, накладеного на нерухоме майно товариства з обмеженою відповідальністю «Всеукраїнський промисловий союз», а саме нафтобазу, яка розташована у м. Херсон. Ухвалу про арешт цього майна 16 квітня 2014 р. постановив слідчий суддя Печерського районного суду м. Києва за клопотанням слідчого Головного слідчого управління МВС.

Слідчий суддя Приморського районного суду м. Одеси відмовив у задоволенні клопотання про скасування арешту майна. 21 червня 2016 р. представник Національного банку України подав до Апеляційного суду м. Києва клопотання про поновлення строку на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді від 16 квітня 2014 р. Під час його розгляду було встановлено, що Національний банк України є іпотекодержателем арештованого майна (нафтобази). На час постановлення вказаної ухвали цей банк не являвся учасником кримінального провадження та власником арештованого майна [135].

Уявляється, що потребує врегулювання питання про роз'яснення підозрюваному, його захиснику, законному представнику, іншому власнику або володільцю майна, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, права заявляти клопотання про скасування арешту майна. Доцільно доповнити ч.5 ст.173 КПК положенням, що в ухвалі слідчого судді про арешт майна має міститися роз'яснення положення, закріпленого у ч.1 ст.174 цього Кодексу.

Зі змісту ч.1 ст.174 КПК випливає, що слідчий, прокурор не має права ініціювати розгляд питання про прийняття слідчим суддею рішення про скасування арешту майна. Таке регулювання не можна визнати досконалим.

Слідчий, прокурор може змінити кваліфікацію дій підозрюваного на статтю КК, санкція якої не передбачає покарання у виді конфіскації майна, застосування спеціальної конфіскації, а також встановити, що арештоване майно не відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 КПК. До слідчого, прокурора може звернутися потерпілий із заявою, що підозрюваний повністю відшкодував йому шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, і він не має до нього матеріальних претензій.

Такі обставини тягнуть за собою необхідність скасування арешту майна. Тому, на нашу думку, ч.1 ст.174 КПК слід доповнити положенням, що

слідчий, прокурор має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, якщо дійде висновку, що в подальшому застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано [136, с.85].

На наш погляд, у ч.1 ст.174 КПК необхідно визначити вимоги до клопотання про скасування арешту майна. Слідчим суддею має прийматися рішення про залишення цього клопотання без розгляду, якщо у ньому не будуть наведені обставини, які свідчать про те, що в подальшому застосуванні арешту майна відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано.

Зі змісту ч.1 ст.174 КПК випливає, що особа, яка заявила клопотання про скасування арешту майна, зобов'язана брати участь у судовому засіданні, оскільки вона має довести наявність вказаних обставин. Однак законодавець не визначає, як повинен діяти слідчий суддя, якщо ця особа не з'явилась у судове засідання у вказаний у повідомленні час. Вважаємо, що слід доповнити ст.174 КПК положенням, що у такому випадку слідчий суддя має постановити ухвалу про залишення клопотання без розгляду.

За загальним правилом, передбаченим ч.3 ст.35 КПК, визначення слідчого судді для конкретного судового провадження здійснюється автоматизованою системою документообігу суду під час реєстрації відповідних матеріалів за принципом вірогідності.

Цей порядок не потрібно застосовувати, коли йдеться про визначення слідчого судді для розгляду клопотання про скасування арешту майна. До такого висновку можна дійти, виходячи зі змісту п.13 вищезазначеного Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. №223-558/0/4-13 [99]. Роз'яснено, що згідно з ч.1 ст.147 КПК клопотання про скасування ухвали про накладення грошового стягнення розглядається слідчим суддею, який

виніс ухвалу про накладення цього стягнення. Такий підхід, враховуючи зміст положень ч.6 ст.9 цього Кодексу, доцільно використовувати й при розгляді клопотань про скасування арешту майна.

На нашу думку, не бажано, щоб клопотання про скасування ухвали про арешт майна у зв'язку з його необґрунтованістю розглядав саме той слідчий суддя, який її постановив. Він не є об'єктивним і малоімовірно, що скасує власне рішення. Його прийняття означатиме, що слідчий суддя визнає той факт, що ним прийнято незаконне рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження, а значить, безпідставно обмежене конституційне право особи володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю.

Вважаємо доцільним доповнити ст.174 КПК положенням, що клопотання підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про скасування арешту майна у зв'язку з необґрунтованістю його накладення не вправі розглядати слідчий суддя, який постановив ухвалу про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Порядок розгляду клопотання про скасування арешту майна регламентований ч.2 ст.174 КПК. Слідчий суддя повинен розглянути це клопотання не пізніше трьох днів після його надходження до суду. Про час та місце розгляду повідомляється особа, яка заявила клопотання, та особа, за клопотанням якої було арештовано майно. Викладеним вичерпується регулювання даного питання, а тому доцільно вдосконалити вказану норму.

Відповідно до ч.4 ст.172 КПК, під час розгляду клопотання прокурора, слідчого за погодженням з прокурором, цивільного позивача про арешт майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які

матеріали, які мають значення для вирішення цього питання. Це повноваження слідчого судді є необхідним для правильного застосування даного заходу забезпечення кримінального провадження.

Законодавець не надав слідчому судді таке повноваження при розгляді клопотання підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про скасування майна. З таким регулюванням не можна погодитися. На нашу думку, ч.2 ст.174 КПК необхідно доповнити положенням, що під час розгляду цього клопотання слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення даного питання.

Також слід доповнити ч.2 ст.174 КПК положенням про вимоги до ухвали слідчого судді про скасування арешту майна. У цьому судовому рішенні повинно бути зазначено: майно, арешт на яке скасовується повністю або частково; дані, на підставі яких слідчий суддя дійшов до висновку про необхідність скасування арешту майна; порядок виконання ухвали.

Рішення за результатами розгляду клопотання про скасування ухвали про арешт майна, на відміну від ухвали слідчого судді про арешт майна або відмову у ньому (п.9 ч.1 ст.309 КПК), апеляційному оскарженню не підлягає.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п.13 вищезазначеного Інформаційного листа від 5 квітня 2013 р. №223-558/0/4-13 звернув увагу суддів апеляційної інстанції на те, що у разі подання особами, визначеними у ст.174 КПК, скарги на ухвалу слідчого судді суду першої інстанції про арешт майна у зв'язку з необґрунтованістю його накладення вони мають перевірити, чи подавалось цими особами клопотання про скасування цього заходу забезпечення слідчому судді місцевого суду та в разі негативної відповіді на зазначене

питання можуть залишити ухвалу без змін. Іншими словами, з підстави необґрунтованості накладення арешту на майно особи, перелік яких визначено у ч.1 ст.174 цього Кодексу, вправі звернутися до слідчого судді суду першої інстанції із клопотанням про скасування ним своєї ухвали (абз.2 ч.2 ст.174 КПК), а потім, у разі незгоди з прийнятим рішенням, вправі оскаржити ухвалу про арешт майна в апеляційному порядку згідно зі ст.309 КПК [99].

Скасувати арешт майна може суд апеляційної інстанції, розглянувши скаргу заінтересованої особи на ухвалу слідчого судді про накладення на нього арешту. Аналіз судової практики свідчить, що найчастіше ухвали слідчого судді про арешт майна скасовуються з таких причин: слідчий суддя не перевіряв та не встановив наявності належних підстав для арешту; відсутність достатніх доказів, що вказують на вчинення кримінального правопорушення особою чи особами, на майно яких слідчий клопоче накласти арешт; не встановлення розміру шкоди та питання щодо наявності цивільного позову, та співрозмірність обмеження права власності; невідповідність клопотання слідчого вимогам ст.171 КПК; порушення слідчими строків на звернення до слідчого судді з клопотанням про арешт майна; розгляд клопотання про арешт майна за відсутністю власника майна; накладення арешту на майно особи, яка не є підозрюваним у кримінальному провадженні [53].

За результатами розгляду скарги суд апеляційної інстанції може постановити ухвалу про часткове скасування ухвали слідчого судді про накладення арешту на майно. Наведемо приклад прийняття такого рішення.

Навесні 2015 р. старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України направив до Печерського районного суду м. Києва клопотання про накладення арешту: по-перше, на всі акції приватного акціонерного товариства

«Нафтогазовидобування»; по-друге, на видаткову частину рахунків товариства в низці комерційних банків і Державному казначействі України; по-третє, на сім свердловин Мачухського і 17 свердловин Семиренківського родовищ у Полтавській області з заборonoю використовувати або відчужувати видобуті вуглеводні.

Слідчий суддя Печерського суду м. Києва дане клопотання задовольнив, але суддя Апеляційного суду м. Києва його частково скасував. Акції приватного акціонерного товариства «Нафтогазовидобування», які належали С., на думку судді, могли мати якесь відношення до його зникнення чи вбивства, тобто мали ознаки предмету злочину, а тому в клопотанні слідчого вбачалися підстави для арешту всіх акцій цього товариства. Саме тому перший пункт ухвали слідчого судді залишено в силі й арешт на цінні папери було накладено.

А от щодо іншого майна, тобто свердловини, газу й банківських рахунків, було прийнято рішення про скасування арешту. Суддя апеляційного суду м. Києва зазначив, що згідно зі ст.170 КПК арешт на майно може бути накладено з метою забезпечення можливої конфіскації майна і цивільного позову. Та оскільки жодній особі не повідомлено про підозру, а відтак є юридично невідомою особа, яка буде нести цивільну відповідальність і майно якої може бути конфісковано, то й немає правових підстав накладати арешт.

Крім того, суддя зважив на той не спростовний слідством факт, що нині приватне акціонерне товариство «Нафтогазовидобування» здійснює законну підприємницьку діяльність, але внаслідок арешту свердловин і банківських рахунків його роботу заблоковано, у зв'язку з чим воно не може видобувати дефіцитного для України газу, сплачувати заробітну плату і податки. Зокрема, згідно з довідкою апелянта, подальший арешт майна призведе до

повної зупинки інвестиційних проектів, очікуванні втрати від якої оцінюються в межах 5 млрд. грн. [137, с.10].

Тепер розглянемо питання про порядок скасування попереднього арешту майна, прийнятого Директором НАБУ у порядку, передбаченому ч.9 ст.170 КПК.

У абз.1 цієї норми вказано, що у невідкладних випадках і виключно з метою збереження речових доказів або забезпечення можливої конфіскації чи спеціальної конфіскації майна у кримінальному провадженні щодо тяжкого чи особливо тяжкого злочину за рішенням Директора НАБУ (або його заступника), погодженого прокурором, може бути накладено попередній арешт на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах. Такі заходи застосовуються строком до 48 годин. Невідкладно після прийняття такого рішення, але не пізніше ніж протягом 24 годин, прокурор звертається до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.

У абз.2 ч.9 ст.170 КПК зазначено, що попередній арешт на майно або кошти вважається скасованим, якщо прокурор у визначений цією частиною строк не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна або якщо в задоволенні такого клопотання було відмовлено.

Отже, попередній арешт на майно вважається скасованим, якщо прокурор не звернувся до слідчого судді із клопотанням про його арешт. Нам уявляється іншим регулювання даного питання. Якщо прокурор у визначений у абз.1 ч.9 ст.170 КПК строк не звернувся до слідчого судді із клопотанням про арешт майна, то це означає, що він не вбачає підстав для застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Однак оскільки Директором НАБУ (або його заступником) прийнято рішення про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних

або юридичних осіб у фінансових установах, прокурор повинен винести мотивовану постанову про його скасування.

Попередній арешт на майно також вважається скасованим, якщо слідчий суддя відмовить в задоволенні клопотання прокурора про арешт майна. Це рішення приймається, якщо прокурор не доведе необхідність такого арешту, а також наявність ризиків, передбачених абз.2 ч.1 ст.170 КПК.

Під час проведення досудового розслідування повноваження скасувати арешт майна має і прокурор у випадку, передбаченому ч.3 ст.174 КПК. У цій нормі вказано, що прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації.

Якщо майно підлягає спеціальній конфіскації, його арешт не скасовується прокурором. Відповідно до ч.9 ст.100 КПК, питання про таку конфіскацію та долю речових доказів і документів вирішується ухвалою суду на підставі відповідного клопотання, яке розглядається згідно із ст.ст.171-174 цього Кодексу.

При цьому: 1) гроші, цінності та інше майно, які підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя кримінального правопорушення та/або зберегли на собі його сліди, конфіскуються, крім випадків, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання. У такому разі зазначені гроші, цінності та інше майно повертаються власнику (законному володільцю); 2) гроші, цінності та інше майно, які призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення або винагороди за його вчинення, конфіскуються; 3) майно, що було предметом кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом, та/або вилучене з обігу, передається відповідним установам або знищуються;

4) майно, яке не має ніякої цінності і не може бути використане, знищується, а у разі необхідності – передається до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам на їх прохання; 5) гроші, цінності та інше майно, що були предметом кримінального правопорушення або іншого суспільно небезпечного діяння, конфіскуються, крім тих, які повертаються власнику (законному володільцю), а якщо його встановлено – переходять у власність держави в установленому Кабінетом Міністрів України порядку; 6) гроші, цінності та інше майно, що одержані фізичною або юридичною особою внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від нього, а також майно, в яке їх було повністю або частково перетворено, конфіскуються; 7) документи, що є речовими доказами, залишаються в матеріалах кримінального провадження протягом усього часу їх зберігання.

Скасування арешту майна також здійснюється за результатами судового розгляду. У ч.4 ст.174 КПК передбачено, що суд одночасно з ухваленням судового рішення, яким закінчується судовий розгляд, вирішує питання про скасування арешту майна. Суд скасовує арешт майна, зокрема, у випадку виправдання обвинуваченого, закриття кримінального провадження судом, якщо майно не підлягає спеціальній конфіскації, не призначення судом покарання у виді конфіскації майна та/або незастосування спеціальної конфіскації, залишення цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

О.Г.Шило слушно відмічає, що цей «перелік не є вичерпним, адже арешт майна може бути скасовано, наприклад, і обвинувальним вироком суду у випадках, коли обвинувачений повністю відшкодував шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а арешт було накладено з метою забезпечення цивільного позову» [42, с.296].

Цю неповноту у регулюванні даного питання слід усунути. Вважаємо доцільним доповнити ч.4 ст.174 КПК положенням, що суд скасовує арешт майна при ухваленні обвинувального вироку у випадку, коли обвинувачений повністю відшкодував шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, а арешт на майно був накладений з метою забезпечення цивільного позову.

Вивчення практики свідчить, що при ухваленні судових рішень, якими закінчується судовий розгляд, внаслідок виявленої неуважності та поспішності суди іноді допускають порушення вимог ч.4 ст.174 КПК щодо скасування арешту майна.

Для усунення цієї помилки потрібно керуватися ст.539 КПК, яка визначає порядок вирішення судом питань, пов'язаних з виконанням вироку, хоча у ній прямо не йдеться про прийняття рішення про скасування арешту майна. Однак у п.14 ч.1 ст.537 цього Кодексу вказано, що під час виконання вироків суд має право вирішувати питання про всякого роду сумніви і протиріччя, що виникають при виконанні вироку.

Коментуючи цей пункт, В.К.Волошина правильно відмічає, що крім питань, безпосередньо зазначених у законі, суди мають право вирішувати також інші питання, що виникають при виконанні вироку внаслідок їх недоліків, а саме, «про скасування заходів щодо забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації майна, якщо при постановленні виправдувального вироку, або відмови в позові, або незастосуванні конфіскації вироком цих заходів не скасовано» [111, с.937].

В.О. Попелюшко також зазначає, коментуючи п.14 ч.1 ст.537 КПК, що до питань про будь-які сумніви і суперечності, які виникають при виконанні вироку, які належить вирішувати суду, що ухвалив вирок, відноситься питання «про скасування заходів забезпечення кримінального провадження, якщо вони не були скасовані судом при ухваленні виправдувального вироку» [138, с.1080].

Про скасування арешту майна не йшлося і у ст.411 КПК 1960 р., яка регулювала порядок вирішення питань, зв'язаних з виконанням вироку. Однак у п.4 постанови Пленуму Верховного Суду України №11 від 21 грудня 1990 р. «Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків» роз'яснювалось, що у порядку, передбаченому ст.411 КПК, суди вправі вирішувати питання про скасування заходів по забезпеченню цивільного позову та можливої конфіскації майна, якщо при винесенні виправдувального вироку чи відмові у позові або незастосуванні конфіскації вироком ці заходи не скасовані [139, с.444-450].

Уявляється, що ст.539 чинного КПК необхідно доповнити нормою, яка б визначала перелік питань, пов'язаних з виконанням вироку. Серед них слід передбачити положення, що суди вправі вирішувати питання про скасування арешту майна, якщо цей захід не скасований при ухваленні виправдувального вироку, закритті кримінального провадження, не призначенні судом покарання у виді конфіскації майна та незастосуванні спеціальної конфіскації, залишенні цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

3.2. Порядок виконання рішення прокурора, слідчого судді, суду про скасування арешту майна

У ч.3 ст.174 КПК передбачено, що прокурор одночасно з винесенням постанови про закриття кримінального провадження скасовує арешт майна, якщо воно не підлягає спеціальній конфіскації.

Дане рішення не виконується негайно. Відповідно до п.4 ч.1 ст.303, ч.1 ст.304 КПК, постанова прокурора про закриття кримінального провадження може бути оскаржена заявником, потерпілим, його

представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, протягом десяти днів з дня отримання її копії.

Враховуючи це, Л.Д. Удалова правильно відмічає, що «рішення про скасування арешту майна має бути виконано після вступу в силу рішення про закриття провадження, тобто по закінченні 10-денного строку з моменту винесення постанови про закриття кримінального провадження і повідомлення про це зацікавлених осіб» [138, с.398]. Тобто, рішення про скасування арешту майна повинно виконуватись після того, як закінчиться визначений ст.304 КПК строк оскарження цієї постанови слідчому судді.

Якщо відповідно до п.4 ч.1 ст.303 КПК постанова прокурора про закриття кримінального провадження буде оскаржена, рішення про скасування арешту майна має виконуватись після того, як закінчиться встановлений п.3 ч.2 ст.395 цього Кодексу п'ятиденний строк на апеляційне оскарження ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги.

У випадку оскарження ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження у апеляційному порядку (ч.3 ст.309 КПК), рішення про скасування арешту майна необхідно виконувати після постановлення судом апеляційної інстанції ухвали про відмову у задоволенні скарги.

У зв'язку з викладеним слід звернути увагу на те, що ухвала слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду скарги на таку ухвалу, не підлягають оскарженню в касаційному порядку.

Уявляється, що регулювання цього питання має бути іншим. У ч.2 ст.424 КПК зазначено, що ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в касаційному порядку, а також ухвали суду апеляційної інстанції можуть

бути оскаржені в касаційному порядку, якщо вони перешкоджають подальшому кримінальному провадженню, крім випадків, передбачених цим Кодексом.

Вважаємо, що ухвала слідчого судді, якою залишено без задоволення скаргу на постанову прокурора про закриття кримінального провадження, є саме такою, що перешкоджає подальшому провадженню. При її постановленні виключається можливість проведення досудового розслідування, судового розгляду по суті та вчинення інших процесуальних дій. Тому ця ухвала має перевірятися у касаційному порядку.

На наш погляд, ст.424 КПК слід доповнити таким положенням: «На ухвалу слідчого судді про залишення без задоволення скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження протягом трьох місяців з моменту набрання нею законної сили може бути подана скарга до суду касаційної інстанції, – особою, інтересів якої вона стосується, або її представником».

У юридичній літературі запропонований дещо інший варіант нормативної регламентації питання про касаційне оскарження вказаного судового рішення.

Так, А.О. Ляш та С.М. Благодир відмічають, що ч.4 ст.424 КПК необхідно викласти у такій редакції: «Ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу оскарженню в апеляційному порядку не підлягають, окрім ухвали про відмову в задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження» [140, с.228].

Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва вважають необхідним доповнити ст.424 КПК положенням, що в касаційному порядку може бути перевірена ухвала суду апеляційної інстанції про залишення без

змін ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарг заінтересованих осіб на постанову прокурора про закриття кримінального провадження [141, с.150].

П. Прилуцький пропонує виключити з ч.4 ст.424 КПК положення, що ухвала слідчого судді після її перегляду в апеляційному порядку, а також ухвала суду апеляційної інстанції за результатами розгляду апеляційної скарги на таку ухвалу не підлягають оскарженню в касаційному порядку. Науковець відмічає, що дане положення грубо порушує право особи на судовий захист. Немає логічного обґрунтування, чому не можна оскаржувати цю ухвалу слідчого судді [142, с.157].

У разі, якщо законодавець реалізує вказану пропозицію, рішення прокурора про скасування арешту майна повинно виконуватись після закінчення строку на касаційне оскарження ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження, а також ухвали суду апеляційної інстанції за результатами розгляду скарги на таку ухвалу. У випадку їх оскарження воно має виконуватись після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову у скасуванні вказаних судових рішень.

Прийнявши рішення про скасування арешту майна, прокурор після набрання законної сили постановою про закриття кримінального провадження має виконати вимоги п.4 ч.1 ст.169 КПК. У цьому пункті зазначено, що у разі скасування арешту тимчасово вилучене майно повертається особі, у якої воно було вилучено.

Якщо це майно не буде повернуто власнику, відповідно до п.1 ч.1 ст.303, ст.304 КПК він вправі протягом десяти днів з моменту вчинення цієї бездіяльності прокурора оскаржити її слідчому судді. За результатами розгляду скарги у порядку, передбаченому ст.ст.307, 308 цього Кодексу, слідчий суддя має постановити ухвалу про повернення майна власнику.

Ухвала слідчого судді про скасування арешту майна у порядку, передбаченому ст.174 КПК, має виконуватись негайно після її постановлення. Це пояснюється тим, що законодавцем не передбачено оскарження цієї ухвали у апеляційному порядку, з чим не можна погодитись. Адже не можна виключати таку ситуацію, коли слідчий суддя помилково або навмисно прийме вказане рішення та необхідно буде повертати майно власнику.

Рішення суду про скасування арешту майна повинно виконуватись після набрання ним законної сили. Порядок набрання судовим рішенням законної сили регламентований ст.532 КПК. У ч.1, 2 цієї статті вказано, що вирок або ухвала суду першої інстанції, якщо інше не передбачено цим Кодексом, набирає сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судові рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції.

На наш погляд, рішення суду, яким скасовано арешт майна, не доцільно виконувати після набрання ним законної сили. Воно повинно виконуватись після того, як закінчився строк на його касаційне оскарження. У випадку оскарження це рішення має виконуватись після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову у його скасуванні.

Обґрунтування цієї пропозиції полягає у наступному. Після того, як рішення суду про скасування арешту майна набрало законної сили, це майно необхідно повернути особі, у якої воно було вилучено. Вона може це майно приховати, знищити, відчужити тощо. На це майно вже неможливо буде знову накласти арешт, якщо за касаційною скаргою заінтересованих учасників кримінального провадження суд касаційної інстанції скасує вказане судові рішення.

Враховуючи викладене, пропонуємо доповнити ст.534 КПК нормою, що вирок або ухвала суду першої інстанції, яким скасовано арешт майна, виконується після того, як закінчився строк на їх касаційне оскарження. У випадку оскарження ці судові рішення виконується після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову у їх скасуванні.

Виконання рішення прокурора, слідчого судді та суду, яким скасовано арешт майна, полягає у поверненні цього майна власнику. Ця процесуальна дія є складовою частиною правового механізму відшкодування майнової шкоди, незаконно заподіяної особі у кримінальному провадженні, проблемні аспекти якого досліджені такими науковцями як В.Ю. Горелова [143, с.13], О.М. Коваль [144, с.8-9], О.О. Лов'як [145, с.10-11], М.Р.Мазур [146, с.9-11], О.В. Савенков [147, с.10-13], А.О. Суховіліна [148, с.11-12], Г.Б. Яновицька [149, с.9-13] та ін.

Якщо прокурор закрити кримінальне провадження за п.п.1-3 ч.1 ст.284 КПК (встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримання), а суд виправдав обвинуваченого, то при вирішенні питання про повернення арештованого майна необхідно керуватися п.2 ст.3, ч.2 ст.4 Закону України від 1 грудня 1994 р. «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [150].

Ці норми визначають, що майно, на яке накладено арешт, повертається в натурі, а в разі неможливості повернення в натурі його вартість відшкодовується за рахунок тих підприємств, установ, організацій, яким воно передано безоплатно. У разі їх ліквідації або недостатності у них коштів для відшкодування шкоди вартість майна (частина вартості) відшкодовується за

рахунок державного бюджету. Вартість майна визначається за цінами, що діють на момент прийняття рішення про відшкодування шкоди. У разі пошкодження майна завдана шкода відшкодовується повністю.

Також діє Положення про застосування вказаного Закону, яке затверджено наказом Міністра юстиції України, Генерального прокурора України, Міністра фінансів України від 4 березня 1996 р. №6/5, 3, 41 [151]. У п.14 цього міжвідомчого нормативного акту зазначено, що майно, на яке накладено арешт, повертається в натурі тією установою або органом, у якого воно знаходиться, у місячний термін з дня звернення громадянина або його спадкоємців, якщо воно сталося протягом шести місяців після направлення їм повідомлення.

Процедура повернення арештованого майна, а також відшкодування шкоди, незаконно заподіяної особі під час кримінального провадження, детально врегульована вищевказаним Законом та Положенням про його застосування. Тому, як уявляється, немає необхідності у реалізації висловленої у юридичній літературі пропозиції про доповнення розділу 8 КПК статтею «Питання, які вирішуються судом під час виконання рішення про реабілітацію» [152, с.99].

Як відмічають Л.Д. Удалова [43, с.449], О.М. Бондаренко [114, с.380], О.Б. Комарницька [153, с.122], повернення майна, звільненого з-під арешту, доцільно оформляти протоколом повернення майна, який має складатися у трьох примірниках. Один з них слід вручати власнику майна, другий – особі, що здійснювала зберігання майна, третій – долучати до матеріалів кримінального провадження [43, с.449; 113, с.380].

Однак у ст.174 КПК, яку коментують вказані науковці, не передбачено, що у випадку повернення майна, звільненого з-під арешту, складається протокол. З тим, щоб усунути дану прогалину, вважаємо необхідним доповнити цю статтю нормою, що про повернення такого майна слідчим,

прокурором складається протокол у трьох екземплярах. Один з них вручається власнику майна, другий – особі, яка здійснювала зберігання майна, третій – долучається до матеріалів кримінального провадження. Крім того, у вказаній нормі доцільно визначати вимоги до цього протоколу.

Якщо управління арештованим майном здійснювалось НАУ, то у разі надходження рішення прокурора або судового рішення про скасування арешту, цим агентством мають бути виконані вимоги ч.8 ст.20 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [40].

У разі надходження винесеного у межах наданих законом повноважень рішення прокурора або судового рішення, що набрало законної сили, яким скасовано арешт прийнятих на збереження активів, розміщених на рахунках НАУ грошових коштів або банківських металів, НАУ упродовж п'яти робочих днів має повернути відповідні активи, а також упродовж трьох робочих днів з дня надання інформації про реквізити рахунку перерахувати відповідні кошти та нараховані за ними проценти або здійснити переказ банківських металів та нарахованих за ними процентів на рахунок їх власника.

Крім того, ч.4 ст.21 вказаного Закону визначає, що у разі надходження винесеного у межах наданих законом повноважень рішення прокурора або судового рішення, що набрало законної сили, яким скасовано арешт активів, НАУ повинно перерахувати відповідні кошти та нараховані на них проценти на рахунок власника реалізованих активів упродовж трьох робочих днів з дня надання ним інформації про реквізити рахунку.

Висновки до 3 розділу

1. З ч.1 ст.174 КПК слід виключити абз.1, відповідно до якого підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, вправі заявляти клопотання про скасування арешту майна повністю або частково.

2. Слідчий суддя має приймати рішення про скасування арешту майна, якщо підозрюваним, особою, яка за законом несе цивільну відповідальність за його дії, заявлено клопотання про його реалізацію з метою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

3. Потребує нормативного врегулювання питання про роз'яснення підозрюваному, його захиснику, законному представнику, іншому власнику або володільцю майна, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, права заявляти клопотання про скасування арешту майна.

4. Слідчий, прокурор має звернутися до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, якщо дійде до висновку, що в подальшому його застосуванні відпала потреба або арешт на майно накладено необґрунтовано.

5. Необхідно визначити вимоги до клопотання про скасування арешту майна. Слідчий суддя має приймати рішення про залишення цього клопотання без розгляду, якщо у ньому не будуть наведені обставини, які свідчать про те, що в подальшому застосуванні арешту майна відпала потреба або його накладено необґрунтовано.

6. Якщо у судове засідання не з'явилась особа, яка подала клопотання про скасування арешту майна, слідчий суддя повинен постановити ухвалу про залишення його без розгляду.

7. Клопотання підозрюваного, його захисника, законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про скасування арешту майна у зв'язку з необґрунтованістю його накладення не вправі розглядати слідчий суддя, який постановив ухвалу про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження.

8. Частину 2 ст.174 КПК необхідно доповнити положенням, що під час розгляду клопотання про скасування арешту майна слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення даного питання.

9. Слід доповнити ч.2 ст.174 КПК положенням, що в ухвалі слідчого судді про скасування арешту майна зазначається майно, арешт на яке скасовується повністю або частково, вказується підстава її постановлення та визначається порядок виконання.

10. Прокурор повинен скасувати рішення Директора НАБУ або його заступника про накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах, якщо не вбачає підстав для звернення до слідчого судді із клопотанням про арешт майна.

11. Суд має скасувати арешт майна, який накладений з метою забезпечення цивільного позову, при ухваленні обвинувального вироку, якщо обвинувачений повністю відшкодував шкоду, завдану кримінальним правопорушенням.

12. У ст.539 КПК необхідно навести перелік питань, пов'язаних з виконанням вироку, серед яких слід передбачити положення, що суди вправі вирішувати питання про скасування арешту майна, якщо цей захід не скасований при ухваленні виправдувального вироку, закритті кримінального провадження, не призначенні судом покарання у виді конфіскації майна та незастосуванні спеціальної конфіскації, залишенні цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

13. Рішення прокурора про скасування арешту майна повинно виконуватись після закінчення строку на касаційне оскарження ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову прокурора про закриття кримінального провадження, а також ухвали суду апеляційної інстанції, постановленої за результатами розгляду скарги на таку ухвалу. У випадку їх оскарження воно має виконуватись після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову у скасуванні вказаних судових рішень.

14. Статтю 534 КПК потрібно доповнити нормою, що вирок або ухвала суду першої інстанції, якими скасовано арешт майна, виконуються після того, як закінчився строк на їх касаційне оскарження. У випадку оскарження ці судові рішення виконується після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову у їх скасуванні.

15. Слід доповнити ст.174 КПК нормою, що про повернення майна слідчим, прокурором складається протокол у трьох екземплярах, один з яких вручається власнику майна, другий – особі, яка здійснювала зберігання майна, третій – долучається до матеріалів кримінального провадження.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, суть якого полягає у всебічному дослідженні арешту майна у кримінальному провадженні та формування на цій основі висновків і пропозицій щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

За результатами проведеного дослідження було сформульовано такі висновки:

1. Можна виділити три етапи розвитку інституту арешту майна у кримінальному процесуальному законодавстві незалежної України: 1 етап – після здобуття 24 серпня 1991 р. Україною незалежності до прийняття 2 червня 2005 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України»; 2 етап – з 2 червня 2005 р. до прийняття 13 квітня 2012 р. КПК України; 3 етап – з 13 квітня 2012 р. по сьогодні.

2. Уточнено поняття арешту майна, відповідно до якого майно, на яке накладено арешт, описується і може бути передане на зберігання представникам підприємств, установ, організацій або членам родини обвинуваченого чи іншим особам; особи, яким передано майно, попереджаються під розписку про кримінальну відповідальність за його незбереження; не підлягають описові предмети першої потреби, перелік яких визначено в Додатку до Кримінального кодексу України, що використовуються особою, у якої проводиться опис, і членами її родини; арешт майна і передача його за зберігання оформляється протоколом, який підписується особою, що проводила опис, понятими і особою, яка прийняла майно на зберігання; до протоколу додається підписаний цими особами опис переданого за зберігання майна; для встановлення вартості описаного майна

в необхідних випадках запрошується спеціаліст, який також підписує протокол і опис майна з його оцінкою; накладення арешту на майно скасовується постановою слідчого, коли в застосуванні цього заходу відпаде потреба.

3. Визначено, що суть арешту майна полягає у тимчасовому позбавленні за ухвалою слідчого судді або суду підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого, засудженого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, а також інших фізичних і юридичних осіб, вказаних у ст. 170 КПК України, можливості відчужувати певне їх майно, а також розпоряджатися будь-яким чином таким майном та використовувати його у випадку, коли незастосування таких заборон може призвести до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі майна. При прийнятті слідчим суддею або судом рішення про арешт майна зазначені у ст. 170 КПК України особи тимчасово позбавляються права на відчуження, розпорядження та/або користування майном.

Уточнено, суть арешту майна враховуючи ті суттєві зміни, які були внесені вищезазначеними Законами України до ст. 170 КПК України. У зв'язку з викладеним доведено невідповідність між ч. 1 та ч. 11 ст. 170 КПК України. У ч. 1 цієї статті передбачено, що арештом майна є тимчасове позбавлення права на відчуження, розпорядження та/або користування майном. Отже, з її змісту випливає, що арешт майна завжди полягає у забороні відчужувати, розпоряджатися майном. Разом з тим у ч. 11 ст. 170 КПК України зазначено, що заборона або обмеження користування, розпорядження майном можуть бути застосовані лише у разі, коли існують обставини, які підтверджують, що їх незастосування призведе до приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення,

використання, перетворення, пересування, передачі майна. Таким чином, можна дійти висновку, що заборона розпорядження майном не може застосовуватись, коли такі обставини не існують.

Доведено, що терміни ч. 1 ст. 170 КПК України не узгоджуються із термінами, що використовуються у Цивільному кодексі України. Так, у цивілістиці право розпоряджатися майном включає і право на його відчуження. Однак вказана норма розділяє ці поняття. Виходячи із визначень ст. 170 КПК України відмічено, що «арешт майна забороняє у будь-якому разі один із елементів розпорядження майном – його відчуження; решта повноважень по розпорядженню майном (наприклад, передавання у заставу) для свого обмеження вимагають окремої вказівки судді або суду в ухвалі». Запропоновано, що з ч. 11 ст. 170 КПК України слід виключити слово «розпорядження». Ця норма має регулювати питання про застосування заборони або обмеження користування арештованим майном.

4. Визначено, що процесуально-правовими підставами арешту майна є такі: під час досудового розслідування – ухвала слідчого судді, постановлена за результатами розгляду клопотання про арешт майна, поданого прокурором, слідчим за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – цивільним позивачем; під час судового провадження – ухвала суду, постановлена за результатами вирішення відповідного клопотання прокурора, а з метою забезпечення цивільного позову – цивільного позивача.

Процесуально-правовою підставою попереднього арешту майна або коштів на рахунках фізичних або юридичних осіб у фінансових установах є рішення Директора Національного антикорупційного бюро України (або його заступника), погоджене прокурором (ч. 9 ст. 170 КПК України). Запропоновано виключити: п. 1 з ч. 2 ст. 170 КПК України, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових

доказів; п. 2 з ч. 2 ст. 173 КПК України, у якому зазначено, що при вирішенні питання про арешт майна слідчий суддя, суд повинен враховувати можливість використання майна як доказу у кримінальному провадженні (якщо арешт майна накладається у випадку, передбаченому п. 1 ч. 2 ст. 170 цього Кодексу).

5. Обґрунтовано, що з клопотанням про арешт майна до слідчого судді має право звернутися прокурор, слідчий за погодженням з прокурором, а з метою забезпечення цивільного позову – цивільний позивач. Вимоги до клопотання слідчого, прокурора про арешт майна визначені у ч.2 цієї статті. Доцільно доповнити статтю 171 КПК України такими положеннями: цивільний позивач вправі звернутися до слідчого судді з клопотанням про арешт майна, якщо слідчий, прокурор відмовить у задоволенні його клопотання ініціювати застосування цього заходу; слідчий суддя має розглянути клопотання про арешт тимчасово вилученого майна, якщо строк його подання пропущений; клопотання про арешт майна, яке не було тимчасово вилученим, повинно бути подано не пізніше наступного робочого дня після: повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, за яке передбачене покарання у виді конфіскації майна, застосування спеціальної конфіскації; пред'явлення особою, якій кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням завдано майнової та/або моральної шкоди, цивільного позову про її відшкодування.

6. Встановлено, що підозрюваний, обвинувачений, їх захисник, законний представник, інший власник або володілець майна, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які не були присутні при розгляді питання про арешт майна, мають право заявити клопотання про скасування арешту майна повністю або частково. Таке клопотання під час досудового розслідування розглядається слідчим суддею, а під час судового

провадження – судом. Арешт майна також може бути скасовано повністю чи частково ухвалою слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого, їх захисника чи законного представника, іншого власника або володільця майна, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, якщо вони доведуть, що в подальшому застосуванні цього заходу відпала потреба або арешт накладено необґрунтовано. Доцільно виключити з ч. 1 ст. 174 КПК України абзац 1 та доповнити цю норму положенням, що слідчий, прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про скасування арешту майна, якщо в подальшому його застосуванні відпала потреба або його накладено необґрунтовано.

7. Надано пропозиції щодо внесення змін до ч. 2 ст. 174 КПК України наступними положеннями: слідчий суддя може прийняти рішення про скасування арешту майна, якщо підозрюваним, особою, яка за законом несе цивільну відповідальність за його дії, заявлено клопотання про реалізацію майна з метою відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням; слідчий суддя постановляє ухвалу про залишення без розгляду клопотання про скасування арешту майна, якщо у судове засідання не з'явилась особа, яка його подала; клопотання про скасування арешту майна у зв'язку з необґрунтованістю його накладення не вправі розглядати слідчий суддя, який постановив ухвалу про його застосування; слідчий суддя має право за клопотанням учасників розгляду або за власною ініціативою заслухати будь-якого свідка чи дослідити будь-які матеріали, які мають значення для вирішення даного питання; в ухвалі про скасування арешту майна зазначається майно, арешт на яке скасовується, вказується підстава її постановлення та визначається порядок виконання.

8. Потрібно передбачити у ч. 4 ст. 174 КПК України, що суд скасовує арешт майна, який накладений з метою забезпечення цивільного позову, при ухваленні обвинувального вироку у випадку, коли обвинувачений повністю відшкодував шкоду, завдану кримінальним правопорушенням.

9. Доведено, що ст. 539 КПК України необхідно доповнити нормою з переліком питань, пов'язаних з виконанням вироку, серед яких передбачити положення, що суди вправі приймати рішення про скасування арешту майна, якщо цей захід забезпечення кримінального провадження не був скасований при ухваленні виправдувального вироку, закритті кримінального провадження, не призначенні судом покарання у виді конфіскації майна та незастосуванні спеціальної конфіскації, залишенні цивільного позову без розгляду або відмови в цивільному позові.

10. Запропоновано доповнити ст. 534 КПК України нормою, що вирок або ухвала суду першої інстанції, якими скасовано арешт майна, виконуються після того, як закінчився строк на їх касаційне оскарження. У випадку оскарження ці рішення виконується після постановлення судом касаційної інстанції ухвали про відмову в їх скасуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність із Цивільним кодексом України: Закон України від 2 червня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – №26. – Ст.358.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9–10, №11–12, №13. – Ст.88.
3. Про затвердження Кримінально–процесуального кодексу Української РСР: Закон УРСР від 28 грудня 1960р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №2. – Ст.15.
4. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 20 березня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №25. – Ст.284.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 7 грудня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №5–6. – Ст.30.
6. Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна: постанова Пленуму Верховного Суду України №3 від 31 березня 1989 р. // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФІЦ. ТЕКСТ). / Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2013. – С.415–424.
7. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 2 липня 2004 р. // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФІЦ. ТЕКСТ). / Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2013. – С.492–500.

8. Ігнатенко В.В. Розшук та забезпечення конфіскації майна в механізмі співробітництва держав у боротьбі зі злочинами: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / В.В. Ігнатенко. – Запоріжжя, 2010. – 20с.

9. Кримінальний процес: підручник / за ред. Ю.М. Грошевого та О.В. Капліної. – Х.: Право, 2010. – 608с.

10. Кротюк В. Проблеми застосування примусових заходів щодо розміщених на рахунках коштів та шляхи їх вирішення /В.Кротюк, Л. Заруденко // Право України. – 2005. – №1. – С.48–53.

11. Пліщук Л.І. Значення судового контролю при застосуванні окремих видів процесуального примусу на етапі досудового слідства /Л.І.Пліщук // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: Тези доповідей та повідомлень науково–практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 року). Видання присвячене пам'яті професора А.Я. Дубинського. – К.: Атіка, 2009. – С.697–700.

12. Гаюр І. Про порядок накладення арешту на майно обвинуваченого у контексті обмеження конституційних прав особи / І. Гаюр // Підприємництво, господарство і право. – 2010. – №2. – С.141–143.

13. Ігнатенко В.В. Арешт майна: питання теорії та практики застосування органами досудового слідства України / В.В. Ігнатенко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. – Серия «Юридические науки». – 2007. – Том 20. – №1. – С.85–89.

14. Долгополов М.Л. Особливості накладення арешту на майно у справах, пов'язаних із використанням радіочастотного ресурсу / М.Л. Долгополов // Проблеми застосування заходів кримінально–процесуального примусу під час досудового провадження: матеріали

круглого столу (Дніпропетровськ, 22 листоп. 2011 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун–т внутр. справ, 2012. – С.36–40.

15. Долгополов М.Л. Особливості накладення арешту на майно при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним використанням радіочастотного ресурсу / М.Л. Долгополов // Актуальні проблеми реформування кримінально–процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матеріали між нар. наук.–практ. конф., м. Луганськ, 20 квітн. 2012 р. / М.Й. Курочка, О.І. Левченков, В.І. Галаган та ін.; МВС України, Луган. держ. ун–т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренко, 2012. – С.280–286.

16. Клименко Я.О. Цивільний позов як одна із форм забезпечення слідчим відшкодування шкоди, завданої злочином: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук: спец. – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Я.О. Клименко. – К., 2003. – 18с.

17. Гаюр І.Й. Сутність накладення арешту на майно у кримінальному процесі / І.Й. Гаюр // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №12. – С.184–186.

18. Гаюр І. Підстави накладення арешту на майно обвинуваченого / І. Гаюр // Держава і право. Юридичні та політичні науки. – К., 2009. – Вип.46. – С.502–505.

19. Шило О.Г. Теоретико–прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О.Г. Шило. – Х.: Право, 2011. – 472с.

20. Шило О.Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. – 12.00.09 «Кримінальний

процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність»/ О.Г. Шило. – Харків, 2011. – 38с.

21. Коваленко І.А. Окремі питання забезпечення цивільного позову у кримінальному процесі /І.А. Коваленко // Актуальні проблеми реформування кримінально–процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів України: матеріали між нар. наук.–практ. конф., м. Луганськ, 20 квітн. 2012 р. / М.Й. Курочка, О.І. Левченков, В.І. Галаган та ін.; МВС України, Луган. держ. ун–т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренко, 2012. – С.302–306.

22. Бегма А.П. Прокурор як суб'єкт кримінально–процесуальної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / А.П. Бегма. – К., 2011. – 20с.

23. Герасименко С.Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / С.Г. Герасименко. – Запоріжжя, 2012. – 20с.

24. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України: [моногр.] /М.А.Маркуш. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 208с.

25. Гловюк І.В. Судова діяльність у досудовому провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / І.В. Гловюк. – Одеса, 2008. – 20с.

26. Чорнобук В.І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю в досудових стадіях кримінального процесу: моногр./В.І. Чорнобук. – Х.: Право, 2008. – 184с.

27. Верхогляд–Герасименко О.В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально–процесуального примусу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / О.В. Верхогляд–Герасименко. – Харків, 2011. – 20с.

28. Кисленко Д.П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / Кисленко Дмитро Петрович. – К., 2012. – 239с.

29. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: [моногр.] /кол. авт.; за заг. ред. В.І. Борисова, В.С. Зеленецького. – Х.: Право, 2010. – 400с.

30. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – №37. – Ст.1370.

31. Про деякі питання застосування розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 26 листопада 2012 р. № 1735/0/4–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1735740–12>.

32. Коментар Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України до розділу X «Прикінцеві положення» та розділу XI «Перехідні положення» Кримінального процесуального кодексу України // Вісник Верховного Суду України. – 2013. – №5. – С.38–47.

33. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо

лібералізації Європейський Союзом візового режиму для України: Закон України від 18 квітня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №11. – Ст.131.

34. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23 травня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №12. – Ст.183.

35. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №17. – Ст.2051.

36. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лютого 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – №18. – Ст.481.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку: Закон України від 16 липня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №43. – Ст.386.

38. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні: Закон України від 10 листопада 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №1. – Ст.1.

39. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо окремих питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/769-19>.

40. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листопада 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №1. – Ст.2.

41. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо виконання рекомендацій, які містяться у шостій доповіді Європейської комісії про стан виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України, стосовно удосконалення процедури арешту майна та інституту спеціальної конфіскації: Закон України від 18 лютого 2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – №11. – Ст.127.

42. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х.: Право, 2013. – 824с.

43. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково–практичний коментар: у 2 т. Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768с.

44. Заходи забезпечення кримінального провадження: наук.–практ.посіб. / [Богатирьова О.І., Галай А.О., Гладун О.З. та ін.]; за заг. ред. доктора юридичних наук, професора В.Т. Малярєнка. – К.: Національна академія прокуратури України, 2015. – 310с.

45. Науково–практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року /За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І.Хавронюка. – Х.: Фактор, 2013. – 1072с.

46. Куцкір Г.М. Підстави та умови застосування арешту майна як способу обмеження права власності під час кримінального провадження / Г.М. Куцкір // Право і суспільство. – 2014. – №6–1. – С.194–198.

47. Татаров О.Ю. Застосування деяких положень нового КПК потребує унормування / О.Ю. Татаров // Митна справа. – 2013. – № 4, ч.2, кн.1. – С.182–187.

48. Смоков С.М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні норм нового КПК України / С.М. Смоков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С.110–115.

49. Холосенко А.В. Питання допустимості доказів, отриманих внаслідок тимчасового вилучення майна по злочинах у сфері одержання неправомірної вигоди / А.В. Холостенко // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.–практ. інтернет–конф. (м. Одеса, 27 листоп. 2013р.) /відп. за вип. Ю.П. Аленін. – Одеса.: Юрид. л–ра, 2013. – С.117–123.

50. Гловюк І.В. Деякі проблеми тимчасового вилучення та арешту майна як заходів забезпечення кримінального провадження / І.В. Гловюк // Наукові праці НУ ОЮА. – 2013. – С.520–528.

51. Шило О.Г. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження з метою збирання доказів / О.Г. Шило // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75–річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково–практичної конференції, 6–7 грудня 2012 р., м. Київ, – Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. – С.356–358.

52. Герасимов Р. Деякі питання застосування арешту майна за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / Р. Герасимов // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – №4. – С.186–194.

53. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0001740–14>.

54. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення правового регулювання питань кримінального провадження» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF8SN00A.html.

55. Гловюк І.В. Арешт майна як захід забезпечення кримінального провадження: аналіз новел / І.В. Гловюк // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук. – 2016. – №8. – С. 155–160.

56. Гловюк І.В. Предмет доказування при вирішенні слідчим суддею питання про арешт майна у досудовому провадженні (за новим КПК) / І.В. Гловюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2012. – Вип.19. – Том 4. – С.124–127.

57. Петрухин І.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства / И.Л. Петрухин. – М.: Юрид. лит., 1989. – 192с.

58. Яценко А. Спеціальна конфіскація: деякі аспекти застосування / А. Яценко // Часопис Київського університету права. – 2013. – №4. – С.291–294.

59. Ковальчук С.О. Забезпечення недоторканності права власності під час застосування спеціальної конфіскації як способу вирішення долі речових доказів / С.О. Ковальчук // Право і суспільство. – 2015. – №6–2. – С.188–194.

60. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2–3. – Ст.12.

61. Про затвердження Порядку обчислення фактичних витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочинного діяння та зарахування стягнення з винних осіб коштів до відповідного бюджету і їх використання: постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 1993 р. №545 // ЗП України. – №12. – Ст.258.

62. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України у зв'язку з прийняттям

Кримінального процесуального кодексу України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. №868 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/477-2016-%D0%BF>.

63. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України від 18 березня 2004 р. – 2004. – №40–41, 42. – С.492.

64. Циганюк Ю.В. Форми цивільного позову в кримінальному процесі України та країн континентальної правової системи / Ю.В. Циганюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2007. – №9. – С.86–93.

65. Присяжнюк Т.І. Практика розгляду в кримінальному судочинстві позовів про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином / Т.І. Присяжнюк, О.С. Паневін // Вісник Верховного Суду України. – 2000. – №4. – С.29–40.

66. Кримінально–процесуальний кодекс Української РСР. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1958. – 158с.

67. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 7 квітня 2011 р. // Офіційний вісник України. – 2011. – №44. – Ст.1765.

68. Пилипенко Д.О. Потерпілий як суб'єкт реалізації функції обвинувачення у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / Д.О. Пилипенко. – Донецьк, 2014. – 18с.

69. Верхогляд–Герасименко О.В. Забезпечення майнових прав особи при застосуванні заходів кримінально–процесуального примусу: [моногр.] / О.В. Верхогляд–Герасименко. – Х.: Вид–во «Юрайт», 2012. – 216с.

70. Удалова Л.Д. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого: [навч. посіб] /Л.Д. Удалова, І.Й. Гаюр. – К.: КНТ, 2012. – 168 с.

71. Уголовно–процессуальный кодекс Республики Молдова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=326970&lang=2>.

72. Гаюр І.Й. Накладення арешту на вклади, цінності та інше майно обвинуваченого: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.– 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / І.Й. Гаюр. – К., 2011. –20с.

73. Шукакова М.Э. Особенности наложения ареста на недвижимое имущество в уголовном процессе / М.Э. Шукакова // Право і держава в дослідженнях молодих науковців: Матеріали V–ї науково–практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковці (м. Одеса, 23 березня 2012 року). – Одеса, 2012. – С.235–237.

74. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 1 липня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №51. – Ст.553.

75. Про систему валютного регулювання і валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19 лютого 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – №17. – Ст.184.

76. Про цінні папери і фондову біржу: Закон України від 18 червня 1991р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №38. – Ст.508.

77. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30 жовтня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №51. – Ст.292.

78. Кузнецова Н.С. Ринок цінних паперів в Україні: правові основи формування та функціонування /Н.С. Кузнецова, І.Р. Назарчук. – К., 1998. – С.45.

79. Про оцінку майна, майнових прав та професійну діяльність в Україні: Закон України від 12 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №47. – Ст.251.

80. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, №19–20, №21–22. – Ст.144.

81. Накладення у порушення норм КПК арешту на майно «Дельта Банку» перешкоджає продажу нерухомості у центрі столиці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fg.gov.ua/not-paying/liquidation/118-delta/4846-nakladyeni-u-porushennia-norm-kpk-aresht-na-maino-delta-banku-pereshkodzhaie-prodazhu-nerukhomosti-u-tsentri-stolytsi>.

82. Назимко Є. Пропозиції щодо вдосконалення переліку майна, яке не підлягає конфіскації за судових вироком / Є. Назимко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №1. – С.108–110.

83. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №2. – Ст.14.

84. Проект Закону України від 9 жовтня 2009 р. №5216 «Про внесення змін до Додатку до Кримінального кодексу України «Перелік майна, що не підлягає конфіскації за судовим вироком» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF40W00A.html.

85. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

86. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_39570/.

87. Гошовський М.І. Потерпілий у кримінальному процесі України /М.І. Гошовський, О.П. Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 192с.

88. Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів: постанова Пленуму Верховного Суду України №13 від 2 липня 2004 р. // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФЦ. ТЕКСТ). / Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2013. – С.358–371.

89. Ващук Б.Л. Предмет доказування в цивільному позові у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» /Б.Л. Ващук. – К., 2007. – 20с.

90. Ващук Б. Предмет доказування щодо цивільного позову у кримінальному процесі: монографія / Б. Ващук. – Львів: ПАІС, 2008. – 208с.

91. Крикунов О.В. Цивільний позов про компенсацію моральної шкоди в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О.В. Крикунов. – К., 2002. – 18с.

92. Циганюк Ю.В. Цивільний позов у кримінальному процесі України та країн континентальної правової системи: порівняльно–правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» /Ю.В. Циганюк. – К., 2008. – 20с.

93. Сіроткіна М.В. Інститут моральної шкоди в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» /М.В. Сіроткіна. –К., 2006. – 20с.

94. Мінчук А.Л. Проблеми визначення розміру моральної шкоди /А.Л. Мінчук // Протидія злочинності: матеріали II міжвузівської науково–практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених, 15 жовт. 2010 р. /Нац. акад. прокур. України, Нац. акад. СБ України, Луган. держ. ун–т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – С.296–301.

95. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. №511–550/0/4–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0511740–13>.

96. Про практику застосування судами застави як запобіжного заходу: постанова Пленуму Верховного Суду України №6 від 26 березня 1999 р. // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФІЦ. ТЕКСТ)/ Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2013. – С.475–480.

97. Кравченко Н.С. Суб'єкти доказування цивільного позову в кримінальному провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» /Н.С. Кравченко. – К., 2016. – 21с.

98. Уголовно–процессуальный кодекс Азербайджанской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=11597.

99. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час

застосування заходів забезпечення кримінального провадження: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 р. №223–558/0/4–13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0558740–13>.

100. Татаров О.Ю. Практичні та організаційні проблеми діяльності органів досудового розслідування за новим КПК України / О.Ю. Татаров // Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – №4. – С.445–457.

101. Смоков С. Тимчасове вилучення та арешт майна: доказ чи захід забезпечення кримінального провадження / С. Смоков, Д. Лісниченко // Право України. – 2015. – №5. – С.163–170.

102. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. №4 гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/file_downloader.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=151871.

103. Тракало Р.І. Судовий контроль за дотриманням права на повагу до приватного життя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / Р.І. Тракало. – К., 2014. – 20с.

104. Коваленко І.А. Деякі питання забезпечення цивільного позову за новим КПК України / І.А. Коваленко // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали міжнар. наук.–практ. конф., 18–19 квіт. 2013 р.; Таврійський нац. ун–т імені В.І. Вернадського. – Сімферополь: ДІАЙП, 2013. – С.77–78.

105. Ільєва Т.Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: дис ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09

«Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Ільєва Тетяна Григорівна. – К., 2014. – 259с.

106. Дикарев И. Проблемы наложения ареста на имущество / И. Дикарев // Уголовное право. – 2009. – №4. – С.81–85.

107. Заарештовано майно колишніх кримських прокурорів // Юридичний вісник України. – 2015. – №23. – С.8.

108. Київський суд арештував майно дитячого табору «Артек» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/suspilstvo/kyivskyi-sud-areshtuvav-maino-dytiachoho-taboru-artek-111425.html>.

109. Про затвердження Інструкції з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ: наказ Державної судової адміністрації України від 17 грудня 2013 р. №173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsa.court.gov.ua/userfiles/Nakaz%20174.pdf>.

110. Барташук Л.В. Аналіз практики розгляду слідчими суддями клопотання сторін кримінального провадження про накладення арешту на майно / Л.В. Барташук, О.В. Бець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/uzah/27>.

111. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104с.

112. Смоков С.М. Окремі проблемні питання, які виникають при застосуванні нового КПК України / С.М. Смоков // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С.110–115.

113. Макаров М.А. Прийняття слідчим суддею рішення про арешт майна / М.А. Макаров // Юридична наука. – 2015. – №10. – С.200–206.

114. Бондаренко О.М. Арешт майна як одна з форм процесуального забезпечення участі осіб під час досудового розслідування / О.М. Бондаренко // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65). – 2013. – № 2–2. – С.375–381.

115. Говорун Д.М. Активність слідчого судді при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження як засіб реалізації принципу публічності / Д.М.Говорун // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №2. – С.179–184.

116. Гловюк І. Окремі аспекти доказування при застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження слідчим суддею /І. Гловюк // Право України. – 2014. – №10. – С.97–103.

117. Процесуальна діяльність слідчого щодо відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням: метод. рек. [Чернявський С.С., Фаринник В.І., Удалова Л.Д. та ін.]. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 92с.

118. Кримінальне процесуальне право України: [навч. посіб.] / За редакцією професорів В.Г. Гончаренка та В.А. Колесника. – К.: «Юстініан», 2014. – 573с.

119. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 р. №223–1430/0/4–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1430740–12>.

120. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України: Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від

5 жовтня 2012 р. №223–1446/0/4–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v1446740–12>.

121. Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України: постанова Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 р. №1104 // Офіційний вісник України. – 2012. – №91. – Ст.3697.

122. Білоус О.В. Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» /О.В Білоус. – К., 2015. – 21с.

123. Удалова Л.Д. Засада недоторканності житла чи іншого володіння особи у досудовому кримінальному провадженні /Л.Д. Удалова, О.В. Білоус. – К.: КНТ, 2015. – 180с.

124. Котова А.А. Інститут понятих у кримінальному провадженні: дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» /Котова Анна Андріївна. – К., 2013. – 218с.

125. Азаров Ю.І. Деякі питання щодо порядку залучення понятих до проведення слідчих (розшукових) дій / Ю.І. Азаров // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Випуск 5. Том.8. – С.104–109.

126. Лук'янчиков Є. Розвиток інституту понятих у чинному КПК України / Є. Лук'янчиков // Право України. – 2013. – №11. – С.137–144.

127. Уголовно–процессуальный кодекс Туркменистана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=27706.

128. Про виконавче провадження: Закон України від 21 квітня 1999р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №24. – Ст.207.

129. Талалай Д.В. Забезпечення відшкодування збитків, завданих злочином, і передбаченої законом конфіскації майна за Кримінальним процесуальним кодексом України /Д.В. Талалай // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально–правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково–практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – С.373–374.

130. Войтович І.І. Підстави, умови і процесуальний порядок скасування арешту майна у кримінальному провадженні / І.І. Войтович // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 6–2. Том 4. – С.65–68.

131. Уголовно–процессуальный кодекс Республики Беларусь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvd.gov.by/?guid=133823>.

132. Замкова Я.В. Деякі питання захисту майнових прав третіх осіб у кримінальному провадженні /Я.В. Замкова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – №19. Том 2. – С.152–154.

133. Закірова К. Актуальні проблеми процесуального статусу власника майна під час скасування та оскарження арешту майна [Електронний ресурс].

– Режим доступу:

http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1779:aktualni-problemi-protseualnogo-statusu-vlasnika-majna-pid-chas-skasuvannya-ta-oskarzhennya-areshtu-majna-2&catid=71&Itemid=382.

134. Про судову практику в справах про зняття арешту з майна: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №5 від 3 червня 2015 р. [Електронний

ресурс]: – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/124202-vischiy_specsud_rozyasnyue_pitannya_schodo_znyattya_areshtu_.html.

135. НБУ не домігся зняття арешту із заставного майна по стабкредиту Банку Курченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finbalance.com.ua/news/NBU-ne-domihsyaznyattya-areshtu-iz-zastavnoho-mayna-po-stabkreditu-banku-Kurchenka>.

136. Лепей М.В. Скасування арешту майна під час досудового розслідування / М.В. Лепей // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5–2. Том 1. – С.83–86.

137. Ковтюк Ю. Перспективи «відкритого суду» або резонансні справи очима адвокатів /Ю. Ковтюк // Юридичний вісник України. – 2015. – №30. – С.10.

138. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково–практичний коментар /За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, ВТ. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. –1224с.

139. Про практику застосування судами України процесуального законодавства при вирішенні питань, пов'язаних з виконанням вироків: постанова Пленуму Верховного Суду України №11 від 21 грудня 1990 р. (із змінами, внесеними згідно з постановами Пленуму Верховного Суду України №3 від 4 червня 1993 р.; №3 від 13 січня 1996 р.; №12 від 3 грудня 1997 р.) // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях: (ОФІЦ. ТЕКСТ). / Упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2013. – С.444–450.

140. Ляш А.О. Процесуальний порядок закриття кримінального провадження під час досудового розслідування /А.О. Ляш, С.М. Благодир // Науково–інформаційний вісник Івано–Франківського університету імені Короля Данила Галицького. Ювілейний випуск до 15–річчя Івано–

Франківського університету імені Короля Данила Галицького. – 2013. – Вип.7. – С.223–228.

141. Удалова Л.Д. Функція судового контролю у кримінальному процесі [моногр.] / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва. – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 176с.

142. Прилуцький П. Оскарження рішень слідчого судді: проблеми застосування чинного КПК України / П. Прилуцький // Право України. – 2013. – №11. – С.154–158.

143. Горєлова В.Ю. Відповідальність держави перед особою за завдання шкоди незаконними діями органів досудового розслідування, прокуратури і суду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / В.Ю. Горєлова. – К., 2012. – 20с.

144. Коваль О.М. Право особи на виправдання у кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / О.М. Коваль. – К., 2014. – 19 с.

145. Лов'як О.О. Відшкодування шкоди, завданої громадянину службовими особами органів внутрішніх справ України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.О. Лов'як. – К., 2007. – 17с.

146. Мазур М.Р. Захист прав та законних інтересів реабілітованих у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / М.Р. Мазур. – К., 2012. – 20с.

147. Савенков О.В. Забезпечення відшкодування шкоди незаконно засудженим особам: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.

наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / О.В. Савенков. – К., 2013. – 20с.

148. Суховіліна П.О. Інститут реабілітації в кримінально–процесуальному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно–розшукова діяльність» / П.О. Суховіліна. – Харків, 2012. – 20с.

149. Яновицька Г.Б. Відновлення майнових прав незаконно засуджених та реабілітованих осіб: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. – 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Г.Б. Яновицька. – Харків, 2005. – 20с.

150. Про відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно–розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду: Закон України від 1 грудня 1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №1. – Ст.1.

151. Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинуві незаконними діями органів, що здійснюють оперативно–розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0106-96>.

152. Удалова Л.Д. Забезпечення відшкодування шкоди незаконно засудженим особам: [моногр.] /Л.Д. Удалова, О.В. Савенков. – К.: КНТ, 2013. – 168с.

153. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно–правові та криміналістичні основи: наук. – практ. посіб. / ред. кол.: І.М. Козьяков, В.Т. Малярєнко, Г.П. Середа, Є.Д. Скулиш, О.Н. Ярмиш. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 750с.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

опитування слідчих, прокурорів та суддів

На кафедрі кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ проводиться дисертаційне дослідження проблематики накладення арешту на майно підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, осіб, які в силу закону несуть цивільну відповідальність за шкоду, завдану їх діями (бездіяльністю), третьої особи, а також юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Просимо Вас висловити свою думку з питань, викладених у анкеті, що дозволить досягти достовірних висновків у розгляді підстав, мети, предмету арешту майна, осіб, майно яких підлягає арешту, порядку прийняття рішення про застосування цього заходу забезпечення кримінального провадження. Номер відповіді, що збігається з Вашою думкою, необхідно підкреслити.

1. Ви працюєте:

- а) слідчим
- б) прокурором
- в) суддею

2. Загальний стаж роботи:

- а) до 5 років
- б) від 5 до 10 років
- в) понад 10 років

3. Чи доцільно, на Вашу думку, виключити п.1 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів?

а) так

б) ні

4. Чи слід виключити п.2 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної конфіскації?

а) так

б) ні

5. Як Ви вважаєте, чи доцільно доповнити ч.2 ст.170 КПК пунктом 5, що арешт майна допускається з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину?

а) так

б) ні

6. Чи поділяєте Ви пропозицію про доповнення ст.170 КПК положенням, що арешт на майно накладається для забезпечення у майбутньому цивільного позову?

а) так

б) ні

7. Чи слід, на Ваш погляд, ч.2 ст.170 КПК доповнити пунктом, що арешт майна допускається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу?

а) так

б) ні

8. Чи поділяєте Ви пропозицію доповнити ст.175 КПК нормою про порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось?

а) так

б) ні

ДЯКУЄМО ВАМ ЗА ДОПОМОГУ У ПРОВЕДЕННІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Додаток Б

РЕЗУЛЬТАТИ анкетування слідчих, прокурорів, суддів

Загальна частина опитаних респондентів – 348. З них працюють:

а) слідчі – 258; б) судді – 46; в) прокурори – 44.

2. Стаж практичної роботи:

слідчі – а) до п'яти років – 43 %; б) від 3 до 10 років – 34 %; в) понад 10 років – 23 %

судді – а) до п'яти років – 31 %; б) від 5 до 10 років – 34 %; в) понад 10 років – 35%

прокурори – а) до п'яти років – 25%; б) від 5 до 10 років – 46 %; в) понад 10 років – 29 %

Питання до анкетованих слідчих, прокурорів, суддів та результати відповідей у відсотках:

3. Чи доцільно, на Вашу думку, виключити п.1 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів?

а) так – 81 % слідчих; 75 % прокурорів; 70 % суддів

б) ні – 19 %; 25 %; 30 %

4. Чи слід виключити п.2 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної конфіскації?

а) так – 85 % слідчих; 83 % прокурорів; 74 % суддів

б) ні – 15 %; 17 %; 26 %

5. Як Ви вважаєте, чи доцільно доповнити ч.2 ст.170 КПК пунктом 5, що арешт майна допускається з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину?

а) так – 91 % слідчих; 74 % прокурорів; 64 % суддів

б) ні – 9 %; 26 %; 36 %

6. Чи поділяєте Ви пропозицію про доповнення ст.170 КПК положенням, що арешт на майно накладається для забезпечення у майбутньому цивільного позову?

а) так – 89 % слідчих; 75 % прокурорів; 73 % суддів

б) ні – 11 %; 25 %; 27 %

7. Чи слід, на Ваш погляд, ч.2 ст.170 КПК доповнити пунктом, що арешт майна допускається з метою забезпечення виконання покарання у вигляді штрафу?

а) так – 91 % слідчих; 84 % прокурорів; 74 % суддів

б) ні – 9 %; 16 %; 26 %

8. Чи поділяєте Ви пропозицію доповнити ст.175 КПК нормою про порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось?

а) так – 98 % слідчих; 85 % прокурорів; 83 % суддів

б) ні – 2 %; 15 %; 17 %

Додаток В**АНАЛІТИЧНА ДОВІДКА****за результатами анкетування слідчих, прокурорів та суддів**

81% слідчих (209), 75% прокурорів (33), 70% суддів (32) вважають доцільним виключити п.1 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення збереження речових доказів.

З питання, чи слід виключити п.2 з ч.2 ст.170 КПК, відповідно до якого арешт майна допускається з метою забезпечення спеціальної конфіскації, відповіли «так» 85% слідчих (219), 83% прокурорів (37), 74% суддів (34).

91% слідчих (235), 74% прокурорів (33), 64% суддів (30) погоджуються з пропозицією доповнити ч.2 ст.170 КПК пунктом 5, що арешт майна допускається з метою відшкодування коштів, витрачених закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину.

89% слідчих (230), 75% прокурорів (33), 73% суддів (34) поділяють пропозицію про доповнення ст.170 КПК положенням, що арешт на майно накладається для забезпечення в майбутньому цивільного позову.

З питання, чи слід ч.2 ст.170 КПК доповнити пунктом, що арешт майна допускається з метою забезпечення виконання покарання, відповіли «так» 91% слідчих (235), 84% прокурорів (37), 74% суддів (34).

98% слідчих (253), 85% прокурорів (37), 83% суддів (38) погоджуються з пропозицією доповнити ст.175 КПК нормою про порядок виконання ухвали слідчого судді про арешт майна, яке тимчасово не вилучалось.

Додаток Г

АНКЕТА
вивчення матеріалів кримінальних проваджень

1. Рішення про арешт майна приймалось з метою: збереження речових доказів; спеціальної конфіскації; конфіскації майна як виду покарання або заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи; відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (цивільний позов) чи стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди _____

2. Арешт накладався на майно: підозрюваного, обвинуваченого; фізичної або юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння; третьої особи; юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 КПК _____

3. Майно, на яке накладався арешт: рухоме майно; нерухоме майно; гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах, видаткові операції; цінні папери, майнові права; корпоративні права _____

Додаток Д

УЗАГАЛЬНЕННЯ
результатів вивчення матеріалів кримінальних проваджень

Вивчено 336 матеріалів кримінальних проваджень

1. З 76 кримінальних проваджень (23%) рішення про арешт майна приймалось з метою збереження речових доказів; з 24 – з метою спеціальної конфіскації (7%); з 112 – з метою конфіскації майна як виду покарання (33%); з 114 – з метою відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення (34%).

2. Арешт накладався на майно: підозрюваного, обвинуваченого – 226 кримінальних проваджень (67%); фізичної або юридичної особи, яка в силу закону несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями (бездіяльністю) підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння – 28 (8%); третьої особи – 8 (2%); будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст.98 КПК – 74 (22%).

3. Майно, на яке накладався арешт: рухоме майно – 236 кримінальних проваджень (70%); нерухоме майно – 36 (11%); гроші у будь-якій валюті готівкою або у безготівковій формі, в тому числі кошти та цінності, що знаходяться на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах – 64 (19 %).

Додаток Е

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. начальника слідчого управління
Головного управління Національної
поліції у Вінницькій області

П.А. Бойко

12. 10 2016 р.

А К Т

**впровадження у практичну діяльність слідчих підрозділів Національної поліції
матеріалів дисертаційного дослідження Лепей Михайла Васильовича на тему:
«Арешт майна у кримінальному процесі»**

Комісія у складі: заступника начальника слідчого управління Головного управління Національної поліції у Вінницькій області Гоци Т.С.; тимчасово виконуючого обов'язки начальника відділу слідчого управління Головного управління Національної поліції у Вінницькій області Медецького С.М.; тимчасово виконуючого обов'язки начальника відділу слідчого управління Головного управління Національної поліції у Вінницькій області Каспровича А.І., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Лепей Михайла Васильовича на тему: «Арешт майна у кримінальному процесі» можуть використовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

Заступник начальника слідчого управління
ГУНП у Вінницькій області

Т.С. Гоца

Т.в.о. начальника відділу слідчого управління
ГУНП у Вінницькій області

С.М. Медецький

Т.в.о. начальника відділу слідчого управління
ГУНП у Вінницькій області

А.І. Каспрович

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВСТВА

04053, Київ, пров. Несторівський, 4, тел. 235 96 01, факс. 235 96 05, e-mail: zak_norm@rada.gov.ua

№ 22/461-1-15

„02” 09 2016 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Лепей Михайла Васильовича

Інформуємо, що наукові положення дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ України Лепей Михайла Васильовича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за темою: «Арешт майна у кримінальному процесі» були подані у вигляді обґрунтованих пропозицій до Кримінального процесуального кодексу України.

Вважаємо, що положення дисертаційного дослідження Лепей Михайла Васильовича на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук є актуальними, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, практичне значення та характеризуються науковою новизною і можуть бути враховані Інститутом законодавства Верховної Ради України у процесі вдосконалення чинного законодавства України.

Директор,
член-кореспондент
НАН України

О.Л.Копиленко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор Національної
академії внутрішніх справ
полковник поліції

С. Д. Гусарєв

2016 р.

А К Т

**впровадження у навчальний процес Національної академії внутрішніх
справ матеріалів дисертаційного дослідження здобувача кафедри
кримінального процесу НАВС Лепей Михайла Васильовича на тему:
«Арешт майна у кримінальному процесі»**

Комісія у складі: завідувача кафедри кримінального процесу, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Рожнової Вікторії Василівни, завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента, підполковника поліції Самодіна Артема Володимировича, начальника відділу організації та координації освітнього процесу НАВС, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Корж-Ікаєвої Таїсії Григорівни, склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу НАВС Лепей М.В. використовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з курсантами та слухачами НАВС під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів» та «Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів».

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних матеріалах, де як джерела рекомендовані наступні публікації:

1. Лепей М.В., Скасування арешту майна під час досудового розслідування // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. - № 5-2. – С. 83-86.

2. Лепей М.В., Деякі аспекти арешту тимчасового вилученого майна у кримінальному провадженні. //Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2014. – № 1. – С. 313 – 318.

3. Лепей М. В., Накладення попереднього арешту на майно або кошти на рахунках фізичних та юридичних осіб // Митна справа. – 2015. – № 3. – С. 89 – 93.

4. Лепей М.В., Мета арешту майна у кримінальному процесі // Науковий вісник публічного та приватного права – 2016. - № 4.

5. Лепей М.В., Некоторые аспекты арешта имущества по УПК Украины. // Право и закон. – 2016. - №2 (Киргизия)

**Завідувач кафедри кримінального
процесу НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник поліції**

Рожнова В.В.

**Завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник поліції**

Самодін А.В.

**Начальник відділу організації та
координації освітнього процесу НАВС,
кандидат юридичних наук, доцент
підполковник поліції**

Корж-Ікаєва Т. Г.

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права,
доктор юридичних наук, професор
В.В. Галуцько

17.05.2016 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації здобувача наукового ступеня
кандидата юридичних наук Лепей М.В.
на тему «Арешт майна у кримінальному процесі»**

Комісія у складі: директора Інституту – завідувача відділу публічно-правового забезпечення розвитку підприємництва – доктора юридичних наук, професора Галуцька В.В., заступника директора Інституту з наукової роботи – завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт – доктора юридичних наук Короса С.О., завідувача відділу проблем захисту суб'єктів публічно-правових відносин – доктора юридичних наук, доцента Овчарука С.С., склала цей акт про те, що матеріали дисертації Лепей М.В. на тему «Арешт майна у кримінальному процесі» (на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність) мають необхідний теоретичний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем наук кримінального процесу, теорія судових доказів та «Практикум зі складання кримінально-процесуальних документів» та використовуються Інститутом в межах реалізації тем наукових досліджень «Кримінального процесуального законодавства».

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності наукових працівників наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Лепей М.В. на тему «Арешт майна у кримінальному процесі» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук вважати впровадженими в наукову діяльність Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем наук кримінально-процесуального законодавства.

Директор Науково-дослідного інституту
публічного права – завідувача відділу публічно-правового
забезпечення розвитку підприємництва,
доктор юридичних наук, професор

Галуцько В.В.

Заступник директора Науково-дослідного інституту публічного
права з наукової роботи – завідувач відділу науково-правових
експертиз та законопроектних робіт,
доктор юридичних наук

Короса С.О.

Завідувач відділу проблем захисту суб'єктів публічно-правових
відносин Науково-дослідного інституту публічного права,
доктор юридичних наук, доцент

Овчарук С.С.

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ІНСТИТУТ
ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**
вул. Козацька, 116, м. Київ, 03118
Тел. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

**SCIENTIFIC INSTITUTE
OF PUBLIC LAW**
116 Kozatska Str., Kyiv, 03118
Tel. 228-10-31
E-mail: sipl@i.ua
www.sipl.com.ua

17.05.2016 № 1/1-07

На № _____ від _____

**Довідка
про використання результатів дисертації Лепей М.В.
на тему «Арешт майна у кримінальному процесі»**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертації Лепей М.В. на тему «Арешт майна у кримінальному процесі» стосуються проблем правозастосовної практики, нормативно-правових актів та літературних джерел комплексно досліджено теоретичні положення та проблем застосування арешту майна, формування на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення КПК.

Досліджено практику застосування, що арешт майна є тимчасове, до скасування у встановленому цим Кодексом порядку, позбавлення за ухвалою слідчого судді або суду права на відчуження, розпорядження та/або користування майном, щодо якого існує сукупність підстав чи розумних підозр вважати, що воно є доказом, підлягає спеціальній конфіскації у підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, третіх осіб, конфіскації у юридичної особи, для забезпечення цивільного позову, стягнення з юридичної особи отриманої неправомірної вигоди, можливої конфіскації майна. Визначено, що завданням арешту майна є запобігання можливості його приховування, пошкодження, псування, зникнення, втрати, знищення, використання, перетворення, пересування, передачі, відчуження, що використовуються Інститутом в науково-дослідній роботі його наукових відділів в межах реалізації тем наукових досліджень «Кримінально процесуального законодавства»

Директор Інституту

Галунько В.В.